

Pål Ketil Botvar og Sivert Skålvoll Urstad (red.)

TILSTANDSRAPPORT FOR DEN NORSKE KIRKE 2012

KIFO Notat nr 4/2012

Illustrasjonsfoto (forsiden): Tormod Sikkeland

© KIFO Stiftelsen Kirkeforskning 2012

ISBN 978-82-92972-26-7

e-post: kifo@kifo.no

www.kifo.no

FORORD

Med dette presenterer Stiftelsen Kirkeforskning KIFO sin årlige Tilstandsrapport for Den norske kirke. Denne rapporten skal gi kunnskap om sentrale trekk ved virksomhet, aktiviteter og deltakelse i Den norske kirke i foregående år. Dette skal gi dem som leder Den norske kirke på de ulike nivåene grunnlag for videre planlegging og utvikling av virksomheten. Vi håper også at rapporten vil være nyttig for alle som for øvrig interesserer seg for Den norske kirke, dens virksomhet og dens plass i samfunnet. Rapporten viderefører en rekke analyser og tabeller fra fjorårets rapport, og det er derfor mulig å sammenligne og se på utviklingen over tid.

Tema for hovedartikkelen i årets rapport er Den norske kirkes arbeid med barn og unge, med hovedvekt på tiltak knyttet til Trosopplæringsreformen. Utgangspunktet for presentasjonen er forskning KIFO har vært involvert i. Denne forskningen benytter seg av data fra den kirkelige årsstatistikken, men bringer også inn data fra andre kilder. Barn og unge peker seg ut som tema fordi et flertall av Den norske kirkes menigheter nå befinner seg i reformens "gjennomføringsfase". KIFO evaluerer reformen og sitter dermed med betydelig kompetanse på feltet.

Tall samlet inn av Statistisk sentralbyrå fra Den norske kirkes menigheter gjennom skjema for kirkelig årsstatistikk utgjør den viktigste datakilden for Tilstandsrapporten. Om ikke annet er opplyst spesielt er dette datakilden som er benyttet. Dataene er gjort tilgjengelige for KIFO av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. Materialet fra 2011 omfatter i utgangspunktet alle menigheter i Den norske kirke og anses å ha god kvalitet. Likevel kan det ikke utelukkes at det forekommer feil i materialet. KIFO har ansvar for tilrettelegging og presentasjon av tallene i denne rapporten. Men vi er ikke ansvarlig for eventuelle feil og mangler i datamaterialet vi har mottatt.

Rapporten er redigert av forsker Pål Ketil Botvar og forskningsassistent Sivert Skålvoll Urstad. Forskerne Ida Marie Høeg og Ulla Schmidt har også bidrag i rapporten. Dersom ikke annet fremgår er det Botvar/Urstad som står ansvarlig for teksten.

En takk til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) som velvillig har stilt datamaterialet til rådighet. NSD står ikke ansvarlig for den presentasjon av data eller de analyser som er foretatt her.

En stor takk går også til rådgiver Maria Aase og forskningsassistent Sunniva E. Holberg for korrekturlesning og tilrettelegging av rapporten.

Oslo, 29. august 2012

Pål Ketil Botvar og Sivert Skålvoll Urstad, KIFO

DATA

I rapporten brukes data fra:

- Statistisk Sentralbyrås Kirke – KOSTRA – statistikk for 2011
- UNECEs Generation and Gender Surveys 2007-2008. Dataene er fritt stilt til rådighet av Generation and Gender Programme Data Archive. De norske dataene er tilrettelagt og kvalitetssikret av NOVA og SSB.
- ISSP 1993, 2000, 2011 om holdninger til miljøvern, administrert av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste
- Undersøkelse blant foreldre med barn i alderen 0, 8 og 15 år, KIFO 2011
- Undersøkelse blant ansatte i Trosopplæringen, KIFO 2011

INNHold

FORORD	3
DATA	4
INNHold	5
TABELL OG FIGURLISTE	6
1 INNLEDNING	9
2 SAMFUNNSMESSIG KONTEKST	11
3 BARN, UNGDOM OG RELIGION	15
3.1 MENIGHETENES ARBEID BLANT BARN OG UNGE – TROSOPPLÆRING OG ORDINÆRE TILTAK- IDA MARIE HØEG	19
3.2 TROSOPPLÆRINGSREFORMEN: OPPSLUTNING, TILBUD OG RESULTATER - ULLA SCHMIDT OG SIVERT S. URSTAD	31
3.3 UNGE KIRKEAKTIVES HOLDNINGER TIL RUS OG ANDRE SOSIALETISKE SPØRSMÅL – P. K. BOTVAR OG S. S. URSTAD	43
4 KIRKELIGE HANDLINGER - DÅP KONFIRMASJON, VIGSEL OG GRAVFERD	49
5 GUDSTJENESTELIV	55
5.1 FORHOLDET MELLOM GUDSTJENESTEDELTADELSE OG NATTVERDGANG	55
5.2 ULIKE TYPER GUDSTJENESTER OG GUDSTJENESTEBESØK	56
5.3 KIRKEJENGERES SOSIO-ØKONOMISKE BAKGRUNN	59
6 KIRKEN SOM KULTURARENA	63
7 DIAKONIE - KIRKENS OMSORGSTJENESTE	67
7.1 KIRKEFOLKETS OMSORG FOR MODER JORD NOEN UTVIKLINGSTREKK FRA 1993 – 2011 – PÅL KETIL BOTVAR	69
8 RESSURSER - ØKONOMI, PERSONELL OG RESSURSER	79
9 MEDLEMSKAP I DEN NORSKE KIRKE	81
LITTERATUR	84
APPENDIKS TABELLER TIL TILSTANDSRAPPORT 2012 FOR DEN NORSKE KIRKE	I

TABELL OG FIGURLISTE

Tabell 1 Menigheter som har mottatt midler etter bispedømme 2008-2011. Antall.....	20
Tabell 2 Oppslutning kirkens babysang/småbarnssang/trilletteff barn 0–5 år 2010/11.	21
Tabell 3 Oppslutning om 4-årsbok for 4-åringer 2010–2011. Antall og prosent	21
Tabell 4 Oppslutning om Tårnagenthelg (8-åringer) 2011. Antall og prosent	22
Tabell 5 Oppslutning om Lys våken (11-åringer) 2010-2011. Antall og prosent.....	22
Tabell 6 Oppslutning i målgruppen om landsdekkende tilbud etter bispedømme 2011. Prosent	23
Tabell 7 Andre tiltak for barn 0–12 år 2011. Antall sokn etter bispedømme med tilbud.....	24
Tabell 8 Andre tiltak i soknene for barn etter bispedømme 2011. Antall deltakere	25
Tabell 9 Andre tiltak i soknene for unge etter bispedømme 2011. Antall sokn med tilbud	26
Tabell 10 Sokn som gir tilbud til ungdom etter bispedømme 2011. Antall deltakere	26
Tabell 11 Ledertrening (16-25 år) og gjennomsnittlig oppslutning om tilbudene 2011.	27
Tabell 12 Menigheter som har mottatt midler etter bispedømme 2011. Antall og prosent.....	28
Tabell 13 Nasjonale breddetiltak i soknene etter bispedømme 2011. Prosent.....	29
Tabell 14 Andel sokn med andre tiltak etter bispedømme 2011. Prosent	30
Tabell 15 Oppslutning om 7 breddetiltak og dessuten andre tiltak i trosopplæringen i 2011. Menigheter i gjennomføringsfasen. Antall og prosent	32
Tabell 16 Tilbudte timer fordelt på tiltak, totalt og gjennomsnitt pr tiltak, menigheter i gjennomføringsfasen. (Antall)	35
Tabell 17 Syn på viktige målsettinger for trosopplæring, og vurdering av hvordan barn og unge utvikler seg på disse feltene gjennom å delta i menighetens trosopplæringstiltak. Ansatte som arbeider med trosopplæring i menigheter i gjennomføringsfasen. (Prosent).....	39
Tabell 18 Foreldres vurdering av barnas utbytte av å delta i aktiviteter / tilbud barn/unge i kirken...	40
Tabell 19 Viktig å formidle til barna. Prosent.....	41
Tabell 20 Ulike faktorerers betydning for alkoholkonsum*. Aktive Dnk-medlemmer 16-24 år.	45
Tabell 21 Andel som støtter opp under utsagn, fordelt på frikirkelige og folkekirkelige.	46
Tabell 22 Antall døpte 2007-2011	50
Tabell 23 Antall kirkelig konfirmerte 2007-2011.....	50
Tabell 24 Antall inngåtte ekteskap etter vigselstype 2006-2011	52
Tabell 25 Antall kirkelige gravferder 2007-2011	53
Tabell 26 Gudstjenestetype i prosent av den totale registrerte deltakelsen.....	57
Tabell 27 Fordeling på sosiale bakgrunnsforhold blant ulike grupper i den norske kirke, 2008.	60
Tabell 28 Konserter og deltakere (antall).....	64
Tabell 29 Korvirksomheten – kor og medlemmer (antall)	65
Tabell 30 Diakonale tilbud 2005 – 2011 (Antall)	67
Tabell 31 Nordmenns gjennomsnittsverdi på miljøvern-indekser (0-8) i 1993, 2000 og 2010.....	71
Tabell 32 Stillingtaken til utsagnet: "For å kunne beskytte miljøet trenger Norge økonomisk vekst".	72
Tabell 33 Forholdet mellom kirkegang og miljøvernindekser (0-8), 2011. Gjennomsnittsskårer	72
Tabell 34 Kirkeaktives skåre på miljøindekser 1993, 2000 og 2011.....	73
Tabell 35 Skåre på samleindeks for miljøorientering, hele befolkningen og grupper med ulik kirkelig tilknytning, 1993, 2000 og 2011 (antall respondenter i parentes)	73
Tabell 36 Skåre på samlet miljøvernindeks (0-8) for ulike grupper i befolkningen, 1993 og 2011.....	74

Tabell 37 Trinnvis regresjonsanalyse av sammenhenger mellom sosial bakgrunn, kirkegang, politisk ståsted, verdidimensjoner og miljøorientering. Beta-verdier.....	75
Tabell 38 Ofringer, andre gaver/innsamlinger og givertjeneste, sum	79
Tabell 39 Frivillige medarbeidere 2011. Antall.....	80
Tabell 40 Antall medlemmer i Den norske kirke 2005-2011.....	81
Tabell 41 Antall medlemmer 2011	82
Tabell 42 Antall innmeldte og utmeldte 2011.....	82
Figur 1 Fordeling av tiltak på ulike nivåer for oppslutning om tiltaket Lys våken. (Prosent).....	34
Figur 2 Andel konfirmerte etter type konfirmasjon (15-åringer).....	52
Figur 3 Oppslutning om kirkelige handlinger (1999- 2011). Oppslutning sett i forhold til fødte, 14-åringer, inngåtte ekteskap, døde (Prosent).....	54
Figur 4 Deltakelse etter gudstjenestetype og tid (Antall, gj.snitt pr. gudstjeneste)	56
Figur 5 Deltakelse på julaftengudstjeneste 2005 - 2011 (Antall, gj.snitt)	58
Figur 6 Oppslutning om ulike gudstjenestetyper 2005 – 2011, deltakere. (Antall)	58
Figur 7 Deltakere ved kulturarrangementer 2009/2010 (antall)	64
Figur 8 Inntekter fra innsamling 2002, 2006, 2008, 2011. Kroner	79
Figur 9 Inn og utmeldte 1998 - 2011	83

1 INNLEDNING

Tilstandsrapport for Den norske kirke skal, basert på menighetenes rapporteringer til kirkelig årsstatistikk, gi kunnskap om Den norske kirkes virksomhet på lokalplan. Tilstandsrapporten følger derfor også de ulike hovedavsnittene i årsstatistikken, med enkelte tilpasninger.

Når et mangfoldig og sammensatt område som lokalt kirkeliv analyseres slik med utgangspunkt i rapportering etter fastsatte kategorier, så skjer det selvsagt en viss forenkling. Feltet må nødvendigvis deles opp i ulike deler for å skape oversikt, selv om mye i praksis foregår sammenflettet og overlappende. Dette er i høy grad et kjennetegn ved kirken; det er ofte et uttalt mål å skape helhetlige opplevelser blant annet gjennom å kombinere og integrere ulike uttrykksformer og handlinger. Dette er det nødvendig å ha i bakhodet når man utarbeider – og leser – denne Tilstandsrapporten. En høymesse med dåp er både gudstjeneste og casualhandling; hvis et kor synger eller det framføres instrumentalmusikk så er det samtidig et kulturarrangement (selv om det ikke telles slik i statistikken). Trosopplæringen gjør i stor og økende grad bruk av gudstjeneste som et integrert ledd i sine opplegg. Diakoni rettet mot barn og unge kan forstås både som diakoni og som barne- og ungdomsarbeid, og det kan i tillegg ta i bruk kulturelle uttrykk. Det som i rapportformen kan se ut som atskilte hendelser eller aktiviteter, erfares ofte som en helhet av deltakerne. Dette er tilsiktet og en viktig side ved den lokale kirkes aktiviteter og ved medlemmenes delaktighet i Den norske kirke. Det er også grunn til å tro at man i planleggingen i Den norske kirke blir mer og mer bevisst på å skape helhetsopplevelser som kan fremme tilhørighet og mening. En rapport som baserer seg på rapporteringer av enkelttiltak og enkeltaktiviteter fanger ikke så godt inn denne viktige siden ved Den norske kirke. Dermed er det en viktig dimensjon ved kirkelivet slik medlemmene møter det, som ikke kommer tydelig frem.

I hver rapport løftes ett tema frem for en mer inngående analyse og drøfting. I år har vi valgt "trosopplæring" som tema for hovedkapitlet. Arbeidet med barn og unge har blitt stimulert og videreutviklet gjennom trosopplæringsreformen. De fleste menigheter i Den norske kirke mottar nå støtte fra reformen som er i ferd med å bli implementert. Det er dermed tid for å se nærmere på dens følger og virkninger i en lokal kontekst. Dette er KIFO i ferd med å gjøre. I årets tilstandsrapport presenteres en del av den forskningen KIFO har gjennomført på oppdrag fra Kirkerådet. Fortsatt gjenstår en del forskning før de samlede resultatene kan legges fram for oppdragsgiver. Det er betydelig interesse for å vite mer om hva som kommer ut av en slik storsatsing fra samfunnets side.

For å lette lesningen av rapporten, er bare et utvalg tabeller tatt med i selve teksten. Større tabeller med flere detaljer er plassert i et appendiks bakerst i rapporten, med henvisning i teksten.

Tilstandsrapporten gir først og fremst et bilde av menighetenes virksomhet sett på landsbasis, og i noen grad på bispedømmenivå. Lokale enheter som prostier, kirkelige fellesråd og menigheter vil i tillegg til dette ha behov for spesifikke data for sin egen virksomhet, også til sammenligning med disse større datamengdene.

Slike data finnes i stor grad tilgjengelig for alle på hjemmesidene til Statistisk Sentralbyrå (kommuner), <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/>. Kirke-KOSTRA, og Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (kommuner og menigheter), <http://www.nsd.uib.no/data/kirke/>.

2 SAMFUNNSMESSIG KONTEKST

Hva vil det si å være luthersk folkekirke anno 2012? Vi kan ikke her gå inn på alle de samfunnmessige utfordringene Den norske kirke står overfor. Den kirkelige hverdagen ser dessuten forskjellig ut om man betrakter den fra sentralt, regionalt eller lokalt nivå i kirken. Utfordringene varierer også fra bispedømme til bispedømme. Vi kommer derfor til å nøye oss med å ta for oss to hendelser fra den siste tiden som berører Den norske kirke på alle nivåer. For det første dreier det seg om terroren som rystet landet den 22. juli 2011. Det andre gjelder de formelle endringene i kirkeordningen som fant sted våren 2012. Begge disse forholdene vil trolig få varig betydning for relasjonen mellom Den norske kirke og andre samfunnsinstitusjoner, men også relasjonen mellom kirken og befolkningen.

Det som skjedde den 22. juli 2011 har allerede påvirket det norske samfunnet på flere måter. Den norske kirke spilte i likhet med en rekke offentlige etater og frivillige organisasjoner en aktiv rolle i dagene og ukene etter terroren. Ikke minst vil det som skjedde de nærmeste dagene etter hendelsen trolig ha betydning for Den norske kirkes forhold til offentlige etater, andre deler av frivillig sektor, den norske befolkning og kirkens medlemmer i tiden fremover.

Både KIFO og Kirkerådet arbeider for tiden med undersøkelser og evalueringer knyttet til Den norske kirkes rolle i sorgarbeidet og bearbeidingen av det som skjedde den 22. juli. KIFO kommer til å se nærmere på kirkenes betydning både på lokalt og sentralt nivå. Men det er for tidlig å legge fram resultatene av denne forskningen nå. KIFOs analyser av dette temaet vil etter planen bli presentert i form av en bok på nyåret i 2013. I neste års tilstandsrapport vil det være naturlig å følge dette nærmere opp.

I årets tilstandsrapport presenteres tall som viser at deltakelsen ved gudstjenester og andre arrangementer i Den norske kirke, har økt når vi sammenlikner 2010 og 2011. Mye tyder på at dette henger sammen med 22. juli. Den norske kirke har fått mange positive tilbakemeldinger på innsatsen etter 22. juli. Den folkelige deltakelsen i markeringer i og utenfor kirkene tyder på at mange anser kirkens bidrag som viktig, ikke minst i forbindelse med ulykker og nasjonale katastrofer. Det er nærliggende å tenke at økningen i gudstjenestedeltakelsen for 2011 er knyttet til en "22. juli-effekt". Men en kommer ikke langt i vurderingen av dette bare ved å ta utgangspunkt i materialet fra Menighetenes årsstatistikk. Slik materialet er tilrettelagt i dag er det for eksempel ikke mulig å gå inn på fremmøtet ved bestemte dager og bestemte gudstjenester. Dersom materialet hadde latt seg dele inn på denne måten ville det vært mye enklere å vurdere bestemte hendelsers effekt på kirkesøkningen. I dag er det få dager i kirkeåret som kan skilles ut i statistikken. Et unntak er julaften, som det har vært mulig å studere spesielt. Den klare økingen som alle bispedømmene har opplevd i kirkesøkningen julaften peker nettopp i retning av at den nasjonale sorgen etter 22. juli har ført til at flere har søkt seg til kirken.

Hvorvidt økningen i kirkebesøk også kan ha sammenheng med andre faktorer enn 22. juli, er det vanskelig å ha noen klar formening om. Utviklingen av trosopplæringstilbudet til barn og unge har av kirkelige aktører vært nevnt som en mulig tilleggforklaring bak den økte oppslutningen. Trosopplæringen er imidlertid en langsiktig satsning som det er lite sannsynlig vil gi tydelige utslag fra ett år til det neste. Men i et lengre perspektiv er det ikke utenkelig at kirken vil kunne registrere positive effekter av en slik reform. I kapittel 3 i denne rapporten vil trosopplæringsreformen bli behandlet særskilt. Forskning som KIFO står bak viser blant annet at flere av de nye tiltakene i

kjølvannet av reformen er i ferd med å etablere seg i menighetene og trekke til seg nye grupper barn og unge.

Forskning har allerede vist at befolkningens tillit til samfunnsinstitusjoner har økt etter 22. juli 2011 (Dag Wollebæk m.fl. 2011). Selv om kirker og religiøse organisasjoner ikke er trukket fram spesielt i denne forskningen er det grunn til å tro at også disse scorer høyere på tillitsbarometeret. Et mer interessant spørsmål er imidlertid hvor lenge et slikt forhøyet tillitsnivå vil vare og om det eventuelt har skjedd andre endringer i befolkningens grunnleggende holdninger, for eksempel synet på religion og kirke. Inntil det blir gjort omfattende nye, representative befolkningsstudier som også innbefatter denne typen spørsmål, kan man bare operere med antakelser. Foreløpig preges bildet mer av spørsmål enn klare svar. I forskningssammenheng inngår det å stille gode spørsmål som en sentral del. I diskusjonen om ettervirkningene av etter 22. juli er følgende spørsmål viktige å få belyst:

- På hvilken måte har 22. juli endret befolkningens holdninger til religion og kirke, herunder Den norske kirke?
- På hvilken måte har 22. juli endret relasjonen mellom Dnk og andre samfunnsinstitusjoner, herunder de politiske?
- På hvilken måte har 22. juli endret forholdet mellom Dnk og andre frivillige organisasjoner, herunder organisasjoner som representerer andre religioner enn kristendommen?

Denne typen spørsmål vil KIFO arbeide videre med. Siktemålet er å gi en bred presentasjon av forskningsresultater knyttet til temaet "religion etter 22. juli" i neste utgave av tilstandsrapporten.

Den andre store endringsimpulsen den siste tiden er utvilsomt de formelle endringene i kirkeordningen. Den 21. mai 2012 besluttet Stortinget med nødvendig flertall å endre eller oppheve i alt syv paragrafer i Grunnloven. Kirken får økt indre selvstyre og skal heretter blant annet selv stå for utnevning av biskoper og proster. Fortsatt skal imidlertid staten lønne og ivareta arbeidsgiveransvaret for biskoper, proster, prester og andre kirkelig ansatte som ikke lønnes av kommunene.

I likhet med "22. juli-effekten" er det for tidlig å slå fast hva som vil bli de langsiktige virkningene av disse grunnlovsendringene. Ut over de helt konkrete justeringene er det vanskelig å si hvordan forholdet mellom stat og kirke og mellom kirke og folk, på sikt vil endre seg som følge av de formelle endringene i kirkeordningen. Mange vil betrakte det som skjedde på Stortinget 21. mai 2012 som starten på en større endringsprosess som berører både lover, organisering og praksis. Det skal etableres nye rammebetingelser for forholdet mellom stat, kommune og kirke og hvor alle de tre aktørene skal finne sin plass innenfor de nye rammene.

Foreløpig kan det se ut til at de formelle endringene har hatt liten innflytelse på medlemmenes forhold til kirken. Da grunnlovsendringene ble vedtatt var det en liten demonstrasjon utenfor Stortinget. Den samlet rundt 100 mennesker, primært fra frikirkelige miljøer (NTB 21.5.2012). De formelle endringene i forholdene mellom kirke og stat har ikke avstedkommet noen omfattende folkelig reaksjon. Dette kan ha sammenheng med at temaet ikke er kontroversielt, eller det kan skyldes at få er veldig engasjert i temaet.

Også tall for utmelding fra Den norske kirke tyder på at endringene i kirkeordning ikke møter noen stor motstand i befolkningen. I 2011 var det 7047 personer som meldte seg ut av Den norske kirke.

Tallet på utmeldte ligger noe høyere enn i 2010 (6570), men klart lavere enn i 2009 (10792). Både i 2011 og i 2009 ble det avholdt kirkelige valg samtidig med politiske valg (henholdsvis til kommunestyre og til Stortinget). I 2009 førte koblingen mellom kirkelige og politiske valg til en del motstand. Flere meldte seg ut, samtidig som ca. 25.000 mennesker hevdet at de var feilaktig oppført i det kirkelige medlemsregisteret. I 2011 har antall utmeldinger vært lavere enn i 2009 til tross for at kirkevalg også denne gang ble gjennomført parallelt med politiske valg. En undersøkelse som Institutt for samfunnsforskning gjennomførte i forbindelse med kirkevalget, viser at motstanden mot å legge kirkevalget nær opp til det politiske valget, har skrumpet inn fra 2009 til 2011 (Schmidt 2011).

Selv om løsere bånd mellom kirke og stat foreløpig ikke har ført til markante reaksjoner fra kirkemedlemmenes side, er det ikke dermed utelukket at endringen kan få innvirkning på lengre sikt. Dette vil trolig avhenge av hvilke faktiske endringer som skjer videre og hvordan disse blir fremstilt i media.

I Sverige har løsrivelsen mellom kirke og stat i år 2000 ført til et betydelig fall i medlemsmassen og påfølgende svekkelse i den kirkelige økonomien (jfr. Bromander 2011). Men bruddet er i det svenske tilfellet tydeligere og koblingen mellom medlemmer og økonomi sterkere enn i Norge. I dette bildet er både kirken og staten viktige aktører som har sitt å si for hvordan den framtidige relasjonen utvikler seg.

Det som skjedde etter den 22. juli har neppe bidratt til å svekke de uformelle båndene mellom Den norske kirke og politiske myndigheter. Representanter for Det norske arbeiderparti har for eksempel ved flere anledninger berømmet kirken for innsatsen etter 22. juli. Dette kom blant annet frem i Stortingsdebatten i forbindelse med endringene i Grunnloven den 21. mai 2012. I den aktuelle debatten ble det fra flere hold uttrykt et ønske om at utviklingen av det kirkelige demokratiet skal fortsette. I den nye grunnlovsteksten er Den norske kirke beskrevet som "folkekirke". Enkelte Stortingspolitikere uttrykte i den aktuelle debatten at dette forplikter Den norske kirke til å gjøre seg "relevant" for befolkningen både på lokalt og nasjonalt nivå.

Statens politikk vis-à-vis Den norske kirke og andre tros- og livssynssamfunn får et nytt grunnlag i og med den nevnte grunnlovsendringen. Fremveksten av et flerkulturelt samfunn har bidratt til å gjøre statskirkeordningen problematisk. Det er foreløpig uklart hvilke konkrete endringer som vil komme i kirke- og religionspolitikken. Gjennom de nye grunnlovsendringene har staten forpliktet seg til aktivt å støtte både Den norske kirke og andre tros- og livssynssamfunn. Som et ledd i nyorienteringen har staten satt ned et religionspolitisk utvalg ("Ståsett-utvalget"), som skal se på rammebetingelsene for statens politikk på feltet. Først når dette utvalget har lagt fram sine konklusjoner, i løpet av høsten 2012, vil en kunne se konturene av statens fremtidige religionspolitikk.

Endringene i forholdet mellom kirke og stat kommer på et tidspunkt da den religionsfaglige debatten er svært opptatt av religionens plass i offentligheten. Det har vært hevdet at religion er tilbake i den offentlige sfære etter lenge å ha vært fordrevet til privatsfæren (jfr. Casanova 1994). Som begrunnelse har det vært henvist til religionens plass i den offentlige debatten og i mediebildet. Diskusjonen går både på religionens synlighet og om religionens samfunnsrolle er i ferd med å bli mer anerkjent enn tidligere. Et eksempel på dreiningen i den faglige debatten er den tyske sosialfilosofen Jürgen Habermas' oppfatning av religionens bidrag i samfunnsdebatten. I et av sine nyere bidrag lanserer han uttrykket "det post-sekulære samfunn". I motsetning til tidligere hevder

han at religiøse organisasjoner bør delta i samfunnsdebatten på linje med sekulære aktører, fordi de førstnevnte har vist seg å være effektive bidragsyttere til "samfunnsmoralen" (jfr. Habermas 2001).

Det hevdes altså at religion har fått en mer sentral samfunnsrolle enn tidligere. Det er likevel for tidlig å avvikle begrepet "sekularisering". Forskningen som ligger til grunn for boken "Religion i dagens Norge" (Botvar og Schmidt 2010), har demonstrert at "sekulariseringsteorien" fortsatt ser ut til å ha relevans i deler av det norske samfunnet. Samtidig har de siste årenes utvikling vist at det er behov for en grundig drøfting av hva det betyr å leve i en stat som omtales som "sekulær".

Det er med andre ord en svært interessant samfunnsmessig kontekst, denne utgaven av Tilstandsrapport for Den norske kirke, utspiller seg innenfor. Dessverre er det ikke i denne rapporten anledning til å gå mer grundig inn på forbindelsen mellom empiriske analyser og denne typen overordnede teoretiske perspektiver.

Innledning

Allerede i 2003 ble "Reform av trosopplæring" vedtatt av et bredt politisk flertall i Stortinget. Trosopplæringens mål er å fremme kristen tro, gi kjennskap til Gud og hjelpe til livstolkning og livsmestring for dømte barn og unge. Den norske kirke har siden 2004 blitt tildelt midler til å sette i gang en rekke nye tiltak rettet mot barn og unge i alderen 0-18 år. Også andre tros- og livssynssamfunn får økonomiske støtte til å følge opp sine yngste medlemmer. Trosopplæringsprosjektet kom i stand på bakgrunn av erkjennelsen av at det ikke (lenger) er den offentlige skolens oppgave å drive med trosopplæring, men foreldrenes og kirkens oppgave.

Det er et mål i trosopplæringsreformen å fornye kirkens arbeid for barn og unge. Perioden fra 2004 til 2008 utgjorde en forsøks- og utviklingsfase. Nye tiltak ble satt i gang og prøvd ut rundt omkring i menighetene. På bakgrunn av erfaringene fra denne runden ble det i 2009 vedtatt en sentral kirkelig plan for trosopplæringen. Hver enkelt menighet som mottar midler skal videre utarbeide en lokal plan. Etter hvert er det et mål at alle Den norske kirkes menigheter skal få trosopplæringsmidler.

I 2011 har et flertall på rundt regnet to tredeler av menighetene i Den norske kirke mottatt støtte til å iverksette tiltakene knyttet til reformen. Men bare omkring halvparten av menighetene er foreløpig inne i den såkalte "gjennomføringsfasen", det vil si befinner seg i et prosti hvor alle menighetene er tildelt midler. I årets utgave av tilstandsrapporten tar vi et dykk ned i trosopplæringen på menighetsnivå. KIFO holder for tiden på med en bred evaluering av reformen. Ulla Schmidt leder dette prosjektet og en rekke andre forskere er involvert - fra KIFO, Universitetet i Agder og Universitetet i Nordland. Ulike sider av reformen blir belyst. I dette kapitlet presenteres innholdet i to forskningsrapporter fra prosjektet. Ida Marie Høeg skriver om ulike faktorer som kan forklare oppslutningen om trosopplæringstiltak, mens Ulla Schmidt og Sivert Urstad blant annet retter søkelyset mot temaet "læringsutbytte".

Ved utgangen av 2011 mottar altså de fleste menigheter innenfor Den norske kirke støtte fra Trosopplæringsreformen. Hvor lenge menighetene har mottatt støtte varierer imidlertid. Noen har mottatt støtte siden startfasen i 2004, mens andre har kommet til underveis. Dette betyr at menighetene befinner seg på ulike stadier av prosessen. For tiden befinner omkring halvparten av menighetene seg i "gjennomføringsfasen". Reformen er altså i ferd med å bli implementert på menighetsnivå. Dermed er det et grunnlag for å begynne å se nærmere på dens virkninger i menighetene og i lokalsamfunnet.

Ved hjelp av ulike datakilder går Ida Marie Høeg gjennom de forskjellige tiltakene knyttet til reformen og ser nærmere på oppslutningen om dem. Hun går inn på hva som kjennetegner reformens ulike faser og hvilke utfordringer som er aktuelle. Konsekvenser og virkninger i menigheter er det mest aktuelt å ta for seg i de tilfeller der menigheten har kommet langt i implementeringen av reformen.

Bidraget tar blant annet for seg oppslutningen om tiltak som babysang, 4 årsbok, Tårnagenthelg og Lys våken for årene 2010 og 2011. Også andre tiltak som utdeling av Bibel, dåpsskole for 6-åringer, ungdomsklubb og ledertrening behandles. Sentralt i presentasjonen står geografisk spredning knyttet til landsdeler og bispedømmer.

Andelen sokn som har fått tildelt midler varierer betydelig. I bidraget påvises at de områdene av landet hvor mange menigheter har fått tilført midler fra reformen har det stort sett medført økt oppslutning om tiltaket. Det er også en tendens til at områder av landet hvor mange menigheter er tilført midler har høyere oppslutning om de aktuelle tiltakene enn andre områder. Dette betyr at deltakelsen på tiltak rettet mot barn og unge ikke nødvendigvis følger den vanlige kirkesosiologiske inndelingen man kjenner til fra før. Det er eksempelvis ikke alle typer tiltak som står sterkere på Vestlandet enn på Østlandet. I og med at ikke alle menigheter mottar støtte gjennom trosopplæringsreformen er det for tidlig å trekke bastante slutninger om oppslutning og utbredelse. Det som imidlertid synes klart er at trosopplæringen har ført til en opprustning av innsatsen rettet mot barn og unge, og at det for tiden foregår en dynamisk utvikling på feltet.

Bidraget til Ulla Schmidt og Sivert S. Urstad tar også for seg trosopplæringstilbud og oppslutning. Men i denne delen rettes søkelyset sterkere mot reformens konsekvenser i form av læring og utbytte hos de deltagende barn og unge. Data fra en nylig gjennomført KIFO-undersøkelse blant foreldre med barn i aktuelle aldersklasser presenteres og diskuteres. Kun menigheter som befinner seg i reformens gjennomføringsfase blir analysert. Trosopplæringsreformens eget rapporteringssystem benyttes som grunnlag for diskusjonen i tillegg til nyinnsamlet materiale.

I gruppen av aktuelle menigheter har de relativt nye tiltakene knyttet til Lys våken og Tårnagenthelg etablert seg med en oppslutning på ca. 30 prosent blant målgruppen. Dette er noe lavere enn mer etablerte tiltak som for eksempel 4-årsbok. Et interessant funn er at det er en negativ sammenheng mellom størrelsen på målgruppen og den prosentvise oppslutningen. Større sokn beliggende i bystrøk, har med andre ord en lavere oppslutning enn sokn i spredtbygde og mer oversiktelige områder.

Gjennom en undersøkelse blant ansatte i de aktuelle menighetene kommer det frem at mål som blir ansett som oppnådd i særlig grad knytter seg til "positive gudstjeneste-erfaringer", "kunnskap om tro og tradisjon", samt "sentrale kristne verdier". Dette samsvarer rimelig godt med hva foreldre med barn i målgruppen anser som særlig viktige sider ved reformen. Samtidig kommer det frem betydelige forskjeller mellom hva de kirkelig ansatte og foreldrene tenker omkring utbytte av de kirkelige tilbudene.

I den siste delen av kapitlet presenteres resultater fra en undersøkelse blant unge mennesker mellom 16 og 24 år, som er aktive i Den norske kirke. Holdning til rusmidler er et hovedtema, men også andre sosialetiske spørsmål inngår i undersøkelsen. Det kommer blant annet frem at Den norske kirke omfatter mange forskjellige miljøer som til dels ser ulikt på en rekke sosialetiske spørsmål.

Det har lenge vært opplest og vedtatt at aktive i kristne miljøer skiller seg ut både når det gjelder moralsk praksis og holdninger til moralspørsmål. I det siste bidraget i dette kapitlet tar Pål Ketil Botvar og Sivert S. Urstad for seg kristne ungdommers holdninger til sosialetiske spørsmål, med særlig vekt på temaet rus og rusmidler. Undersøkelsen viser at unge mennesker som er aktive i kirkelige miljøer har andre holdninger enn ungdom flest når det gjelder sosialetiske temaer. Dette blir ikke minst tydelig når rusproblematikken bringes på bane. Det er i seg selv interessant at kirkelig aktive har andre holdninger enn de som ikke deltar hyppig i kirkelige aktiviteter. Men dette er ikke noen ny observasjon. Også tidligere forskning har pekt på sammenhengen mellom religiøsitet og moralholdninger. Av den aktuelle undersøkelsen fremgår det imidlertid også at kristne miljøer i betydelig grad skiller seg *fra hverandre* når det gjelder syn på sentrale sosialetiske spørsmål.

Ungdommer tilknyttet kristne organisasjoner som tradisjonelt har blitt sett på som teologisk konservative, slik som for eksempel Indremisjonsforbundet og Norsk Luthersk Misjonssamband, har et mer restriktivt forhold til bruk av rusmidler enn unge innenfor KFUK/M og Ungdomstingene i Den norske kirke. Når man sammenlikner unge som er medlem av Den norske kirke med unge tilknyttet frikirkelige miljøer, kommer det også fram tydelige forskjeller. De frikirkelige miljøene står for en mer restriktiv linje i dette spørsmålet. Det er imidlertid ikke bare kirkelig og teologisk ståsted som bidrar til å forklare forskjeller i holdningene. Det viser seg også at ulike sider ved nettverket og de sosiale kontaktene spiller en vesentlig rolle. De av ungdommene som har et bredt kontaktnett og som er med i flere ulike grupper og miljøer er mer utsatt for drikkepress enn de som har lavere sosial aktivitet og holder seg til mer ensartede miljøer. Det sier seg selv at de mest sosiale av ungdommene også blir eksponert for alkohol i flest sammenhenger. Det er ikke vanskelig å synliggjøre at det forholder seg slik. De siste årene har alkohol blitt akseptert på stadig flere felter, innenfor fritids-, studie- og arbeidsliv. Dette representerer en utfordring for de kirkelige ungdomsmiljøene og deres ledere, samtidig som det også er en viktig erkjennelse i en bredere samfunnsammenheng. Den økte bruken av rusmidler, ikke minst blant unge mennesker, er et tema som både kristne organisasjoner og myndighetene mer generelt må forholde seg til.

3.1 MENIGHETENES ARBEID BLANT BARN OG UNGE – TROSOPPLÆRING OG ORDINÆRE TILTAK- Ida Marie Høeg

Innledning

Mange faktorer avgjør hvor vidt en menighet lykkes med å mobilisere barn og unge. Interne forhold i menigheten og større sosiale og kulturelle betingelser vil avgjøre oppslutning om tiltak. Interne forhold omfatter ressurser til å utvikle gode ideer som er praktisk gjennomførbare, sammen med økonomiske, materielle og menneskelige ressurser. Det er også avgjørende hvorvidt menigheten makter å gjøre tilbudet kjent for barn og unge; både for de som har vært og for de som ikke har vært i kontakt med kirken tidligere. Kan menigheten bygge på fra før av etablerte relasjoner er en viktig barriere overskredet for lettere å nå fram og skape engasjement for nye tiltak. De eksterne forholdene dreier seg om hvilken stilling religion og Den norske kirke har i samfunnet, og hvilket omdømme kirken har på lokalt og nasjonalt nivå. Alle disse betingelsene vil virke inn på barn, unge og deres foreldres interesse for kirkens barne- og ungdomsarbeid.

En vesentlig økonomisk faktor i menighetenes barne- og ungdomsarbeid er hvor vidt de mottar midler fra trosopplæringsreformen. Flere og flere menigheter mottar tilskudd fra reformen til såkalte trosopplæringstiltak. Dette er tidsavgrensede tiltak med et tydelig breddeperspektiv rettet inn mot døpte mellom 0 til 18 år (Gud gir – vi deler 2010:48). I 2011 hadde to av tre menigheter fått støtte til trosopplæringstiltak, mens året før gjaldt det bare halvparten av menighetene. Av de 829 menighetene som mottok midler fra reformen var 677 menigheter samt Døvekirken i reformens gjennomføringsfase og 152 i mellomfasen (menigheter som fikk og fortsatt får midler via reformens forsøksfase). For at en menighet skal kunne være i gjennomføringsfasen av reformen må *alle* menighetene i et prosti ha fått tildelt midler. Stimulering med midler og bruk av tilgjengelig materiell fra ressursbanken "Størst av alt", sammen med de ressursene menighetene fra før av representerer, har lagt forholdene til rette for å kunne utvikle et tilbud til alle døpte fra 0–18 år. I dette kapitlet skal vi se på en rekke tilbud menighetene tilbyr barn og unge og oppslutningen om dem. Vi vil ikke skille mellom menigheter som mottar midler og menigheter som ikke gjør det. Disse dataene ligger ikke inne i menighetens årsstatistikk. Likevel vil vi ut fra kunnskapen Kirkerådet har om antall menigheter pr. bispedømme som mottar midler, se om det er en sammenheng mellom oppslutning og bispedømmer med stor og lav andel menigheter som er innlemmet i reformen.

Tabell 1 Menigheter som har mottatt midler etter bispedømme 2008-2011. Antall

	2008	2009	2010	2011
Oslo	30	41	42	51
Borg	51	64	81	105
Hamar	55	59	71	101
Tunsberg	39	49	64	70
Agder og Telemark	45	52	65	86
Stavanger	29	36	46	51
Bjørgvin	44	51	85	110
Møre	44	55	67	74
Nidaros	44	50	65	80
Sør-Hålogaland	31	40	53	61
Nord-Hålogaland	26	32	33	40
Sum	438	529	672	829
Prosent	35 %	42 %	53 %	66 %

Kilde: Kirkerådet

Vi skal konsentrere oss om tiltak som er målbare. Menighetens årsstatistikk tar mål av seg å registrere de tilbudene menigheten gir til barn og unge, og noen av tiltakene de samarbeider med kristne barne- og ungdomsorganisasjoner om. Dette gjelder blant annet KFUK/KFUM og Norsk søndagsskoleforbund. På samtlige tiltak måles oppslutning, og på enkelte tiltak måles oppslutning også for bestemte aldersklasser. Kvaliteten på dataene er variabel, men ser ut til å være best der kategoriene er entydige og gjensidig utelukkende. Det vil for det meste dreie seg om tiltak som er godt kjent for de fleste menigheter, slik som ledertrening og babysang, og som er lett å avgrense fra andre tiltak. Dårligere stilt er det med kategorier som ikke bare omfatter et bestemt tiltak for en aldersklasse. Dette gjelder dåpsskole eller bibelkurs for seksåringer og dåpsskole eller bibelkurs for andre aldersgrupper mellom 4 og 12 år. Her ser vi at det foregår både dobbelrapportering og underrapportering fra menighetene, og dermed svekkes dataenes kvalitet. Av den grunn vil vi ikke presentere dåpsskole for 4 til 12 år, men konsentrere oss om det avgrensede tiltaket dåpsskole for 6-åringer. Dette er blant de tiltakene mange menigheter tilbyr, og det er derfor interessant å se hvor utbredt det er og om oppslutningen varierer fra bispedømme til bispedømme.

Trosopplæringsreformen retter seg inn mot medlemmer (døpte) mellom 0 og 18 år, og ikke de som har statusen tilhørige¹ eller er verken medlem eller "tilhørig". Kirkens barne- og ungdomsarbeid utelukker ikke ikke-medlemmer, og er heller ikke avgrenset til 18-åringer, men henvende seg også til yngre voksne. Menighetenes årsstatistikk omfatter opplæring og diakoni for unge i aldersgruppen 16 til 25 år. At Den norske kirkes medlemsregister har kvalitetssikrede tall over tilhørige og medlemmers alder fordelt på geografi for årene 2011 og 2010 gjør det mulig å måle oppslutningen om tiltakene foredelt på nevnte variabler. To år utgjør riktignok en meget kort tidsserie. Hvordan oppslutningen er fra ett år til et annet kan likevel si noe om appellen og interessen for tiltakene. Dette er både aktuelt for nylanserte tiltak slik som Lys Våken og Tårnagenthelg og for godt innarbeidede tiltak som 4-årsbok.

¹ Barn anses å høre inn under Den norske kirke fra fødselen såfremt en av foreldrene er medlem (Kirkeloven § 3.2).

Nasjonale breddetiltak for barn

Babysang, småbarnssang eller trilletreff har på få år blitt et tilbud som mange menigheter gir til foreldre i foreldrepermisjon. I 2011 hadde 44 prosent av menighetene (548 menigheter) et slikt tilbud. Tilbudenes karakter vil være litt ulikt fra menighet til menighet, og også hvilken aldersgruppe tilbudet er rettet inn mot. I og med at åtte av ti ettåringer og ni av ti toåringer går i barnehage og som oftest på heltid (Kitterød & Bringedal 2012: 2,4), er det trolig at de fleste foreldre og barn som deltar i kirkens babysang gjør det i permisjonstiden; før barnet begynner i barnehage.

Oppslutningen om babysang er stor. Nesten 20 000 barn deltok i babysang i 2011. Blant tilbudene til barn og unge er dette det enkelttilbudet som flest benytter seg av. I Den norske kirke blir de fleste døpt når de er under ett år. Legger vi tall for døpte i 2010 til grunn, har nesten halvparten av alle døpte tatt del i kirkens tilbud om babysang. Fra 2010 til 2011 har oppslutningen om tilbudet hatt en liten økning både i antall barn og i andel barn under ett år.

Tabell 2 Oppslutning kirkens babysang/småbarnssang/trilletreff barn 0–5 år 2010/11. Antall og prosent

	Antall 2010	Prosent 2010	Antall 2011	Prosent 2011
Deltakere	19 152		19 778	
Døpte	41 100	47 %	39 958	49 %
Fødte	61 442	31 %	60 220	33 %

Kilde: SSB og Medlemsregisteret i Den norske kirke

Utdeling av 4-årsbok til 4-åringer er en tradisjon som går helt tilbake til 1972, og er det tilbudet til en bestemt årsklasse som etter konfirmasjon har størst oppslutning. Så godt som alle menigheter deler ut boka, og nesten 40 prosent av 4-åringene i Norge mottar den. Blant døpte 4-åringer fikk 58 prosent boka i 2011. Den samme andelen 4-åringer mottok boka i 2010. Utdelingen finner som oftest sted under en barne- eller familiegudstjeneste.

Tabell 3 Oppslutning om 4-årsbok for 4-åringer 2010–2011. Antall og prosent

	Antall 2010	Prosent 2010	Antall 2011	Prosent 2011
Deltakere	23 323		22 813	
Antall døpte 4-åringer	40 099	58 %	39 233	58 %
Antall medlemmer og tilhørende 4-åringer	48 102	48 %	48 785	47 %
Antall 4-åringer pr.1. januar	61 181	38 %	61 187	37 %

Kilde: SSB og Medlemsregisteret i Den norske kirke

Det store antall menigheter som praktiserer utdeling av 4-årsbok indikerer at dette er et tilbud som ikke bare trosopplæringsmenighetene tilbyr. I 2011 hadde 94 prosent av menighetene en ordning for utdeling av 4-årsbok, mens det var to av tre menigheter som mottok trosopplæringsmidler.

Trosopplæringsreformen har lansert flere breddetiltak som menigheter som mottar midler fra trosopplæringsreformen og andre menigheter kan benytte seg av. Dette gjelder Tårnagenthelg for 8-åringer, Lys våken for 11-åringer og Kode B for 11-12 åringer. Kode B ble lansert i 2011 og menighetenes årsstatistikk har ikke registrert antall sokn som har arrangert det eller oppslutningen om tiltaket.

Tårnagenthelg er utviklet av Kirkerådet i samarbeid med Søndagsskoleforbundet. Det er en egen programpakke for tiltaket som er tenkt å inspirere barna til å utforske og bli kjent med kirkerommet, klokkene, kirketårnet og bibelfortellinger gjennom å løse mysterier og oppdrag. Tårnagenthelg har en egen ressurside for arrangørene og har også hatt programserie på NRK Super. Helgen ble utviklet i forlengelse av programserien og ble arrangert første gang i januar 2011. Menighetenes årsstatistikk viser at 43 prosent av menighetene (534 menigheter) arrangerte dette tiltaket i 2011.

Tabell 4 Oppslutning om Tårnagenthelg (8-åringer) 2011. Antall og prosent

	Antall 2011	Prosent 2011
Deltakere	9 656	
Døpte 8-åringer	41 337	23 %
Døpte og tilhørende 8-åringer	46 859	21 %
Antall 8-åringer totalt pr.1. januar	59 769	16 %

Kilde: SSB og Medlemsregisteret i Den norske kirke

Som navnet indikerer er 4-årsbok bundet opp til en bok som deles ut blant 4-åringer. Tårnagenthelg er utviklet for 8-åringer og henvender seg til denne aldersgruppen. Likevel er ikke alder og tilbud like tett knyttet samme som det er med 4-årsbok. I noen menigheter har de åpnet opp for at også litt eldre barn som ikke fikk tilbudet da de var åtte år, fikk være med i 2011. Dette gjør at det er en viss usikkerhet knyttet til oppslutningen blant 8-åringer. Like fullt har mange barn i kirken deltatt på Tårnagenthelg. Nesten 10 000 barn var med på opplegget. Fordelt på kirkens døpte utgjør det nesten hver fjerde 8-åring.

Lys våken foregår natt til 1. søndag i advent. Deltakerne overnatter inne i kirken og har et variert program som blant annet inneholder skattejakt og gudstjenesteverksted. Lys våken ble arrangert av 34 prosent av landets menigheter (540 menigheter) i 2011. Oppslutningen om Lys våken er god, tatt i betraktning de få årene tiltak har vært gitt. Både i antall og andel har det vært en økt oppslutning om tilbudet. I 2010 deltok nesten hver femte døpte 11-åring på dette tilbudet, mens tallet i 2011 var økt til en av fire. Økningen i oppslutning har vært på 16 prosent. I likhet med Tårnagenthelg er det en viss usikkerhet knyttet til oppslutningen i målgruppen. En del menigheter har ikke bare åpnet opp for 11-åringer, men også eldre barn, og dermed også latt disse inngå i statistikken.

Tabell 5 Oppslutning om Lys våken (11-åringer) 2010-2011. Antall og prosent

	Antall 2010	Prosent 2010	Antall 2011	Prosent 2011
Deltakere	8 980		10 661	
Døpte 11-åringer	44 585	20 %	43 965	24 %
Døpte og tilhørende 11-åringer	50 864	18 %	50 393	21 %
Antall 11-åringer totalt pr.1. januar	62 493	14 %	62 475	17 %

Kilde: SSB og Medlemsregisteret i Den norske kirke

Fram til nå har vi sett på oppslutningen om babysang, 4-årsbok, Tårnagenthelg og Lys våken på nasjonalt nivå. Bryter vi ned tallene på bispdømenivå ser vi at den største oppslutningen blant barn i målgruppene er i bispedømmene Agder og Telemark, Møre, Stavanger og Bjørgvin. Bare på utdeling av 4-årsbok markerer Østlandet og Nord-Norge seg. I Hamar bispedømme mottar ca 69 prosent av alle døpte 4-årsbok og i Nord-Hålogaland 67 prosent.

Tabell 6 Oppslutning i målgruppen om landsdekkende tilbud etter bispedømme 2011. Prosent

	Døpte 4-åringer som mottar 4-årsbok	Døpte 8-åringer som deltar på Tårnagethelg	Døpte 11-åringer som deltar på Lys våken
Oslo	38	20	24
Borg	42	21	21
Hamar	(2)69	17	20
Tunsberg	46	24	22
Agder og Telemark	(3) 68	(2) 28	(2) 32
Stavanger	64	(2) 28	(3) 33
Bjørgvin	65	(3) 27	22
Møre	(1) 75	(1) 31	(1) 34
Nidaros	63	23	17
Sør-Hålogaland	(4) 67	16	23
Nord-Hålogaland	57	16	20
Sum	58	23	24

Kilde: SSB og Medlemsregisteret i Den norske

Andre tilbud til barn 0- 12 år

Av utdeling av bibel, dåpsskole for 6-åringer, søndagsskole, klubb/forening for aldersgruppen 6 til 12 år og verksted, leirer og lignende for samme aldersgruppe er utdeling av bibel det tilbudet flest sokn tilbyr barn i denne aldersgruppen. Det er store forskjeller mellom bispedømmene i hvor utbredt denne praksisen er i soknene. Det er på det sekulære Østlandsområdet utdeling av bibel utenom konfirmasjon i minst grad praktiseres. Bare hver fjerde menighet i Oslo bispedømme deler ut bibel, i Borg gjør 33 prosent av menighetene det og i Tunsberg 30 prosent. Møre og Bjørgvin bispedømmer har den største andelen menigheter med denne praksisen. Åtte av ti menigheter i Møre og tre av fire menigheter i Bjørgvin deler ut bibel.

Tabell 7 Andre tiltak for barn 0–12 år 2011. Antall sokn etter bispedømme med tilbud og prosent (parentes)

Bispedømme	Utdeling Bibel	Dåpsskole 6-åringer	Søndags-skole	Klubb/forening 6-12 år	Verksted o.l.* ² 6-12 år	N
Oslo	18 (25)	23 (32)	44 (61)	41 (61)	35 (49)	72
Borg	38 (33)	18 (16)	51 (44)	56 (37)	43 (37)	116
Hamar	73 (46)	44 (28)	27 (17)	31 (15)	29 (18)	158
Tunsberg	34 (30)	18 (16)	45 (40)	41 (35)	34 (30)	113
Agder og Telemark	71 (51)	40 (29)	65 (47)	57 (48)	38 (27)	139
Stavanger	61 (67)	56 (61)	63 (69)	55 (74)	35 (38)	91
Bjørgvin	136 (76)	30 (16)	86 (47)	65 (40)	50 (27)	183
Møre	78 (80)	12 (12)	35 (36)	28 (75)	17 (17)	98
Nidaros	87 (66)	17 (13)	26 (20)	39 (31)	32 (24)	131
Sør-Hålogaland	47 (54)	12 (14)	26 (30)	26 (36)	23 (26)	87
Nord-Hålogaland	33 (52)	14 (22)	24 (38)	16 (31)	18 (28)	64
Sum	676 (54)	274 (22)	492 (39)	455 (37)	354 (28)	1252

Kilde: SSB

Søndagsskolen er det tiltaket etter bibelutdeling som flest menigheter tilbyr. Her gjør ikke det samme mønsteret seg gjeldende som for utdeling av Bibel. Det er ikke det tradisjonelt sekulære østlandsområdet som i minst grad tilbyr søndagsskole. Det er i Oslo bispedømme og på Vestlandet (Stavanger og Bjørgvin) at andelen menigheter med tilbud om søndagsskole er størst.

Klubb eller forening for aldersgruppen 6 til 12 år er det tilbudet som er vanligst å tilby etter utdeling av bibel og søndagsskole. Også her er Oslo og Stavanger bispedømmene med størst andel menigheter med dette tilbudet. Men også ett annet østlandsbispedømme, Borg, har en høy andel sokn som gir tilbud om klubb eller forening.

Oppsummerende kan vi si at to landsdeler innenfor tre tiltak utmerker seg med mange sokn som gir tilbud til den aktuelle aldersgruppen. Vestlandet (Stavanger, Bjørgvin og Møre) og Østlandet (Oslo og Borg) har en høy andel sokn som gir et tilbud om en eller flere av tiltakene: utdeling av bibler, søndagsskole og klubb for barn 6 til 12 år. Målt etter nevnte tre tiltak, framstår ikke Østlandet som et mer sekulært område med lavere religiøst tilbud enn Vestlandet.

Det gir liten mening å måle gjennomsnittlig oppslutning i soknene, da soknenes størrelse varierer mye, dermed også antall barn i målgruppen. Like fullt gir tallene på nasjonalt og bispedømmenivå en viktig pekepinn på interessen for tilbudene, fordi en sammenlikning av tallene for de ulike tiltakene viser om det er høy eller lav oppslutning om dem.

I gjennomsnitt er oppslutningen størst om søndagsskole, med 36,7 barn per sokn som har søndagsskole. Nesten like stort er gjennomsnittstallet for klubb, med 34,2 barn per sokn. Selv om mange sokn deler ut Bibel, er ikke oppslutningen på langt nær så stor som for klubb og søndagsskole. I gjennomsnitt har 25,8 barn deltatt på en slik utdeling. Verksted, leir eller andre tiltak for barn i alderen 6 til 12 år er det ikke flere enn 354 sokn som gir. Her er oppslutning også lav; 3,2 barn har i

² I denne kategorien ligger det utenom verksted også andre tilbud til aldersgruppen 6–12 år som juletefest, leir, overnattingsturer, pilegrimsvandring, adventsamling og kurs.

gjennomsnitt deltatt på ett eller flere av disse tilbudene. Enda færre sokn (274) tilbyr dåpsskole for 6-åringer. Her er oppslutningen til gjengjeld langt bedre. I gjennomsnitt deltar 15,6 barn pr sokn på et slikt tilbud.

Tabell 8 Andre tiltak i soknene for barn etter bispedømme 2011. Antall deltakere

Bispedømme	Utdeling Bibel	Dåpsskole 6-åringer	Søndags-skole	Klubb 6–12 år	Verksted 6–12 år
Oslo	555	357	2 845	1 441	108
Borg	1 185	195	1 108	2 624	83
Hamar	1 211	422	602	517	99
Tunsberg	729	230	1 293	1 144	66
Agder og Telemark	1 924	631	2 240	2 307	217
Stavanger	2 309	1 190	3 780	3 168	79
Björgvin	3 788	419	2 239	1 524	178
Møre	1 856	282	1 044	838	56
Nidaros	1 945	217	601	752	130
Sør-Hålogaland	840	135	1 182	856	59
Nord-Hålogaland	1 070	184	1 105	410	53
Sum	17 412	4 262	18 039	15 581	1 128

Kilde: SSB

Tilbud til ungdom

Ledertrening og ungdomsklubb for ungdom 13-15 år og ungdomsklubb for ungdom 16-25 år er de tilbudene til ungdom som flest sokn gir. Langt færre sokn tilbyr ungdom aktiviteter som faller inn under kategorien: andre grupper eller foreninger eller tiltak. Blant ledertrening og ungdomsklubb for ungdom før og etter konfirmasjon er ungdomsklubb for aldersgruppen før konfirmasjon det tilbudet som har størst utbredelse i soknene. Nesten fire av ti sokn tilbyr klubb til ungdom mellom 13 og 15 år. Flere menigheter tilbyr klubb for ungdom før konfirmasjon (37 prosent) enn etter konfirmasjon (27 prosent). Hvert tredje sokn (34 prosent) har ledertrening til ungdom.

I likhet med de tre tiltakene som flest sokn har for barn fram til 12 år (søndagsskole, utdeling av Bibel og klubb/forening), ser vi det samme mønsteret for geografisk utbredelse for tilbudene til ungdom. Østlandet (Oslo og Borg) og Vestlandet (Stavanger og Møre) er også på dette området de landsdelene med høyest andel sokn som gir tilbud til ungdom. I Oslo bispedømme gir syv av ti sokn tilbud om ledertrening for ungdom og halvparten av soknene har klubb for ungdom etter konfirmasjon og seks av ti har klubb for ungdom før konfirmasjon. I Stavanger bispedømme er det også svært utbredt i soknene med et klubbtilbud til ungdom før konfirmasjon. Nesten tre av fire gir et slikt tilbud, og nesten seks av ti har det etter konfirmasjon. Nærmere halvparten av soknene i Stavanger tilbyr ledertrening. I Møre bispedømme er det nesten like stor andel sokn (75 prosent) som har tilbud om klubb som i Stavanger. Også klubb etter konfirmasjon (47 prosent) ligger på tilnærmet samme nivå som Stavanger, mens få sokn i Møre (21 prosent) tilbyr ledertrening. Derimot er ledertrening veldig utbredt i soknene i Borg bispedømme. Over halvparten av soknene (54 prosent) har et slikt tilbud.

Tabell 9 Andre tiltak i soknene for unge etter bispedømme 2011. Antall sokn med tilbud og prosent (i parentes)

Bispedømme	Klubb 13–15 år	Klubb 16–25 år	Leder-trening	N
Oslo	44 (61)	39 (54)	52 (72)	72
Borg	43 (37)	41 (35)	63 (54)	116
Hamar	24 (15)	17 (11)	48 (30)	158
Tunsberg	39 (35)	24 (21)	36 (32)	113
Agder og Telemark	67 (48)	51 (37)	46 (33)	139
Stavanger	67 (74)	51 (56)	41 (45)	91
Bjørgvin	73 (40)	47 (26)	39 (21)	183
Møre	73 (75)	47 (48)	21 (21)	98
Nidaros	36 (28)	26 (20)	45 (34)	131
Sør-Hålogaland	31 (36)	21 (24)	23 (26)	87
Nord-Hålogaland	20 (31)	9 (14)	13 (20)	64
Sum	462 (37)	339 (27)	427 (34)	1252

Kilde: SSB

Det er ungdomsklubb for ungdom før konfirmasjonsalder som med nesten 15 000 ungdommer har flest deltakere. I gjennomsnitt er det 32 klubbmedtakere pr. sokn med klubbtilbud for denne aldersgruppen. Ca 10 000 ungdom har deltatt på klubb for aldersgruppen 16 til 25 år. Sammenlignet med ledertrening, et tilbud som også er rettet inn mot tiden etter konfirmasjon, er oppslutningen langt større for ungdomsklubb etter konfirmasjon. I gjennomsnitt deltok 29 ungdom per sokn på ungdomsklubb for ungdom over konfirmasjonsalder, mens bare 10 ungdommer deltok i gjennomsnitt på lederkurs.

Tabell 10 Sokn som gir tilbud til ungdom etter bispedømme 2011. Antall deltakere

Bispedømme	Klubb 13–15 år	Klubb 16–25 år	Leder-trening
Oslo	1 149	2 299	1 201
Borg	897	855	891
Hamar	897	855	384
Tunsberg	1 602	475	381
Agder og Telemark	1 447	1 436	549
Stavanger	4 662	1 726	791
Bjørgvin	1 503	331	502
Møre	110	763	248
Nidaros	110	763	371
Sør-Hålogaland	150	145	157
Nord-Hålogaland	342	425	193
Sum	14 778	10 073	5 668

Kilde: SSB

Mange sokn gir ledertrening etter en trinnvis modell. Blant annet bruker mange menigheter KFUK/KFUMs ledertreningsprogram MILK og LIV, hvor LIV er det andre kurset i lederprogrammet. Til

sammen gir 427 sokn 629 ledertreningskurs til ungdom. Fordelt på sokn som gir ledertrening har hvert av disse soknene i gjennomsnitt 1,5 kurs. Ser vi antall kurs i forhold til deltakere er det i gjennomsnitt 9 deltakere per kurs. Nidaros har færrest deltakere på sine kurs med 5,7 deltakere mens Stavanger og Nord-Hålogaland og Oslo bispedømme har flest med henholdsvis 14,5, 12,1 og 11,9 deltakere.

Tabell 11 Ledertrening (16-25 år) og gjennomsnittlig oppslutning om tilbudene 2011. Antall og gjennomsnitt

Bispedømme	Antall tilbud	Andel deltakere i gjennomsnitt pr. tilbud
Oslo	101	11,9
Borg	89	11,0
Hamar	56	6,9
Tunsberg	49	7,7
Agder og Telemark	69	7,9
Stavanger	67	14,5
Bjørgvin	68	7,4
Møre	24	10,3
Nidaros	65	5,7
Sør-Hålogaland	25	6,3
Nord-Hålogaland	16	12,1
Totalt	629	9,0

Kilde: SSB

Tilbud til barn og unge og tilførte midler fra reformen

Det er store variasjoner mellom bispedømmene i tildeling av midler til menighetene. Blant bispedømmene med størst andel sokn som har fått tilført midler er Borg, Møre, Oslo og Sør-Hålogaland. Ni av ti menigheter i Borg bispedømme har fått midler og nesten åtte av ti i Møre, mens bare seks av ti i Tunsberg, Agder og Telemark og Nidaros har fått midler. Kirkerådet legger vekt på at tildeling av midler skjer etter en bestemt fordelingsnøkkel. For at en menighet skal kunne være i gjennomføringsfasen av reformen må *alle* menighetene i et prosti ha fått tildelt midler. I et nært samarbeid med bispedømmene og ut fra nasjonale og økonomiske hensyn bestemmer Kirkerådet rekkefølgen på hvilke prostier som får tildeling. Det er bispedømmerådene som fordeler midlene til menighetene. Størrelsen på tildelingene er basert på antall døpte 0–18 år.

Tabell 12 Menigheter som har mottatt midler etter bispedømme 2011. Antall og prosent

	Antall sokn som får tildelt trosopplæringsmidler	Antall sokn i bispedømmet	Andel sokn som får tildelt trosopplæringsmidler
Borg	105	116	91 %
Møre	74	98	76 %
Oslo	51	72	71 %
Sør-Hålogaland	61	87	70 %
Hamar	101	158	64 %
Nord-Hålogaland	40	64	63 %
Tunsberg	70	113	62 %
Agder og Telemark	86	139	62 %
Bjergvin	110	183	60 %
Stavanger	51	91	56 %
Sum	829	1 252	66 %

Kilde: Kirkerådet

I tabell 12 har vi rangert bispedømmene etter hvor stor andel av soknene i bispedømmet som mottar trosopplæringsmidler. Både de nasjonale breddetilbudene og andre tilbud gitt til barn og unge er tatt med i tabell 13 og 14. Tallene angir andelen av soknene i bispedømmene som har de nevnte tilbudene. I parentes har vi rangert de bispedømmene som har flest sokn med tilbud. Dette har vi gjort for å skape oversikt og for lettere å se et mønster i tilbud som gis og midler som er tilført.

Som vi har vist tidligere er oppslutningen om de nasjonale breddetiltakene (Småbarnssang, 4-årsbok, Tårnagenthelg og Lys våken) størst i vestlandsbispedømmet Stavanger, sammen med østlandsbispedømmene Oslo og Borg. Småbarnssang og 4-årsbok er svært utbredt i Oslo bispedømme og nesten halvparten av soknene har Tårnagenthelg og Lysvåken. I Borg bispedømme er det også meget vanlig med 4-årsbok, og overhalvparten av soknene gir tilbud om Tårnagenthelg og Lysvåken. Møre bispedømme er det bispedømmet etter Borg som har flest menigheter som mottar midler fra reformen. Ikke på noen av de fire tiltakene utmerker Møre seg med mange sokn som gir tilbud på disse områdene. Heller ikke i Sør-Hålogaland, som har tilnærmet like stor andel av soknene som mottar midler som Oslo, er tiltakene spesielt utbredt. Foruten Tårnagenthelg skårer Stavanger bispedømme høyt på alle tiltakene. Stavanger bispedømme som gjennomgående har mange tilbud per sokn til barn og unge, og også stor oppslutning om tilbudene, kan derimot ikke skilte med høy grad av tilførte midler fra reformen.

Tabell 13 Nasjonale breddetiltak i soknene etter bispedømme 2011. Prosent

	Småbarns- sang	4-årsbok	Tårnagent- helg	Lys våken	Andel sokn tilført trosopplæringsmidler
Borg	(3) 56	(3) 96	(1) 51	(2) 59	91
Møre	40	93	45	46	76
Oslo	(1) 78	(2) 97	(2) 47	(3) 53	71
Sør-Hålogaland	40	94	32	32	70
Hamar	33	93	35	38	64
Nord-Hålogaland	45	92	28	31	63
Tunsberg	42	94	(1) 51	(4) 50	62
Agder og Telemark	45	(2) 97	42	48	62
Nidaros	30	95	41	31	61
Bjørgvin	38	90	(2) 47	34	60
Stavanger	(2) 59	(1) 98	43	(1) 60	56
Totalt	44	94	43	43	66

Kilde: SSB og Kirkerådet

Ser vi på de andre tilbudene til barn og unge så ligger de tre bispedømmene som har størst andel sokn som har fått tilført midler fra reformen (Borg, Møre og Oslo) blant de bispedømmene som har høyest andel sokn med tilbud. Sør-Hålogaland som har nesten like stor andel sokn som mottar midler ligger ikke i nærheten av samme nivå som Borg, Møre og Oslo når det gjelder slike tilbud. Sør-Hålogaland ligger på fem av tiltakene under det nasjonale gjennomsnittet for andel sokn med tilbud. Også her skiller vestlandsbispedømmet Stavanger seg ut, med lav andel sokn som mottar midler, men med høy andel sokn med tiltak. På halvparten av tiltakene er det størst tilbud i Stavanger bispedømme. Men også Bjørgvin kan skilte med høy oppslutning på to av de seks aktivitetene, og Agder og Telemark på ett av dem.

Tabell 14 Andel sokn med andre tiltak etter bispedømme 2011. Prosent

	Utdeling Bibel	Søndags- skole	Klubb/ forening 6–12 år	Klubb 13–15 år	Klubb 16–25 år	Leder- trening	Andel sokn tilført trosopplærings- midler
Borg	33	44	(3) 48	37	35	(2) 54	91
Møre	(1) 80	36	29	(1) 75	(3) 48	21	76
Oslo	25	(2) 61	(2) 57	(3) 61	(2) 54	(1) 72	71
Sør-Hålogaland	54	30	30	36	24	26	70
Hamar	46	17	20	15	11	30	64
Nord-Hålogaland	52	38	25	31	14	20	63
Tunsberg	30	40	36	35	21	32	62
Agder og Telemark	51	(3) 47	41	48	37	33	62
Nidaros	66	20	30	28	20	34	61
Bjørgvin	(2) 76	(3) 47	36	40	26	21	60
Stavanger	(3) 67	(1) 69	(1) 60	(2) 74	(1) 56	(3) 45	56
Totalt	54	39	36	37	27	34	66

Kilde: SSB og Kirkerådet

Menighetenes årsstatistikk mangler tidsserier av data på tilbud gitt i soknene fra før trosopplæringsreformen trådte i kraft og fra de årene den har pågått. Om det er tilførte midler som har gitt høy aktivitet for bispedømmene Oslo, Borg og Møre eller om de hadde det før reformen ble realisert, kan tall for 2011 ikke si noe om. Heller ikke kan tall for 2011 si noe om utviklingen i Sør-Hålogaland bispedømme. Selv om dette bispedømmet sammenlignet med andre bispedømmene ikke har et stort tilbud i soknene, er det mulig at det har vært en økning i soknens i tilbud til barn og unge i løpet av reformen. I denne omgang må vi nøye oss med å konstantere at det for tre av de fire bispedømmene som har høyest andel sokn som har mottatt midler er det gjennomgående høy aktivitet på barne- og ungdomsarbeidet. At andre faktorer enn tilførte ressurser er avgjørende for hva menighetene tilbyr, er Stavanger og til dels også Bjørgvin eksempler på. De to bispedømmene har færrest sokn som mottar midler, men skårer like fullt høyt på tilbud gitt i soknene. I de kommende årene er det derfor viktig å følge utviklingen i bispedømmene og vurdere sokn som får midler opp mot sokn som ikke får midler, i tillegg til å ta med i betraktningen soknens størrelse og beliggenhet (by, tettsted osv).

3.2 TROSOPPLÆRINGSREFORMEN: OPPSLUTNING, TILBUD OG RESULTATER³

- Ulla Schmidt og Sivert S. Urstad

Innledning

Menighetene som mottar midler fra Trosopplæringsreformen i Den norske kirke rapporterer årlig til Kirkerådet om den lokale trosopplæringsvirksomheten, blant annet om tilbud, deltakelse, innhold, omfang og mål. Dette er viktige data for å få et godt bilde av menighetenes arbeid med trosopplæring, og få kunnskap om og forståelse av en viktig side ved kirkelig praksis og virksomhet. I denne rapporten analyserer vi disse dataene når det gjelder oppslutning og tilbud. Hvor stor andel av dømte barn og unge deltar i ulike trosopplæringstilbud i menighetene? En overordnet målsetting for Trosopplæringsreformen er jo å gi et helhetlig og systematisk tilbud om trosopplæring til alle dømte 0 – 18 år. I hvilken grad deltar dømte barn og unge i dette tilbudet? Et mer komplisert punkt er spørsmålet om reformens resultater i form av læringsutbytte hos dem som deltar. Ikke minst har bevilgende myndigheter vært opptatt av at etter hvert som reformen nå går over til å bli en integrert del av menighetenes ordinære arbeid, vil det være viktig å kunne si noe om reformens resultater og hva barn og unge sitter igjen med etter å ha deltatt i trosopplæring. Kartlegging og analyse av resultater og læringsutbytte av en reform som Trosopplæringsreformen er et sammensatt og vanskelig spørsmål. I siste del av dette kapitlet peker vi på noen forutsetninger og begrensninger for en slik kartlegging, og analyserer deretter data som kan belyse visse sider av læringsutbytte, men som overhodet ikke gir et fullstendig bilde av reformens resultater. Dette er data som er innhentet gjennom den treårige evalueringsforskningen om Trosopplæringsreformen som KIFO gjennomfører i samarbeid med Universitetene i Agder og Nordland.

Alle data som er tatt med i dette kapitlet gjelder menigheter som befant seg i gjennomføringsfasen i 2011, det vil si som mottok trosopplæringsmidler gjennom den prostivise opptrappingen.

Trosopplæringsreformen 2011: Oppslutning

KIFO har brukt innrapporterte data i Trosopplæringsreformens eget rapporteringssystem fra menigheter i gjennomføringsfasen til å analysere oppslutning om tiltak. I analysene konsentrerer vi oss om de syv breddetiltakene som menighetene rapporterer inn særskilt gjennom skjemaet for lokale planer (se Tabell 15). I veiledningen til menighetene om årlig rapportering er det definert hva som skal regnes med i denne rapporteringen, og hvert av tiltakene er utformet over omtrent samme lest hva angår målgruppe, type opplegg, lengde osv. Det gir et godt utgangspunkt for å beregne og analysere gjennomsnittlig oppslutning.

Vi har både sett på antall og andel for deltakelse. Som det fremgår av Tabell 15 er det ganske store forskjeller i gjennomsnittlig oppslutning. De to tiltakene som har klart størst oppslutning, målt som andel deltakere av målgruppen, er dåpssamtale og konfirmasjon. Dette er ikke overraskende og reflekterer den brede oppslutningen det er om de kirkelige handlingene for livsovergangene (med et visst unntak for kirkelig vigsel) blant medlemmene i Den norske kirke. "Dåpssamtale" gjennomføres på ulike måter: individuelle samtaler mellom prest og forelder/foreldre i hjemmet eller i kirken/på prestekontoret, eller dåpssamlinger for flere familier og kanskje faddere samtidig.

³ Dette avsnittet er delvis basert på vedlegg til Kirkerådets årlige rapport til FAD om Trosopplæringsreformens status, 2012.

Tabell 15 Oppslutning om 7 breddetiltak og dessuten andre tiltak i trosopplæringen i 2011. Menigheter i gjennomføringsfasen. Antall og prosent

	Antall døpte i målgr.*	Antall deltakere	Gj.snittlig ant. deltakere pr. tiltak	Andel jenter (%)	Andel oppslutning (%)
Dåpssamtale	16 897	15 680	**	49	93
4-årsbok	21 374	10 671	23	52	50
Breddetiltak 6-åringer	14 626	4 452	16	53	30
Tårnagentene	14 491	4 363	21	57	30
Lys våken	17 676	5 035	21	59	29
Konfirmasjon	26 749	21 749	51	50	81
Breddetiltak året etter konfirmasjon	16 391	2 322	23	58	14
Andre tiltak	276 865	70 582	37	54	26
Totalt 2011	405 069	134 854	34	53	33

Kilde: Database/ressursbank for Størst av alt/Trosopplæringsreformen

* Dette tallet er menighetenes egen rapportering innen Trosopplæringsreformen. Tallene er ikke sjekket mot tilsvarende data fra andre kilder som menighetenes årsstatistikk eller Den norske kirkes medlemsregister.

** Dåpssamtale gjennomføres vanligvis som individuelle samtaler eller gruppesamlinger. Gjennomsnittlig antall deltakere pr. tiltak er derfor ikke noe relevant mål for dette tiltaket, og heller ikke sammenlignbart med tall for de øvrige tiltakene.

4-årsbok har en gjennomsnittlig oppslutningsandel (andel deltakere av antall døpte i målgruppe, og gjennomsnittlig oppslutning pr rapportert tiltak) på 50. Dette er samme oppslutning som i 2010, med forbehold om at visse endringer i rapporteringspraksis kan bety at tallene for de to årene ikke er helt sammenlignbare. Dette tiltaket er godt innarbeidet og etablert som et breddetiltak som når ut til en stor andel av de døpte 4-åringene. Tiltaket utdeling av 4-årsbok kan også ha litt ulik utforming i menighetene. Kjerneelementet er en gudstjeneste med utdeling av 4-årsbok, evt. en barnebibel. Noen menigheter har i tillegg også én eller flere samlinger, klubb e.l. for fireåringene i forkant. Tiltaket er altså både utdeling av materiell som kan brukes til trosopplæring i hjemmet dersom foreldre og barn ønsker det, men like viktig er den gudstjenestelige og rituelle markeringen av selve utdelingen i kirken, der 4-åringene, foreldre og kanskje søsken deltar.

Oppslutningen om de tre neste breddetiltakene er lavere. Tidsavgrenset breddetiltak for 6-åringer, Tårnagentene (8-åringer) og Lys våken/overnatting i kirken (11-åringer) samler i underkant av en tredjedel av målgruppene i menighetene i gjennomføringsfasen. For Lys våken utgjør dette en økning fra 26 prosent i 2010 til 29 prosent i 2011. Man bør likevel ikke legge for mye vekt på denne endringen isolert. Dels innebærer endringer i rapporteringspraksis at tall ikke uten videre er helt sammenlignbare for de to årene. Dels kan det fra ett år til det neste selvsagt være mer tilfeldige variasjoner. Endring og tendenser i oppslutning bør derfor sees over flere år i sammenheng. Tårnagenthelg rapporteres for første gang på denne måten i 2011, med en gjennomsnittlig oppslutning på 30 prosent av målgruppen. Sammenlignet med for eksempel 4-årsbok og Lys våken er Tårnagentene et ganske nytt tilbud blant breddetiltakene. Likevel ser det ut til på relativt kort tid å ha fått en oppslutning i målgruppen (døpte 8-åringer) som ligger på tilsvarende nivå som 6- og 11-årstiltakene, dvs ca. 30 prosent. Tårnagentene er et tidsmessig tydelig avgrenset tiltak (typisk består det av aktiviteter i kirken noen timer lørdag og deltakelse ved gudstjenesten søndagen etter); en klart avgrenset målgruppe; en utarbeidet "programpakke" med opplegg for planlegging, informasjon,

innhold, aktiviteter, produkter og gudstjeneste som menighetene kan ta i bruk, i dette tilfellet finansiert og utviklet av Kirkerådet i samarbeid med Søndagsskoleforbundet. At tiltaket ble utviklet og lansert i forbindelse med at TV-serien ble vist på NRK Super julen 2010 har helt sikkert også gitt drahjelp til tiltaket og dermed økt oppslutningen om det.

Til sammenligning er oppslutningen om breddetiltak for året etter konfirmasjon lavere, 14 prosent. Her fins det ikke på samme måte som for de øvrige tiltakene et tilbud om et ferdig utviklet standardopplegg. Flere av eksemplene på tiltak i veiledningen til menighetene og Plan for trosopplæring består av flere samlinger (f. eks. ledertreningskurs, andre typer kurs). De har heller ikke alltid en entydig definert målgruppe, men retter seg bredt til ungdommer etter konfirmasjonen (i noen tilfeller også 13 – 18-åringer). Oppslutning om dette tiltaket er altså mye lavere enn for de andre breddetiltakene, og tilbudet gis i færre av menighetene. Dette tyder på at menighetene strever mer med å utvikle og gjennomføre et opplegg som kan nå bredt ut her enn for de andre aldersgruppene.

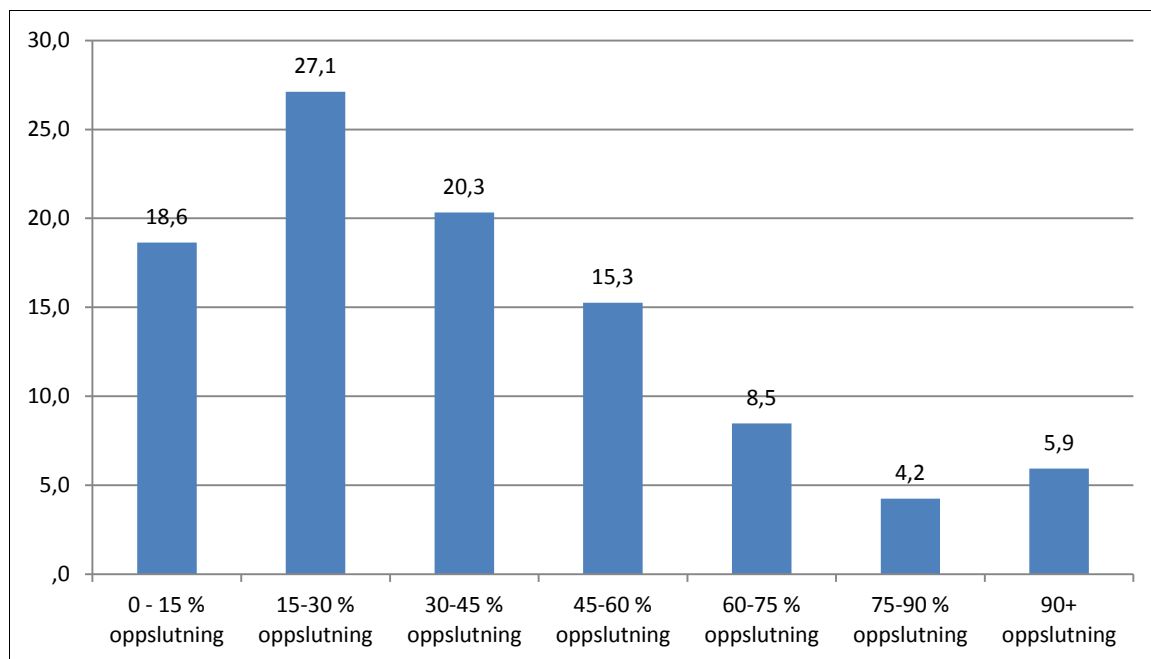
Dette illustrerer hvordan ulike faktorer kan ha betydning for oppslutning om tiltak. At tiltaket er et tidsavgrenset tilbud med én eller svært få samlinger legger etter alt å dømme til rette for bred oppslutning. Derimot er kontinuerlige tiltak og tidsavgrensede tiltak med flere samlinger vanskeligere å få god oppslutning om. I tillegg kan en aldersmessig tydelig definert målgruppe og et velkjent og gjenkjennelig opplegg også være en faktor som bidrar til god oppslutning. Det kan synes som om konfirmasjon er et unntak fra det første punktet. Her hører det imidlertid med i bildet at konfirmasjon har en lang tradisjon og er etablert på en helt annen måte ikke bare i kirkemedlemmenes, men i store deler av befolkningens bevissthet. Den er også tett knyttet til en gudstjenestelig og rituell markering og feiring av en livsovergang, som har bred oppslutning i medlemsmassen. Konfirmasjonen og oppslutningen om den står altså i en særstilling blant disse breddetiltakene.

Kategorien "andre tiltak" omfatter svært ulike tiltak som ikke faller inn under de syv nevnte breddetiltakene. Det kan for eksempel dreie seg om kor- og musikkaktiviteter, babysang, juleverksteder, klubb, søndagsskole, samlinger og treff for andre årskull, juniorleir, minikonfirmanter, vandringer, gudstjenester rettet mot særlige målgrupper av døpte barn og unge, utsendelse av dåpshilsner m.m. Det er altså en blanding av tidsavgrensede tiltak med bare én eller få samlinger, tiltak med utsending av materiell (som naturlig nok får 100 prosents oppslutning), og kontinuerlige tiltak. Aldersavgrensning er ulik. Noen retter seg mot hele gruppen 0 – 18 år, andre mot én aldersgruppe. En rask gjennomgang av listen over tiltak og målgruppe for disse tyder også på at noen tiltak er feilregistrert i denne kategorien, og egentlig skulle ha vært registrert under ett av breddetiltakene.

Det er naturlig nok store variasjoner i oppslutningen om disse "andre tiltakene". Det er vanskelig å få øye på et mønster i variasjonene. Antakelig spiller lokale forhold inn, i tillegg til faktorer som dem vi antydte ovenfor. Gjennomsnittet for oppslutning om alle tiltak ligger på 26 prosent av målgruppen (summen av målgruppe for hvert av tiltakene), men en bør være oppmerksom på at gjennomsnittstallet her har begrenset informasjonsverdi fordi variasjonsbredden er så stor og tiltakene så ulike.

I tillegg til gjennomsnittlig oppslutning er det relevant å spørre etter fordelings- eller spredningsmål for å få et bilde av variasjonen i oppslutning. Vi har her sett nærmere på oppslutningen om tiltaket Lys våken, som i gjennomsnittlig andel oppslutning ligger likt med flere andre tiltak.

Figur 1 Fordeling av tiltak på ulike nivåer for oppslutning om tiltaket Lys våken. (Prosent).

Kilde: Database/ressursbank for Størst av alt/Trosopplæringsreformen

Figur 1 viser at det er ganske stor spredning i oppslutningen om tiltaket Lys våken. For nær en femdel av tiltakene er oppslutningen lavere enn 15 prosent av de døpte i målgruppen, mens en femdel av tiltakene har oppslutning på mellom 35 og 50 prosent.

Korrelasjonsanalyser viser en sterk, negativ sammenheng mellom størrelse på målgruppe og oppslutning.⁴ Med andre ord: jo større målgruppe, jo lavere oppslutning. Det virker rimelig at det er enklere å oppnå høy oppslutning i en liten målgruppe, der barna/ungdommene kanskje kjenner hverandre godt og deltar på samme aktiviteter for øvrig. I tillegg kan det også være en effekt av at det generelt er lavere oppslutning om kirkelige aktiviteter i store sokn i befolkningstette områder, og høyere oppslutning i mer spredtbygde strøk.

Kjønnsfordelingen blant deltakerne i trosopplæringstiltakene er ganske jevn. Men det ser ut til at andelen jenter øker litt med eldre aldersgrupper og lavere oppslutning.

Trosopplæringsreformen 2011: Tilbudte timer

Menighetene rapporterer i sitt planskjema hvor mange timer trosopplæring de tilbyr for hvert av breddetiltakene.

⁴ Pearsons'r for alle tiltakene sett under ett er -.480, og varierer mellom -.427 – -.605 for tiltakene 4-årsbok, 6-årsbok, Tårnagenthelg og Lys våken.

Tabell 16 Tilbudte timer fordelt på tiltak, totalt og gjennomsnitt pr tiltak, menigheter i gjennomføringsfasen. (Antall)

Tiltak	Totalt antall timer pr tiltak	Gj.snittlig antall timer pr tiltak
Dåpssamtaler	1 293	3,3
4-årsbok	1 460	3,1
Breddetiltak 6-åringer	1 188	4,3
Tårnagent	1 710	8,4
LysVåken	3 339	14,2
Konfirmasjon	21 971	51,9
Breddetiltak året etter konfirmasjon	3 072	30,1
Annet	29 431	15,3
Sum alle tiltak	63 464	130,7

Kilde: Database/ressursbank for Størst av alt

Som det fremgår av Tabell 16 er det gjennomsnittlige tallet for tilbudte timer trosopplæring i hver enhet 131 timer. Dette tallet er konstruert som summen av timer det totalt er rapportert fra enhetene (i gjennomføringsfasen) for hvert enkelt tiltak (7 breddetiltak + "andre tiltak"). Målsettingen for gjennomføringsfasen er at menighetene innen utgangen av denne fasen har utviklet lokale planer for en systematisk og helhetlig trosopplæring. En slik plan for en sammenhengende trosopplæring har et veiledende omfang på 315 timer (Gud gir – vi deler. Plan for trosopplæring, s.19).

Læringsmål, læringsutbytte og resultater i trosopplæringsreformen

Prinsipielle og metodiske overveielser

I tråd med det som gjelder for alle store, offentlig finansierte reformer, har bevilgende myndigheter, her Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet, ønsket en rapportering som i tillegg til oppslutning, tilbud og aktiviteter, også kan si noe om hva som er utbyttet og resultatet av reformen. Her er det imidlertid noen prinsipielle og metodiske forhold som det er viktig å være oppmerksom på.

Analyser og vurderinger som skal belyse realisering av reformens læringsmål må basere seg på og forholde seg til flere forhold:

- Reformens grunnleggende forståelse av religion/tro og av læring på området religion/tro.
- Formulering av læringsmål og muligheten av å kartlegge realiseringen av disse
- Tilgjengelighet av data som beskriver en slik realisering

Utredningen som i sin tid lå til grunn for reformen tar utgangspunkt i Charles Glocks velkjente og mye anvendte religionsbegrep, der religion har fem dimensjoner: en ideologisk/trosmessig, rituell/praktisk, intellektuell/kunnskapsmessig, erfaringsmessig/emosjonell og konsekvens/effekt (NOU 2000: 26 "... til et åpent liv i tro og tillit", 46). I nyere tid har Ninian Smart argumentert tilsvarende for en slik fler-dimensjonal definisjon av religion og foreslått dimensjoner som et stykke på vei overlapper med Glocks. Det fins ingen omforent, etablert definisjon av hva religion og religiøs tro er, og religionsbegrepet er omstridt og diskutert innen religionsforskningen. Det er likevel oppslutning om at religioner best forstås som flerdimensjonale fenomener, ikke endimensjonale. De

inkluderer gjerne en kunnskapsdimensjon og et trosinnhold som kan gripes kognitivt, men også andre dimensjoner som praktiske, rituelle, estetiske og eksistensielle. Dette gjelder også for kristendommen.

I tråd med dette har reformen fra starten av betont at trosopplæring må forstås som totalformidling, der læring innebærer utvikling langs alle disse dimensjonene (NOU 2000: 26 "... til et åpent liv i tro og tillit", 46). Slik heter det også i Stortingsmeldingen om Trosopplæringsreformen: "ho (d.e. opplæringa, f.a.) skal knyte lærdom, kunnskap og kritisk refleksjon saman med oppleving og deltaking. Dei døypte skal få stimulert si evne til å forstå tilværet i lys av gåva dei fekk i dåpen, og dermed deira evne til å tolke, meistre og leve sitt liv. Dåpsopplæringa skal gi dei unge livshåp, utvikle deira evne til å møte gode og vonde dagar og til å tru på framtida og eigne ressursar. Opplæringa skal byggje ein trygg identitet hos den døypte, stimulere til refleksjon over eigne haldningar og utvikle toleranse og respekt i møte med dei som har ei anna tru eller eit anna livssyn" (St.meld. nr.7 Trusopplæring i ei ny tid, 17). Denne forståelsen av målet for dåpsopplæringen er også reflektert i Innst. S. nr. 200 (2002-2003) som ligger til grunn for Stortingets vedtak.

En slik forståelse av hva læring på området tro og religion innebærer, korresponderer med et sosiokulturelt læringsbegrep. Læring skjer gjennom deltakelse i praksiser og fellesskap snarere enn bare gjennom overføring av et kunnskapsinnhold. Religion, kirke og menighet er nettopp en slik praksis og et fellesskap der kunnskap har nedfelt seg i ritualer, samværsformer, fortellinger osv. Kunnskapen tilegnes derfor gjennom å ta del i praksisene og dette fellesskapet der disse tradisjonene utfolder seg (Leganger-Krogstad 2008: 124). Dette brede begrepet om læring er også understreket i rapporten om forsøks- og utviklingsfasen fra reformens Styringsgruppe (*Når tro deles* U.å. 15).

Begge disse forutsetningene, et flerdimensjonalt religionsbegrep og et sosiokulturelt læringsbegrep, gjennomsyrrer reformen fra starten av og er nedfelt både i kirkelige og politiske grunnlagsdokumenter. Plan for trosopplæring fra 2009 har utmyntet disse forutsetningene i tre aspekter ved trosopplæring; tre linjer langs hvilke barn og unge forutsettes å utvikle seg gjennom å delta i trosopplæringstilbud i menighetene i Den norske kirke (*Gud gir – vi deler. Plan for trosopplæring*, s.13–17):

- Livstolkning og livsmestring
- kristen tro og tradisjon
- kristen tro i praksis

En tredje grunnleggende forutsetning i reformen er vekten på at trosopplæringen skal være lokalt forankret og utformet. I Innst. S. nr. 200 (2002-2003) understrekes det at det er den enkelte menighet som ut fra lokale forhold skal organisere og vedta rammene for innholdet i opplæringen, og at det innenfor sentrale rammer skal være rom for lokal tilpasning og fleksibilitet. I Plan for trosopplæring heter det at trosopplæringen i den enkelte menighet skal utvikles ut fra lokale behov og forutsetninger. Plan for trosopplæring er en rammeplan og ressursdokument som skal "stimulere arbeidet med å utvikle og gjennomføre lokale planer for trosopplæring" (*Gud gir – vi deler. Plan for trosopplæring* 2010: 4).

Disse tre forutsetningene har implikasjoner for formuleringen av mer konkrete læringsmål og for muligheten til å kartlegge realiseringen av slike læringsmål, læringsutbytte og resultater i reformen.

For å kunne belyse realisering av læringsmål trengs for det første formulerte læringsmål, og for det andre kriterier eller indikatorer på realisering av disse målene. I Plan for trosopplæring er overordnede målsettinger knyttet til de tre aspektene formulert ved hjelp av ord som å "oppleve" eller "se" seg selv på bestemte måter, "bli kjent med" kirkens tro, de kristne høytidene og kirken, "arbeide med" hva det vil si å være elsket av Gud, og "lære å" be, lese i Bibelen, feire gudstjeneste og vise nestekjærlighet, og "uttrykke" seg selv og sin tro." Også de obligatoriske hovedtemaene som vel skal operasjonalisere disse overordnede målene er ulike. Noen er primært formulert som prosesser barn og unge skal gå gjennom, enten konkrete arbeidsprosesser eller prosesser av personlig utvikling. I disse tilfellene må læringsmål forstås som selve det å gjennomgå denne prosessen, uten bestemte forventninger til hvilket resultat prosessen skal lede frem til. Andre er formulert som mål eller resultater barn og unge skal nå frem til gjennom å delta i trosopplæringen. Det kan for eksempel være relativt konkrete kunnskapsmål (f. eks. kunne Fadervår og de ti bud, kjennskap til sentrale elementer i kirkens tradisjon), eller bestemte praktiske ferdigheter (gudstjenestefeiring, bønn, bibellesning), eller mer diffuse mål knyttet til personlig og åndelig vekst, ansvarlig livsførsel, og bli kjent med Jesus Kristus som frelser og Herre.

Det vil opplagt være store variasjoner i hvilke indikatorer som kan si noe om realiseringen av så forskjellige og til dels diffuse læringsmål. For noen læringsmål er et relevant kriterium hvorvidt barn og unge gjennom deltakelse har tilegnet seg kunnskap om bestemte deler av den kristne tradisjon og innholdet i den kristne tro, og hvorvidt de har utviklet ferdigheter og fortrolighet med ritualer og gudstjenestefeiring. For læringsmål knyttet til identitet, personlig utvikling og livstolkning er det selvsagt mye vanskeligere å fastsette et entydig og målbart kriterium for hvorvidt dette er oppnådd. Men et indirekte mål kan være data som beskriver i hvilken grad barn og unge har reflektert over, snakket om eller vært opptatt av spørsmål knyttet til tro og livssyn, og eget liv. For læringsmål knyttet til konkret avgrens- og identifiserbare prosesser som gudstjenestedeltakelse, erfaringer med kristne ritualer og kirkens sakramenter, bibellesning eller andre former for kirkelige praksiser, er deltakelse i og oppslutning om trosopplæringstiltak samtidig også et mål på realisering av læringsmål, ikke bare et uttrykk for aktivitet i reformen.

I Trosopplæringsreformen varierer det altså i hvilken grad de ulike dimensjonene for læring og utvikling på kristendommens og troens område er utmyntet i mer konkrete læringsmål. I tillegg varierer det i hvilken grad det er mulig å identifisere empirisk tilgjengelige indikatorer for realisering av slike læringsmål. Dette er det helt nødvendig å ta hensyn til i forventningen om kartlegging og analyser av læringsutbytte, realisering av læringsmål og resultater i reformen. I motsatt fall er det en risiko for at reformens virksomhet dreies i retning av de målene som lettest lar seg konkretisere og utmynte i målbare indikatorer for læringsutbytte, i strid med grunnleggende politiske og kirkelige forutsetninger for reformen.

I det følgende analyserer vi data KIFO har innhentet i forbindelse med evalueringen som, med de nevnte forbeholdene i bakhodet, kan belyse noen sider ved læringsutbytte og realisering av læringsmål. Vi vil understreke at det er viktig å være oppmerksom på begrensningene i disse dataene når det gjelder å si noe om læringsutbytte og resultater.

Ansatte i trosopplæringsreformen

I en spørreundersøkelse blant ansatte i menigheter i trosopplæringsreformens gjennomføringsfase har vi blant annet spurt om hvilke mål de ansatte selv syns er viktige for trosopplæringen i menigheten deres. Deretter har vi spurt om hvordan de opplever at barn og unge utvikler seg i forhold til disse målene gjennom å delta i menighetens trosopplæringstilbud. Spørsmålene kartlegger altså både de ansattes egen oppfatning av viktige læringsmål, og deres vurdering av i hvilken grad barn og unge som deltar i trosopplæringstiltak utvikler seg med tanke på ulike læringsmål (ikke bare dem de selv ser på som viktige). Særlig det siste spørsmålet er altså relevant for å belyse læringsutbytte, selv om det altså er de ansattes vurdering som beskrives og ikke barnas og de unges egen opplevelse.

For det første spørsmålet har respondentene kunnet krysse av for inntil tre (uten å rangere) blant ti alternativer som de syns er særlig viktige mål for trosopplæringen i menigheten deres. For det andre spørsmålet er de bedt om å oppgi langs en skala fra 1 (= i liten/ingen grad) til 5 (= i stor grad) for hvordan de opplever at barn og unge utvikler seg når det gjelder alle de aktuelle målsettingene.

Tabell 17 viser på hvilke områder de ansatte mener barn og unge i størst grad utvikler seg gjennom å delta i trosopplæringstilbud i menigheten. Den klart største andelen mener at barn og unge utvikler seg med tanke på positive erfaringer med menighet og gudstjenesteliv, og kunnskap om kirkens tro og tradisjoner. Færre mener de utvikler seg når det gjelder det vi litt bredt kan kalle holdninger og verdier knyttet til forhold til andre mennesker. Færrest har tro på at barn og unge utvikler seg når det gjelder personlig religiøsitet og tro på Jesus, i tillegg til det å tilgi, som får aller lavest score for "måloppnåelse". Enkelt sagt kan man altså si at de ansatte selv mener at læringsmål knyttet til tilegnelse av kunnskap om kristen tro og tradisjon, og de gudstjenestelige sidene "kristen tro i praksis", er det som lykkes best. Derimot mener de at mål knyttet til livstolkning og livsmestring, og de holdnings- og verdimeslige sidene ved kristen tro i praksis, oppnås i mindre grad.

Tabell 17 Syn på viktige målsettinger for trosopplæring, og vurdering av hvordan barn og unge utvikler seg på disse feltene gjennom å delta i menighetens trosopplæringstiltak. Ansatte som arbeider med trosopplæring i menigheter i gjennomføringsfasen. (Prosent)

	I hvilken grad opplever du at barn og unge utvikler seg på disse områdene gjennom å delta i trosopplæringstilbudene i menigheten din? (1 = i liten/ingen grad; 5 = I stor grad). Andel som har krysset av 4 eller 5. (synkende verdi) (Prosent; N=289 – 295) ("ubesvart" holdt utenfor)	Hvilke av disse målene synes du er aller viktigst for trosopplæringen i menigheten din? (inntil 3 kryss mulig) (Prosent; N=305):
Får positive erfaringer med menigheten og gudstjenestelivet	79	59
Får kunnskap om kirkens tro og tradisjoner	74	38
Tilegner seg sentrale kristne verdier	60	30
Lærer å vise omsorg for andre mennesker	58	15
Bli tryggere på seg selv	56	24
Utvikler toleranse og respekt for andre	52	15
Får styrket sin egen religiøse tro	48	22
Får et personlig forhold til Jesus	39	60
Lærer å tilgi andre mennesker	28	2
Det er umulig å si hva som er viktigst av dette	-	12

Kilde: KIFOs ansatteundersøkelse

Denne opplevelsen av hvilke mål som blir oppnådd i stor grad og i mindre grad korresponderer bare delvis med hva de ansatte selv ser på som de viktigste målene for trosopplæringen. Siden respondentene har kunnet krysse av inntil 3 valg som det de mente var viktigst bør scorene for de ulike valgene leses relativt til hverandre (hvem som får stor støtte kontra mindre), og ikke som absolutte mål på hvor stor støtte det er for det enkelte målet. Som det fremgår av Tabell 17 er det flest som anser positive erfaringer med menighet og gudstjenesteliv og det å få et personlig forhold til Jesus som de viktigste målsettingene for trosopplæringen i menigheten deres. Noe mindre oppslutning er det om kunnskap om kirkens tro og tradisjoner og tilegnelse av sentrale kristne verdier. Og minst støtte er det til mål som har med forhold til andre og personlig utvikling (ut over et personlig forhold til Jesus) å gjøre: toleranse og respekt, omsorg for andre, trygghet på seg selv eller å styrke egen, religiøs tro. Nesten ingen mener at det å lære å tilgi andre hører med blant de viktigste målene for trosopplæringen.

Samsvaret mellom mål og (opplevd) måloppnåelse er altså størst når det gjelder positive erfaringer med menighet og gudstjenesteliv, det vil si religionens erfaringsmessige eller emosjonelle dimensjon, for å gripe tilbake til religionsdefinisjonene til Glock og Smart. Når det gjelder personlig forhold til Jesus – med trosopplæringsplanens ord kunne vi kalle det livstolkning i lys av troen på den treenige Gud – mener mange at dette er blant de viktigste målene, men de synes i liten grad dette lykkes.

Omvendt tror de at barn og unge utvikler seg når det gjelder verdier og holdninger overfor andre gjennom å delta i trosopplæringen, de syns bare ikke dette hører med til de viktigste målene for trosopplæringen.

Alt i alt er det en ganske stor diskrepans mellom hva de ansatte selv opplever som de viktigste målene for trosopplæring, og på hvilke områder de mener at barn og unge faktisk utvikler seg gjennom å delta i trosopplæringstilbud i menigheten deres.

Foreldre om Trosopplæringsreformen og læringsutbytte

En spørreundersøkelse blant foreldre til døpte barn i aldersutsnittene 0 – 1 år, 9 år og 15 år, bosatt i menigheter i gjennomføringsfasen, inneholder også spørsmål som belyser hva foreldrene ser på som viktige læringsmål når barna deres deltar i trosopplæringstilbud, og hvordan de opplever at disse målsettingene nås.

Foreldre til barn som har fått tilbud om og som har deltatt i aktiviteter for barn og unge i regi av kirken (NB! Ikke avgrenset til tiltak som vil falle inn under trosopplæring, selv om mange menigheter nok vil klassifisere de fleste tiltakene det er spurt om som del av sin trosopplæring) er spurt om hvordan de mener at ulike utsagn beskriver barnas opplevelse av å delta i disse tilbudene. Derne har vi spurt om hvor viktig foreldrene syns det er at ulike sider ved kristendommen blir formidlet til barna deres.

Tabell 18 Foreldres vurdering av barnas utbytte av å delta i aktiviteter / tilbud for barn/unge i kirken. Prosent.

Hvor godt eller dårlig passer utsagnene for hvordan du mener barnet ditt/barna dine opplevde å delta i dette/disse tilbudene (dersom deltatt på flere tilbud, svar ut fra samlet vurdering) (passer godt – passer verken godt eller dårlig – passer dårlig)	Passer godt:
Hadde glede av å være sammen med andre barn/unge	87
Likte aktivitetene	79
Vi snakket sammen hjemme om hva barnet/barna opplevde i kirken	59
Ble bedre kjent med det som foregår i kirken	53
Lærte mer om sentrale emner i kristendommen	44
Ble mer opptatt av spørsmål om tro og livssyn	23
Virket ikke som han/hun hadde særlig utbytte av å delta	8
Følte seg utrygg	3

Kilde: KIFOs foreldreundersøkelse/Høeg, Trysnes 2012.

Bare en liten andel av foreldrene mener at barna ikke har hatt noe utbytte av å delta, eller har følt seg utrygge. Dette svarer også til at når de blir spurt om hvordan de alt i alt vil vurdere tilbudet eller tilbudene barnet/barna har deltatt i, så svarer 90 prosent bra eller meget bra (Høeg, Trysnes 2012: 117). Men foreldrene opplever at barnas utbytte særlig er knyttet til det sosiale samværet med andre barn og unge, om aktiviteter de setter pris på. Også her er altså den erfaringsmessige eller emosjonelle siden ved religionen som fremheves. Betydelig færre opplever at barna lærer om sentrale emner i kristendommen eller at de blir bedre kjent med det som foregår i kirken. 1 av 5 har opplevd at barnet/barna ble mer opptatt av spørsmål om tro og livssyn. Som drøftet ovenfor kan en slik opptatthet indirekte indikere læringsutbytte når det gjelder identitet og livstolkning. Hvorvidt barnet/barna snakker om det en har opplevd i kirken kan også være en slik indikator, ved at en

samtidig også selv reflekterer over det. Men sett i lys av at barna, slik foreldrene opplever det, i liten grad blir mer interessert i spørsmål om tro og livssyn, er det likevel tvilsomt om en kan trekke en slik slutning. Kanskje er det like mye et uttrykk for interesse for og oppsummering av hva barna har opplevd i løpet av dagen, uten nødvendigvis å bety så stor interesse for selve tiltaket og opplevelsen som sådan. Også foreldrenes opplevelse og vurdering kan altså tyde på at livstolkning og livsmestring er det overordnede læringsmålet som i minst grad realiseres. Men her må en samtidig understreke at dette for det første er et diffust mål som det er vanskelig å finne klare og målbare indikatorer for, og for det andre er et mål som kan stå i et langsiktig og sammensatt forhold til deltakelse i trosopplæringstiltak.

Foreldrene ble også spurt om hva de mener er viktig at formidles fra kirkens side når deres barn og unge deltar i dens aktiviteter og tilbud.

Tabell 19 Viktig å formidle til barna. Prosent

Hvor viktig mener du det er at disse sidene ved kristendommen blir formidlet til ditt/dine barn?	Viktig	Verken viktig eller uviktig	Uviktig
Respekt for medmennesker	95	4	1
Kristne høytider	91	7	1
Nestekjærlighet	88	10	1
Ansvar for jordkloden	80	17	3
Tilgivelse	75	18	5
Hva dåp er	73	24	3
De ti bud	71	25	4
Sentrale tekster fra Bibelen	69	23	6
At Gud elsker alle mennesker og bryr seg om hver enkelt	65	26	8
At vi kan be til Gud	63	26	10
Respekt for det hellige	56	36	6
Å bli kjent med Jesus	42	40	16
Trosbekjennelsen	42	43	12
Gudstjenesten og hva som skjer der	41	47	10
Gud har skapt verden	39	38	20
Hva nattverd er	37	45	15

N= 487-505, Kilde: Foreldreundersøkelsen. Hentet fra Høeg/Trysnes 2012: s. 65.

Som det fremgår av Tabell 19 er det betydelig forskjell på hvor viktig foreldrene mener det er at disse elementene blir formidlet til barna. En stor andel mener det er viktig at verdier og holdninger, og kunnskap om de sidene ved kristendommen som inngår i en bred majoritetskultur, som høytider, de ti bud, og hva dåp er, blir formidlet til barnet/barna. Men de sidene som er mer spesifikt knyttet til kristen tro som identitet og praksis, som det å bli kjent med Jesus, trosbekjennelsen, gudstjenestelivet eller hva nattverd er, mener færre er viktig. Det er likevel få som synes at noe av dette er rent ut sagt uviktig å få formidlet til barna.

Det er altså klare forskjeller på de ansattes og foreldrenes vurdering av hvilke læringsmål som er viktige for barn og unge som deltar i trosopplæringen. Foreldrene legger langt mer vekt på at barna får formidlet verdier og holdninger. I den grad de er opptatt av at de skal få formidlet kunnskap om kristen tro er det særlig de delene av kristen tro som kjennetegner kristendommen som kultur og

tradisjon de er opptatt av at barna får del i. Det er også klare forskjeller i hvordan de opplever at ulike læringsmål realiseres gjennom barnas og de unges deltakelse i trosopplæringstiltak. De ansatte har ganske stor tro på at barna og de unge får positive erfaringer av det som skjer i menighet og kirke, og at de får større kunnskap om kirkens tro og tradisjoner. Den opplevelsen står mindre sterkt hos foreldrene.

3.3 UNGE KIRKEAKTIVES HOLDNINGER TIL RUS OG ANDRE SOSIALETISKE SPØRSMÅL - Pål Ketil Botvar og Sivert S. Urstad

Innledning

Unge aktive kristne har tradisjonelt hatt et lavt forbruk av rusmidler sammenliknet med norsk ungdom generelt. Er det fortsatt slik eller er den kirkelige demningen mot alkohol i ferd med å breste? Virker kristen praksis fortsatt begrensende på bruken av rusmidler? I KIFO-rapporten "Fra vann til vin?" drøfter Pål Ketil Botvar og Sivert S. Urstad (2012) hva deltakelse i ulike religiøse miljøer har å si for konsum av alkohol og for andre religiøst-moralske spørsmål. I denne presentasjonen tar vi spesielt for oss unge tilknyttet miljøer innenfor Den norske kirke.

I 2010 publiserte Nova en rapport der man vurderte alkoholbruk blant unge i Oslo etter religiøsitet (Øia & Strandbu 2010). I medieoppslagene ble det fokusert på at kristen ungdom tilsynelatende drikker like mye som ikke-kristne. I følge rapporten drikker ungdom i frikirkelige miljøer mer enn gjennomsnittet, mens ungdom innenfor Den norske kirke har samme alkoholforbruk som de uten noen religiøs tilknytning. Den eneste religiøse gruppen som drakk mindre enn gjennomsnittet, var muslimene. Oppslagene førte til debatt blant kristenledere. Var motforestillingen mot alkohol borte i kristne kretser? I så fall: Gjaldt dette bare for unge i Oslo?

Metodiske problemer gjør disse funnene usikre. Når det gjaldt de frikirkelige var antall enheter lavt. Blant medlemmer av Den norske kirke ble det ikke skilt mellom religiøst aktive og passive. Likevel bidro resultatene til en intens debatt om rusmiddelbruk i kristne sammenhenger. Behovet for et best mulig datagrunnlag var utgangspunkt da Blå Kors Norge og KIFO innledet et samarbeid om å kartlegge alkoholbruk blant ungdom som er aktive i kristne organisasjoner på landsplan. Gjennom prosjektet ønsket vi å si noe om alkoholbruken blant aktive kristne, men også undersøke hvilke faktorer som bestemmer grad av konsum. Vi så blant annet nærmere på faktorer som religiøs tro, religiøs praksis og tilknytning til kristne miljøer.

Om undersøkelsen

Undersøkelsen tok utgangspunkt i Blå Kors sine medlemsorganisasjoner. Til sammen ble 14 ulike kristne organisasjoner og grupperinger bedt om å sende spørreskjemaer til et tilfeldig utvalg på 150 av sine medlemmer i aldersgruppen 16 til 24 år. Noe over 1000 ungdommer besvarte det webbaserte spørreskjemaet. Det er vanskelig å angi eksakt svarprosent blant annet fordi det er noe overlapping i medlemmer mellom organisasjonene. Et strengt anslag gir en svarprosent på ca. 30. Noe over halvparten av det endelige utvalget, 537 personer, er medlem av Den norske kirke, mens de øvrige 494 er medlem av en frikirke. Av organisasjoner innenfor Den norske kirke inngår Norsk Luthersk Misjonssamband, Indremisjonsforbundet, Laget, Normisjon, Det norske Misjonsselskap, Norges KFUK/M og Ungdomstingene. Av frikirker inngår baptistene, pinsebevegelsen, Den Evangelisk Lutherske frikirke og Det Norske Misjonsforbund. I dette sammendraget konsentrerer vi oss om de organisasjonene som tilhører Den norske kirke. Disse er fordelt på 9 ulike organisasjoner i hele kirkelandskapet - fra teologisk konservative til liberale kretser. De fleste av spørsmålene som inngår i undersøkelsen handler om bruk av rusmidler, men det er også med enkelte spørsmål som retter seg mot andre moralsk-religiøse temaer, slik som miljøvern, samboerskap, likestilling, innvandring og homofili.

Aktive kristne drikker fortsatt mindre enn andre

Undersøkelsen viser at aktive kristne ungdommer fortsatt drikker langt mindre alkohol enn ungdom flest. Mens rundt en fjerdedel av aktive unge kristne mellom 18 og 24 år drikker alkohol fast (dvs. flere ganger pr måned) gjelder det samme for over halvparten av andre norske ungdommer i samme aldersgruppe. Blant aktive kristne i alderen 16 til 18 år er det svært få som drikker fast – under 10 prosent. Når den unge passerer 18 år, og alkohol blir en lovlig vare, øker derimot forbruket betydelig. Debutalderen for alkohol er med andre ord høyere for aktive kristne enn for andre. I henhold til annen forskning har debutalder stor betydning for alkoholkonsum i voksen alder. Samtidig er det bare et mindretall på 30 prosent av aktive kristne unge som er avholds, i betydningen avstår helt fra alkohol. Et flertall står for en måteholdslinje der man har et bevisst, men aksepterende forhold til alkohol. Av de aktive kristne ungdommene er det bare et fåtall, ca. 5 prosent, som har forsøkt illegale narkotiske stoffer.

Til tross for at måteholdslinjen har overtatt for avholdslinjen som dominerende oppfatning, er det likevel en entydig oppfatning om at kristne arrangementer bør være alkoholfrie soner. Svært få (2-3 prosent) har nytt alkohol innenfor en organisert kristen ramme i form av et møte, en leir eller liknende. Derimot er oppfatningene mer delte når det gjelder spørsmålet om å nyte alkohol i etterkant av et kristent arrangement. I følge undersøkelsen deler de unge seg på midten i spørsmålet om det er i orden at man tar seg et glass på byen etter å ha deltatt på et kristent møte. Dette representerer en gråsoner når det gjelder alkoholbruk i kristne miljøer. Omtrent halvparten synes at dette er greit, mens de øvrige tar avstand fra dette.

Hvilke faktorer påvirker alkoholkonsumet?

Vi finner stort sett de samme statistiske mønstre blant "våre ungdommer" som en finner i generelle ungdomsundersøkelser om alkohol. Vi finner for eksempel liten forskjell mellom hvordan gutter og jenter forholder seg til alkohol. Aktive kristne begynner jevnt over senere enn andre med alkohol. Men når man har passert myndighetsalder og flytter hjemmefra, øker forbruket. Av undersøkelsen går det fram at alkoholforbruket er klart høyere blant unge i 20-årene enn blant tenåringer. Forbruket ser heller ikke ut til å bli redusert av at en går inn i et parforhold. Når de unge flytter til storbyene for å studere møter de nye utfordringer, ikke minst knyttet til rusmidler. Alkoholforbruket blant aktive kristne stiger merkbart når vi tar for oss de som har flyttet hjemmefra og begynt å studere i storbyene.

Foreldres og venners forhold til alkohol blir gjerne trukket fram som en viktig forklaring på de unges drikkemønstre. Slik er det også i vår undersøkelse. De mest sosialt aktive drikker mer enn de sosialt passive. Dette sier noe om at bruk av alkohol er blitt en etablert del av norsk kultur og omgangsform. Det er krevende å være sosialt aktiv og samtidig si nei til alkohol. Dette gjelder også blant aktive kristne. De som inntar et avholdsstandpunkt er jevnt over mindre sosialt aktive og har primært venner som heller ikke nyter alkohol.

I undersøkelsen går det fram at flere aspekter ved kristen religiøsitet kan ha en modererende virkning på forbruk av alkohol. Vi har sett nærmere på faktorer som trosstyrke, privat religiøs praksis, deltakelse i kollektive religiøse aktiviteter, samt tilhørighet til en kristen organisasjon. Det er først og fremst deltakelse i kollektive religiøse aktiviteter, samt medlemskap i religiøs organisasjon, som gir utslag i analysen. Tilhørighet til teologisk konservative organisasjoner trekker i restriktiv retning,

mens tilhørighet til teologisk mer liberale organisasjoner peker i motsatt retning når det gjelder forbruk. Samlet sett inntar medlemmer i Den norske kirke et mer liberalt standpunkt til alkohol enn medlemmer av frikirker. En regresjonsanalyse viser den relative rollen hver av de ulike faktorene har når det gjelder å forklare alkoholkonsum blant unge aktive i Den norske kirke.

Tabell 20 Ulike faktorerers betydning for alkoholkonsum*. Aktive Dnk-medlemmer 16-24 år.

	Beta	Sig.
Kjønn	-,059	,100
Alder	,260	,000
Urbaniseringsgrad	,036	,304
Venner som drikker	,193	,000
Foreldre som drikker	,094	,013
Debutalder	-,319	,000
Bønn	,030	,517
Trosstyrke	-,047	,267
Deltakelse på møter	-,078	,050
Tradisjonelle familieverdier	-,188	,000
R ²		.44

*Standardiserte betakoeffisienter, signifikans, samt forklart varians.

N= ca. 500

Kilde: KIFO/Blå Kors undersøkelse 2011

De faktorene som har størst betydning for alkoholkonsum blant unge Dnk-medlemmer er debutalder, aldersgruppe, venners forhold til alkohol, foreldres forhold til alkohol, samt sympati med tradisjonelle familieverdier. Jo høyere debutalder, jo lavere forbruk. Ungdom i 20-årene drikker mer enn tenåringene. Det å ha mange venner som drikker, øker forbruket. Det samme gjelder det å ha foreldre som drikker alkohol. I den grad man overhodet kan snakke om en effekt, virker religiøse variabler negativt inn på konsum. Variabelen "familieverdier" består av en indeks basert på de tre spørsmålene om samboerskap, likestilling og homofili. Oppslutning om tradisjonelle familieverdier har negativ effekt på alkoholkonsum. I denne analysen av unge Dnk-medlemmer har verken kjønn eller bostedets størrelse noen sikker innvirkning på konsum.

Forskjeller mellom frikirkelige og folkekirkelige miljøer

Tradisjonelt har kristne miljøer inntatt en restriktiv holdning til alkohol. Avholdsstandpunkt har av mange blitt sett på som en selvsagt del av en kristen livsstil. Fortsatt finner en at konservatisme eller tradisjonisme i verdispørsmål går sammen med en restriktiv holdning til alkohol. For noen tiår siden var det ikke uvanlig at bruk av alkohol ble betraktet som moralsk galt og assosiert med "synd" i kristne kretser. Når noe som tidligere ble sett på som galt ikke lenger oppfattes slik av et flertall innenfor et bestemt sosialt miljø, er det en tendens til at både holdninger og praksis endrer seg raskt. Denne typen prosesser har man tidligere kunnet observere i forhold til røyking, dans og kortspill. I dag er synet på samlivsformer, men også alkohol, i endring innenfor kirkelige miljøer (jfr. Botvar & Schmidt 2010).

Frikirkelige miljøer blir generelt sett på som mer konservative enn miljøer knyttet til Den norske kirke. Innenfor Den norske kirke er det forskjell på holdningene en finner i ordinære menigheter,

misjonsorganisasjoner og bedehus-menigheter. Nedenfor sammenlikner vi frikirkelige og folkekirkelige med hensyn til holdninger til aktuelle sosiale og etiske spørsmål.

Tabell 21 Andel som støtter opp under utsagn, fordelt på frikirkelige og folkekirkelige.

Andel enig i utsagn	Aktiv medlem av Den norske kirke, 16-24 år	Aktiv medlem av frikirke, 16-24 år
"Kristne bør avstå fra alkohol"	21 %	40 %
"Samboerskap kan være en god ide"	69 %	43 %
"Likestillingen har gått for langt"	21 %	37 %
"Homofile par bør ha rett til å adoptere"	38 %	19 %
"Jeg er svært interessert i politikk"	56 %	49 %
"Religiøse grupper har for lite makt i dag"	61 %	70 %
"Miljøvern fremfor arbeidsplasser"	53 %	49 %
"Innvandrere bidrar til å berike samfunnet"	75 %	70 %
Antall enheter	Ca. 540	Ca. 490

Kilde: KIFO/Blå Kors undersøkelse 2011. Halvfet skrift indikerer signifikante forskjeller.

Som det fremgår av Tabell 21 er det i de fleste tilfeller klare forskjeller på holdningene til sosial-etiske spørsmål blant folkekirkelige og frikirkelige. Dette gjelder i forhold til alkohol, men også samlivsrelaterte temaer som samboerskap, likestilling og homofili. Et mindretall på 21 prosent blant de folkekirkelige mener man som kristne bør avstå helt fra alkohol. Blant de frikirkelige er andelen 40 prosent, men likevel altså et mindretall. Når det gjelder de tre spørsmålene relatert til samliv fremstår de folkekirkelige med mer liberale standpunkter enn de frikirkelige. Andelen som inntar liberale versus konservative syn på spørsmålene må ses på bakgrunn av at vi har å gjøre med unge som deltar hyppig i religiøse sammenhenger (hver måned eller oftere). Disse er ikke nødvendigvis representative for alle medlemmer av kristne organisasjoner. De representerer en kjernetropp som holder aktivitetene i gang og tar på seg lederoppgaver.

I enkelte andre samfunns spørsmål er forskjellene mellom folkekirkelige og frikirkelige, mindre. Medlemmer av Den norske kirke er noe mer opptatt av politikk enn frikirkemedlemmer. Samtidig finner vi at frikirkelige i noe større grad mener at religiøse organisasjoner har for liten makt i samfunnet. Når det gjelder miljøvern er det ingen signifikante forskjeller mellom de to gruppene. I begge tilfeller er omkring halvparten enig i påstanden om at miljøvern bør gå foran hensynet til arbeidsplasser når det oppstår konflikt mellom de to hensynene. Heller ikke i forhold til temaet innvandring er det noen klar forskjell mellom de to gruppene. Begge fremstår som relativt positivt innstilte til et flerkulturelt samfunn.

Det er altså en tendens i undersøkelsen til at de som er restriktive til alkohol også inntar konservative, tradisjonsorienterte standpunkter til andre sosiale etiske spørsmål, først og fremst samlivsrelaterte. For noen blir avhold fra alkohol fortsatt sett på som standpunkt det er naturlig for

kristne å innta. De mest samfunnsengasjerte eller politisk interesserte fremstår imidlertid som noe mer aksepterende overfor alkohol enn andre.

Når en sammenlikner holdninger til alkohol blant medlemmer av ulike religiøse organisasjoner innenfor Den norske kirke, kommer det fram betydelig variasjon. Denne variasjonen følger i stor grad en tradisjonell kirkepolitisk motsetning. Organisasjoner som har blitt betraktet som teologisk konservative, slik som Norsk Luthersk Misjonssamband og Indremisjonsforbundet, inntar mer restriktive holdninger enn Norges KFUK/M og Ungdomstingene i Den norske kirke. I de to førstnevnte er det bare 5-6 prosent av medlemmene som oppgir at de drikker alkohol fast, mens over halvparten er avholdende. I KFUK/M og Ungdomstingene er bildet motsatt; her er det 34-35 prosent av ungdommene som drikker fast, mens mellom en fjerdedel og en femtedel er avholds. Normisjonen og Laget plasserer seg i en mellomposisjon, slik en kunne forvente ut fra teologisk posisjon. Også når det gjelder andre sosiale spørsmål finner en at disse følger samme kirkepolitiske konfliktlinje. Dette viser at Den norske kirke er sammensatt av ulike miljøer og at motsetningene mellom teologisk konservative og liberale kretser fortsatt er til stede og setter sitt preg på det norske kirkelandskapet.

Avslutning

Sett under ett har det norske alkoholkonsumet økt betraktelig de siste 20 årene (Edland-Gryt m.fl. 2011). De aller siste årene har imidlertid det generelle forbruket stagnert eller gått noe tilbake (Hibell m.fl. 2012). Ikke minst blant ungdom i alderen 16 til 24 år har det vært en nedgangstendens. Dette kan henge sammen med at forbruket allerede har nådd et høyt nivå blant unge, men også økende fokus på kropp og helse kan spille inn. Betyr det at aktive i kristne organisasjoner stadig drikker mer, samtidig som utviklingen blant ungdom flest går i motsatt retning?

En rekke undersøkelser tyder på at religiøsitet og kontakt med et religiøst miljø bidrar til å redusere bruken av alkohol. Også denne undersøkelsen viser at aktive kristne ungdommer drikker mindre enn sine mer sekulære jevnaldrende. Men forbruket og holdningene blant aktive kristne ser samtidig ut til å nærme seg nivået en finner blant ungdom flest. Alkoholforbruket øker når den unge flytter hjemmefra og begynner å studere i storbyen. Blant aktive kristne drikker 20-åringene vesentlig mer enn tenåringer, mens dette skillet ikke gjør seg gjeldende blant ungdom ellers. Når den unge flytter hjemmefra reduseres kontrollen fra hjemmet og drikkepresset øker. En kan dermed spørre: I hvilken grad er det mulig å opprettholde et restriktivt forhold til alkohol når en ferdes i miljøer hvor det drikkes?

Et gradvis økende forbruk vil naturlig etterfølges av justerte holdninger slik at det oppstår en balanse mellom handlinger og holdninger. Det er ikke alltid slik at holdninger kommer forut for handlinger. Som Festinger demonstrerte i sine psykologiske forsøk kan det også være slik at man justerer holdninger etter ny praksis, for dermed å unngå ubehaget som knytter seg til såkalt "kognitiv dissonans" - dvs. psykologisk spenning mellom holdninger og handlinger som ikke stemmer overens. Når aktive kristne øker alkoholkonsumet etter press fra omgivelsene, vil også holdningene etter hvert tendere mot å bli mer liberale.

Måtehold kan være en krevende strategi i et samfunn der en presenteres for alkohol i stadig flere sammenhenger. Samtidig gir et måteholdsstandpunkt flere handlingsvalg enn et avholdsstandpunkt i komplekse sosiale situasjoner. Det er et faktum at de som er sosialt aktive og er med i ulike miljøer drikker både oftere og mer, enn dem som har en begrenset omgangskrets.

Foreløpig er det en forsvinnende liten andel (2-3 prosent) som oppgir at de har benyttet rusmidler i organiserte kristne sammenhenger, slik som for eksempel på leirer eller stevner i kristen regi. Et overveldende flertall av de unge gir uttrykk for at de ønsker at kristne miljøer fortsatt skal være alkoholfrie soner (80 prosent). Når det derimot gjelder alkoholbruk i det en kan kalle "kirkelige gråsoner", er holdningene mer glidende. Gruppen av aktive kristne er delt på midten når det gjelder spørsmålet om det er OK å ta seg et glass øl eller vin på byen etter et kristent arrangement. Også svar på andre spørsmål tyder på at et flertall inntar et prøvende, men likevel relativt kritisk standpunkt til alkohol.

Hvordan forholde seg til sosiale omgivelser der alkohol er utbredt? Dette spørsmålet utgjør en utfordring for unge mennesker som ønsker å ha et bevisst forhold til rusmidler. Når alkoholkonsumet øker i samfunnet har det også en tendens til å øke blant aktive kristne. Dette er et dilemma for organisasjonene ungdommene er aktive i. På den ene side ønsker man at ungdom har kontakt med andre unge med ulike meninger. Samtidig bidrar et aktivt sosialt liv til at en møter alkohol i mange sammenhenger og utsettes for drikkepress. Alkoholen er i ferd med å innta stadig nye arenaer innenfor arbeids- og fritidsliv, noe som bidrar til å trekke totalkonsumet opp. Dette er ikke bare en utfordring for de religiøse organisasjonene, men for samfunnet i stort.

Vi har sett at holdningene til alkohol varierer betydelig mellom ulike religiøse organisasjoner og miljøer. Dette gjelder både innenfor Den norske kirke og mellom frikirkene. I tradisjonelt konservative misjonsorganisasjoner finner en mer restriktive holdninger enn innenfor tverrkirkelige organisasjoner. Dette betyr ikke nødvendigvis at temaet tro og alkohol diskuteres inngående i de religiøse organisasjonene. I og med at flere av (ungdoms)organisasjonene vi har undersøkt, fremstår som delt når det gjelder synet på alkohol, er temaet er krevende å sette på dagsorden. For noen vil spørsmålet tro - rus være et tabuområde. Forskjellene i syn på alkohol er nært knyttet til organisasjonens generelle teologiske ståsted. Dermed blir det lett noe som tas for gitt uten at det tematiseres.

Blå Kors Norge går inn for at spørsmål knyttet til alkohol og andre rusmidler skal diskuteres i kristne organisasjoner og at de unge blir bevisste på hvilke sammenhenger de drikker alkohol. Den aktuelle undersøkelsen har forhåpentligvis gitt de kristne organisasjonene som inngår i undersøkelsen økt kunnskap om holdninger og praksis blant medlemmene. Forhåpentligvis vil KIFO-rapporten utgjøre et diskusjonsgrunnlag for organisasjoner som ønsker å diskutere den norske alkoholkulturen og forebygge skader knyttet til alkoholbruk.

4 KIRKELIGE HANDLINGER - DÅP KONFIRMASJON, VIGSEL OG GRAVFERD

”Kirkelige handlinger” omfatter gudstjenester og kirkelige ritualer som retter seg mot dåp, konfirmasjon, vigslar og begravelser. Ritualer for å markere fødsel, overgang til voksenliv, inngåelse av ekteskap og død finnes innenfor nær sagt alle religioner og kulturer. I Norge har de kirkelige handlingene knyttet til slike livsfaseoverganger lang tradisjon og stor oppslutning. De kirkelige handlingene vi setter søkelys på her representerer viktige hendelser for det enkelte menneske og for den nærmeste familien. Den eller de som står i sentrum for ritualet gjennomgår en prosess hvor de får en ny status i forhold til sine nærmeste og i forhold til samfunnet. En del av de formelle statusendringene knyttet til dåp, konfirmasjon og vigsel har over tid blitt tonet ned. Offisielt omtaler Den norske kirke disse overgangsritualene som ”kirkelige handlinger med gudstjenestelig preg”. De har form som gudstjenester og inneholder mange av de samme elementene som kirkens ordinære gudstjenester. For de som deltar har disse møtene med kirken ofte stor betydning og gir for mange varige minner og er med på å forme den enkeltes tilhørighet til kirken. Det mer tekniske ordet som også brukes – kasualia eller kasualhandlingar, evt kasualgudstjenester – kommer fra ordet kasus (=enkeltilfelle), og betegner gudstjeneste med en spesifikk foranledning.

I likhet med mange av de øvrige temaene som omfattes av årsstatistikken har vi stort sett bare tilgang til data om antall handlingar eller, om man vil, antall personer som ble døpt, viet eller begravd, og ikke nødvendigvis antall deltakere ved de enkelte begivenheter (unntaket er konfirmasjonsgudstjenester). Når en skal gi et bilde av oppslutningen om disse handlingene er det vidare av betydning hvilken helhet en beregner andelen ut fra - om en tar utgangspunkt i hele befolkningen eller i medlemmene av Den norske kirke. Det ene er ikke nødvendigvis riktig og det andre galt, det er mer et spørsmål om hvorvidt en ønsker å vite noe om hva som kjennetegner befolkningen, eller om en ønsker å forstå hva som kjennetegner Den norske kirke og dens medlemmer. Andelen i befolkningen som er medlem i Den norske kirke synker (se kap. 9), både som en følge av innvandring og som en følge av at folk melder seg ut av Den norske kirke. Særlig gjelder dette for Oslo bispedømme, hvor 59,6 prosent av befolkningen var medlemmer av Den norske kirke i 2011. Fordi befolkningen vokser som følge av innvandring kan man få en situasjon der oppslutningen om kirkelige handlingar synker i befolkningen, samtidig som deltakelsen kan være temmelig stabil blant kirkens medlemmer.

Distinksjonen mellom medlemmer og befolkning gir ikke minst utslag for dåp og konfirmasjon. Tall vedrørende antall personer som døpes, konfirmeres, vies og begravnes innenfor rammen av Den norske kirke blir mer interessante når de relateres til tall fra befolkningsstatistikken eller tall på deltakelse i alternative ritualer.

Tabell 22 Antall døpte 2007-2011

	2007	2008	2009	2010	2011
	Døpte	Døpte	Døpte	Døpte	Døpte
Oslo	4 570	4 549	4 330	4 317	4 136
Borg	5 107	5 047	4 889	4 812	4 844
Hamar	3 282	3 348	3 275	3 169	3 018
Tunsberg	3 864	3 899	3 784	3 628	3 544
Agder og Telemark	4 006	3 899	3 884	3 853	3 732
Stavanger	4 398	4 519	4 479	4 486	4 326
Bjørgvin	6 020	5 830	5 810	5 708	5 598
Møre	2 845	2 829	2 751	2 621	2 585
Nidaros	4 151	4 130	4 135	4 031	3 890
Sør-Hålogaland	2 370	2 263	2 292	2 246	2 211
Nord-Hålogaland	2 303	2 286	2 291	2 229	2 074
Totalt	42 916	42 599	41 920	41 100	39 958

Antall døpte i Den norske kirke har gått noe ned gjennom den siste fem års perioden. Også fra 2010 til 2011 er det en liten nedgang i barn som ble døpt. Nedgangen er jevn og gjør seg gjeldende i de aller fleste bispedømmer (Borg er unntaket). Dersom en ser antall døpte i forhold til antall fødte i 2011, finner en at 66,4 prosent av de fødte ble døpt. Dette er en liten nedgang sammenliknet med i 2010, hvor 66,9 prosent av de fødte samme år ble døpt. Nedgangen i andelen døpte er mindre enn den har vært de siste årene.

Tabell 23 Antall kirkelig konfirmerte 2007-2011

	2007	2008	2009	2010	2011
	Konfirmerte	Konfirmerte	Konfirmerte	Konfirmerte	Konfirmerte
Oslo	3 396	3 360	3 245	3 316	3 128
Borg	5 168	5 154	4 991	5 115	5 288
Hamar	3 547	3 515	3 404	3 536	3 549
Tunsberg	3 844	3 733	3 969	3 898	3 843
Agder og Telemark	4 232	3 975	4 029	3 959	4 105
Stavanger	4 431	4 292	4 393	4 411	4 413
Bjørgvin	6 129	5 893	6 018	6 021	6 314
Møre	2 861	2 901	2 811	2 848	3 006
Nidaros	4 041	4 112	4 249	4 060	4 256
Sør-Hålogaland	2 500	2 443	2 436	2 507	2 483
Nord-Hålogaland	2 323	2 277	2 340	2 310	2 171
Totalt	42 472	41 655	41 885	41 981	42 556

Antall som konfirmerte seg i Den norske kirke gikk i 2011 opp for tredje år på rad. Økningen på omkring 600 konfirmanter er et større utslag enn vi har sett tidligere år. Økningen i antall konfirmanter gjelder for de fleste bispedømmer, med Oslo som det mest markante unntaket. Dette kan ha sammenheng med Oslos stadig mer flerkulturelle preg.

Også relativt sett har andelen konfirmanter i Den norske kirke økt fra 2010 til 2011. I 2010 var det 64,2 prosent av alle 14-åringer som konfirmerte seg kirkelig. I 2011 er denne andelen steget til 66,5 prosent. Dersom en imidlertid tar utgangspunkt i 15-åringer blir andelen konfirmanter omtrent den samme i 2010 og i 2011. Statistisk Sentralbyrå tar i sine beregninger utgangspunkt i 15-åringer, jfr. KOSTRA kirke 19.6.2012. Dette viser hvor usikre beregningene ofte er og hvor små endringer som skal til for at resultatene peker i ulike retninger. Men i og med at mange tall i den kirkelige statistikken peker nedover er det uansett interessant å registrere stabilitet eller til og med økning for enkelte parametre. For å finne forklaringer på de relativt små endringene som skjer fra år til år trenger en imidlertid et bredere datatilfang enn menighetens årsstatistikk. I og med at vi ikke har tilgang til ny forskning på akkurat dette feltet, vil kommentarene ha form av antakelser og innspill omkring mulige forklaringer.

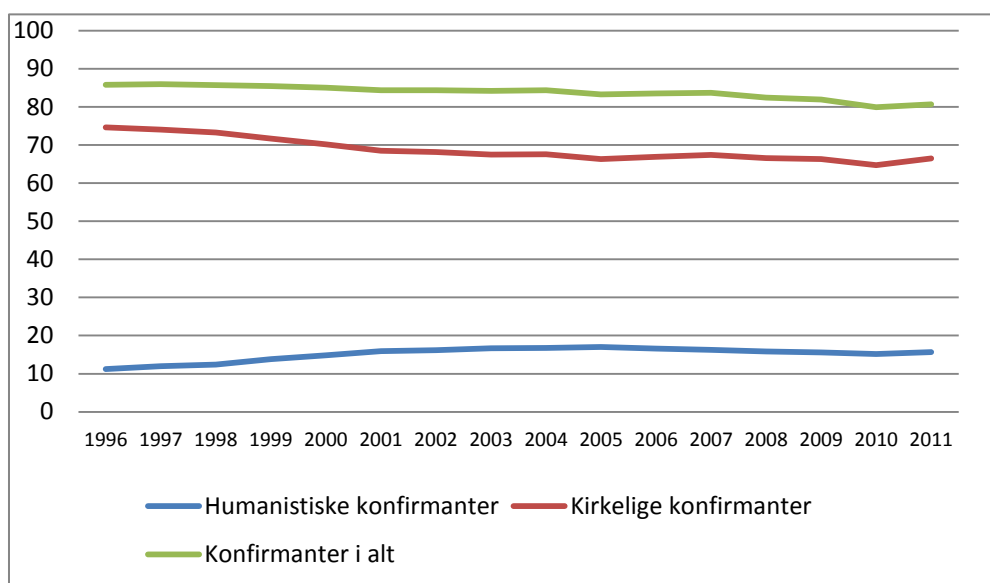
Det som skjedde den 22. juli 2011 førte til en folkelig mobilisering for å delta i lokale og nasjonale minne- og sørgemarkeringer. KIFO gjennomfører for tiden flere prosjekter som kartlegger den folkelige deltakelse og kirkers og trossamfunns rolle i markeringene. Forskningen på dette området er imidlertid ikke avsluttet, og det er dermed for tidlig å si hvilken rolle "22. juli" har hatt for oppslutningen om ulike kirkelige arrangementer. Men det er sannsynlig at den rapporterte økningen i gudstjenestedeltakelse fra 2010 til 2011, og ikke minst økningen i deltakelsen på julaften, har en viss sammenheng med 22. juli hendelsen (se for øvrig diskusjon i kap. 5).

I etterkant av 22. juli 2011 har flere ungdommer meldt seg inn i politiske og ideelle organisasjoner. Det er imidlertid lite trolig at det kan spores noen "22. juli-effekt" i oppslutningen om kirkelig konfirmasjon for 2011. De som ble konfirmert dette året hadde nemlig meldt seg til konfirmasjon et år i forveien, det vil si i 2010.

En annen forklaring på økning i enkelte former for kirkelig deltakelse som har vært lansert er satsingen på trosopplæring (jfr. Vårt Land 20. juni 2012). Den moderate økningen i antall konfirmanter som kan registreres i 2011, kan henge sammen med at trosopplæringsreformen er i ferd med å bli implementert i de fleste menigheter. I 2011 har omkring to tredeler av menighetene mottatt trosopplæringsmidler, mens omkring halvparten av menighetene har kommet over i det som kalles "gjennomføringsfasen" (se artikler av Ida Marie Høeg og Ulla Schmidt/Sivert S. Urstad, kap.3). I og med at reformen begynner å falle på plass i et flertall av menighetene, er det grunnlag for å forvente at reformens effekter vil komme klarere til syne. En del av dem som ble konfirmert kirkelig i 2011, har trolig deltatt på de nye kirkelige trosopplæringstilbudene som er utviklet, slik som for eksempel Lys Våken og Tårnagentene. For unge som over flere år har tatt del i kirkelige tilbud og hatt utbytte av det, vil det lettere oppleves som en naturlig videreføring å la seg konfirmere kirkelig.

Forskning på konfirmasjon som ble presentert i fjorårets tilstandsrapport (Botvar og Urstad 2011), viser at et flertall av dem som ble konfirmert kirkelig er tilfreds med tilbudet og vurderer det positivt. De seneste årene har Den norske kirke satset på å gi et godt konfirmasjonstilbud over hele landet. Leir, idrettsaktiviteter og musikk er elementer som blir vektlagt. Tanken er at aktivitetene skal ligge nært opp til hverdags erfaringer og behov som gjør seg gjeldende i ungdomsgruppen. Sannsynligvis er den høye oppslutningen om den kirkelige konfirmasjonen et utslag av både et styrket tilbud og av de andre trosopplæringstilbudene for yngre aldersklasser.

Figur 2 Andel konfirmerte etter type konfirmasjon (15-åringene).

I denne sammenheng er det verd å merke seg at ritualer ved fødsel og konfirmasjon generelt er utbredt i det norske samfunnet, og at det etter hvert også eksisterer godt utbygde og tilgjengelige *alternative tilbud* på disse feltene i tillegg til Den norske kirkes. 15-16 prosent av ungdommene konfirmeres i Human-Etisk Forbund. I 2011 ble 15,7 prosent av årskullet konfirmert i regi av Human-Etisk Forbund. Dette utgjør til sammen 10113 unge. Det representerer en liten økning fra året før (Human-Etisk Forbund 2012). Sammen med konfirmasjon i Den norske kirke konfirmeres dermed over 80 prosent av 15-åringene i Norge. Når det i tillegg også er andre grupper og trossamfunn som utfører konfirmasjoner og lignende handlinger, er det grunn til å slå fast at dette er et fenomen med stor utbredelse. Konfirmasjonens sterke stilling i Norge blir særlig tydelig når vi sammenlikner med situasjonen i Sverige, der om lag 32 prosent av alle 14-åringene står til konfirmasjon i Svenska kyrkan (se Stifoss-Hansen 2010). Dersom en ser antall kirkelig konfirmerte i Norge i sammenheng med hvor mange som ble døpte 14 år tidligere, viser statistikken at 85 prosent av årskullet som ble døpt 14 år tidligere har blitt konfirmert kirkelig. Også denne andelen øker noe sammenliknet med tidligere år.

Tabell 24 Antall inngåtte ekteskap etter vigselstype 2006-2011

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
	Ekteskap	Ekteskap	Ekteskap	Ekteskap	Ekteskap	Ekteskap
Den norske kirke	9 965	10 762	11 301	10 530	9898	9067
Borgerlig	6 930	7 403	8 271	7 937	7251	7481
Tros- og livssynssamfunn utenfor Den norske kirke	885	891	1 186	1 311	1568	1528
Utenlands	3 941	4 415	4 367	4 804	4861	5059
Human-Etisk forbund *	602	662	748	686	677	-
Vigslere i alt	21 721	23 471	25 125	24 582	23 577	23 135

* Tallene fra Human-Etisk forbund inngår også i kategorien "Tros- og livssynssamfunn utenfor Den norske kirke"

Vigselsstatistikken i Norge er komplisert i og med at mange tros- og livssynssamfunn har vigselsrett og at mange vigslere foregår i utlandet. Denne viser at det totale antall vigslere går ned. Det samme gjør andelen vigslere innenfor Den norske kirke. I 2011 utgjør denne 37,1 prosent mot 40,5 prosent i

2010. Noe av denne nedgangen kan skyldes at andelen vigsler knyttet til Sjømannskirken øker, men dette forklarer neppe hele nedgangen. Oppslutning om de kirkelige ekteskapsinngåelsene må ses i sammenheng med demografiske endringer i befolkningen. Enehusholdninger er blitt et vanlig fenomen og utgjør i dag nærmere halvparten av alle norske husholdninger. Kostnadene knyttet til kirkelige bryllup (og festen etterpå) gjør at mange unge utsetter å gifte seg. Samboerskap er blitt vanlig og akseptert som en overgangsløsning også i mange religiøse miljøer (jfr. artikkel av Botvar og Urstad kap. 3).

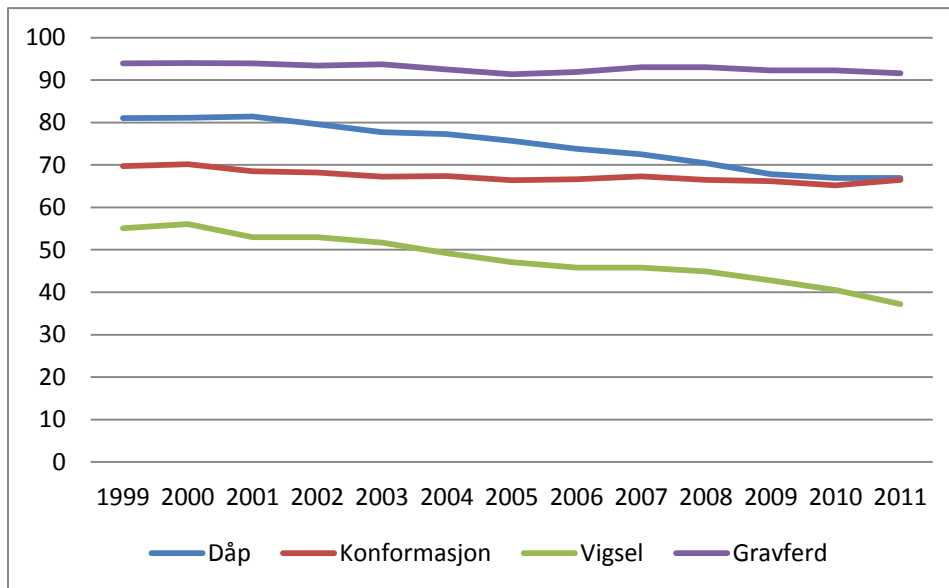
Tabell 25 Antall kirkelige gravferder 2007-2011

	2007	2008	2009	2010	2011
	Kirkelige gravferder	Kirkelige gravferder	Kirkelige gravferder	Kirkelige gravferder	Kirkelige gravferder
Oslo	4.689	4.549	4.389	4.464	4.169
Borg	4.702	4.753	4.701	4.652	4.665
Hamar	4.040	4.185	4.191	4.155	3.993
Tunsberg	4.085	4.187	4.205	4.061	4.051
Agder og Telemark	3.879	3.907	3.865	3.667	3.828
Stavanger	2.799	2.762	2.773	2.882	2.823
Bjørgvin	4.582	4.610	4.454	4.456	4.565
Møre	2.370	2.349	2.301	2.248	2.202
Nidaros	3.394	3.318	3.281	3.464	3.372
Sør-Hålogaland	2.300	2.305	2.170	2.288	2.261
Nord-Hålogaland	1.965	1.907	1.960	1.953	1.977
Totalt	38.805	38.832	38.290	38.290	37.906

Kirkelig gravferd er den kirkelige handlingen som har størst oppslutning når vi ser tallet i forhold til antall døde. Hele 91,5 prosent av alle som døde i 2011 fikk en kirkelig begravelse. Dette er likevel en liten nedgang fra året før da andelen lå på 92,3 prosent. En økende pluralisering av samfunnet er trolig en årsak. Samtidig var andelen lavere i 2005, hvilket viser at det er stabilitet som preger dette bildet. I 2011 fikk Norge en ny gravferdslov som blant annet skal gjøre det lettere å ta hensyn til individuelle behov ved begravelser.

Andelen av alle som dør som gis en kirkelig gravferd innenfor rammen av Den norske kirke, ligger altså på ca. 92 prosent. Dette er vesentlig høyere enn medlemsprosenten på 76 (2011). Flere faktorer kan spille inn her: At en større andel av dem som dør er medlem av Den norske kirke sammenlignet med befolkningsgjennomsnittet, at begravelser i større grad enn andre ritualer er tradisjonsbundne og at Den norske kirke har et velkjent og velprøvd tilbud over hele landet.

Figur 3 Oppslutning om kirkelige handlinger (1999- 2011). Oppslutning sett i forhold til fødte, 14-åringer, inngåtte ekteskap,døde (Prosent)

Sett under ett er det de siste årene især kirkelig vigsel som har opplevd en nedgang. Oppslutningen om de øvrige livsfaseritualene holder seg ganske stabil. De siste årene nedgang i oppslutning om dåp vil etter hvert trolig merkes også på konfirmasjonen. For at denne skal holdes seg på dagens nivå kreves det at en stadig større andel av konfirmantene lar seg døpe i forkant av konfirmasjonen. Konfirmasjonen er, som navnet sier, en bekreftelse på dåpen og forutsetter dermed at den konfirmerte er døpt på forhånd.

Den høye andelen som begravnes kirkelig henger sammen med ritualets og de involvertes fleksibilitet. Samtidig mangler det enkelte steder reelle alternativer til kirkelig gravferd. Det siste er ikke tilfelle med konfirmasjon, noe som gjør det desto mer interessant at oppslutningen holder seg høy og til dels øker. Den konkurransesituasjonen som råder på feltet kan muligens spore flere unge til å velge konfirmasjon, enten det blir i kirkelig eller Human-Etisk regi.

5 GUDSTJENESTELIV

I 2011 ble det avholdt 65 580 gudstjenester. Dette er omtrent det samme antall gudstjenester som i 2010. Nærmere 6,3 millioner mennesker besøkte disse gudstjenestene. Dette utgjør en økning på ca. 165 000 mennesker sett i forhold til 2010. Den gjennomsnittlige deltakelsen per gudstjeneste har økt fra 93 personer i 2010 til 96 personer i 2011. På bakgrunn av at det over flere år har vært en fallende deltakelse ved kirkens gudstjenester, er det interessant å registrere et brudd i form av en klar økning i gudstjenestedeltakelsen.

Vi har i tidligere rapporter skrevet at gudstjenestedeltakelsen årlig svekkes med i gjennomsnitt én person per gudstjeneste. Dette har vært tilfelle tidligere, men for 2011 er det en klar oppgang på 2,7 prosent. Det er nærliggende å se denne økningen i forbindelse med den 22. juli og de mange minne- og sorgmarkeringene som fulgte. KIFO har på bakgrunn av innsamlede data oppgitt at ca. 12 prosent av befolkningen har deltatt i en markering i eller nær en kirke i tiden umiddelbart etter 22. juli 2011 (jfr. Botvar 2012). Noen av disse markeringene var knyttet til gudstjenester. Dermed er det god grunn til å anta at bruddet med tidligere trender i gudstjenestedeltakelsen har sammenheng med dette. Annet materiale vil kunne si oss noe om hvilke særlige tiltak som ble satt i verk fra kirkens side; hvor mange kirker som var åpne i dagene etter 22. juli, prestenes deltakelse i sorgarbeid etc. Dette er imidlertid kartlegginger og analyser som ennå ikke er publisert og som det dermed er aktuelt å komme tilbake til i en senere utgave av tilstandsrapporten.

Dersom man går tett på statistikken for det enkelte år, vil man se at det finnes betydelige forskjeller mellom bispedømmene. For det første kan man gjenkjenne den velkjente ulikheten mellom regioner og bispedømmer når det gjelder kirkelig interesse. Stavanger har 128 personer (mest) i gjennomsnitt pr gudstjeneste og Hamar og Nord-Hålogaland har ca. 75 (minst). Disse tallene avspeiler også den relative oppslutningen blant medlemmene av Den norske kirke; Stavanger har 2,2 kirkebesøk pr medlem i året, Oslo har 1,4, Borg 1,3, mens Agder og Telemark bispedømme har 2,1 kirkebesøk i året pr medlem. Med unntak av Bjørgvin og Nord-Hålogaland har alle bispedømmene hatt en økning i det samlede gudstjenestebesøket fra 2010 til 2011. Mens disse to har omtrent uendret antall kirkebesøk. Størst prosentvis endring finner vi for bispedømmene Nidaros og Oslo. Dette tyder igjen i retning av at vi har å gjøre med en 22.-juli effekt. Oslo domkirke og Nidaroskatedralen var naturlige samlingssteder etter at terroren hadde rammet Norge i fjor sommer.

Antall gudstjenester er omtrent uendret fra 2010 til 2011. Det er dermed ikke gudstjenestetilbudet i seg selv som ligger bak den økte kirkesøkningen. Oslo bispedømme, som har opplevd en markant økning i besøket, har for eksempel ikke avholdt flere gudstjenester i 2011 enn i 2010. Det har imidlertid Nidaros bispedømme (økning på 738). Dette kan i noen grad bidra til å forklare den kraftige økningen vi har sett i dette bispedømmet.

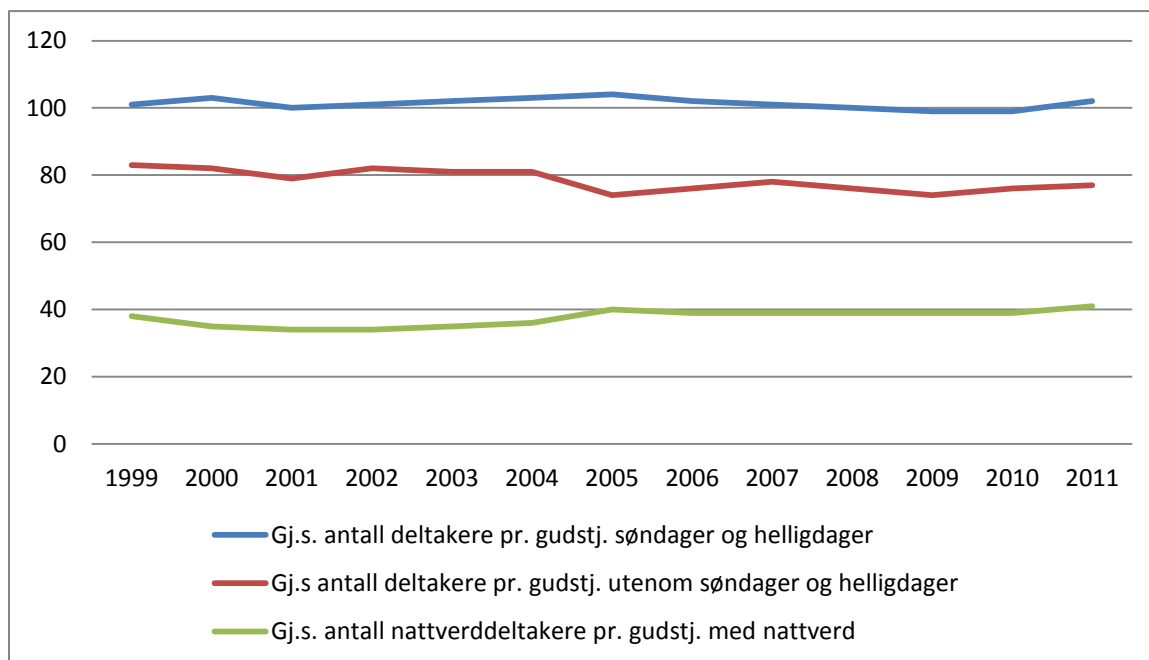
5.1 FORHOLDET MELLOM GUDSTJENESTEDELTAELSE OG NATTVERDGANG

Det totale antallet nattverddeltakere har også gått noe opp fra 2010 til 2011. Samlet sett var det over 1,2 millioner nattverdgjester i 2011. Dette er det høyeste tallet siden 2005. Det er ca. 350 flere nattverdgjester i 2011 enn det var i 2010. 2010 var imidlertid også et år hvor nattverdgangen økte med 15 000 flere gjester. Det har i 2011 blitt gjennomført noen flere gudstjenester med nattverd enn i 2001. Den gjennomsnittlige deltakelsen ved nattverdbordet har økt fra 39 personer i 2010 til 41

personer i 2011. Vi må ti år tilbake i tid for å finne høyere gjennomsnittstall. Det er en økning i nattverddeltakelsen i alle bispedømmer, spesielt i Nidaros og Tunsberg, som begge har en lang kirkelig tradisjon. I fjorårets rapport ble det diskutert om økningen i nattverddeltakelse hadde sammenheng med at barn deltar i høyere grad enn før og at det er vanligere at nattverden deles ut foran alteret (intinksjon). Ønsket om å integrere nattverden bedre i gudstjenesten inngår som en målsetting i den pågående gudstjenestereformen. Nå ser vi at nattverdgangen har økt ytterligere. Hvorvidt dette henger sammen med de utviklingstrekk som ble påpekt i fjor eller om også detteer relatert til 22. juli, er det ikke mulig å avgjøre ut fra det aktuelle datamaterialet.

Økningen i gudstjenestedeltakelse er synlig også når vi ser på de lange linjene. Men det er ikke riktig å kalle det for noen revolusjon. Dersom det skulle vise seg at gudstjenestedeltakelsen faller tilbake for statistikkåret 2012, vil det være en ytterligere bekreftelse på at 2011-tallene har innbakt en 22. juli-effekt i seg.

Figur 4 Deltakelse etter gudstjenestetype og tid (Antall, gj.snitt pr. gudstjeneste)

5.2 ULIKE TYPER GUDSTJENESTER OG GUDSTJENESTEBESØK

Gudstjenester registreres i utgangspunktet innenfor to kategorier, nemlig gudstjenester på søn- og helligdager og gudstjenester utenom disse. Alle gudstjenester i høytidene regnes som søn- og helligdager, mens konfirmasjonsgudstjenesten også kan falle på en hverdag. For 2011 falt omtrent 25 prosent av gudstjenestene utenom søn- og helligdager. Dette er en klar økning fra 2010.

Statistikken registrerer i tillegg den samlede deltakelsen ut fra gudstjenestetyper, enten disse faller på søn- og helligdag eller på andre dager. Det gjelder gudstjenester for bestemte grupper, på bestemte dager, samt gudstjenester med skriftemål og økumeniske gudstjenester. For 2011 opereres det med 10 ulike gudstjenestetyper. Når en fordeler den totale deltakelsen på de ulike gudstjenestetyperne får en følgende tall:

Tabell 26 Gudstjenestetype i prosent av den totale registrerte deltakelsen

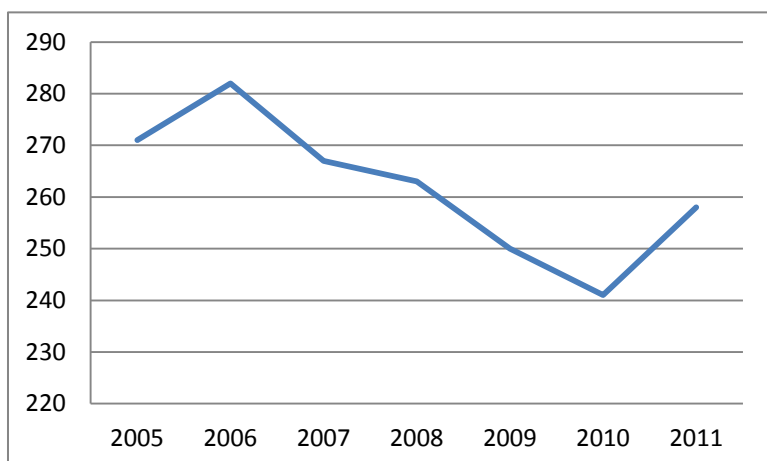
	2009	2010	2011
Gudstjenester med skriftemål	0,4	0,3	1,0
Familie- og barnegudstjenester	13,8	13,8	10,7
Gudstjenester for ungdom	4	4	3,4
Gudstjenester for barnehagebarn	2,3	2,2	2,6
Gudstjenester for skolebarn	10	9,6	4,7
Konfirmasjonsgudstjenester	13,3	14	4,6
Julaftensgudstjenester	9,1	8,9	3,4
Påskedagsgudstjenester	1,7	1,7	1,9
Allehelgensgudstjenester	1,6	1,7	1,8
Økumeniske gudstjenester	0,8	0,8	0,6

De oppgitte kategoriene står for 35 prosent av de avholdte gudstjenestene. 37 prosent er med andre ord gudstjenester som ikke kommer inn under disse spesialkategoriene. Dersom vi i stedet tar for oss antall deltakere blir bildet et annet. De nevnte gudstjeneste utgjør 63 prosent av den samlede gudstjenstedeltakelsen. Sett over tid blir det færre av denne typen gudstjenester, samtidig som de i snitt samler flere enn "ordinære" høymesser. Den gjennomsnittlige deltakelsen varierer imidlertid betraktelig. Allehelgensdag samler i gjennomsnitt 89 personer til hver gudstjeneste, mens julaften samler 257.

Ser man på de enkelte kategoriene, så er det ikke "julaften" som har størst deltakelse på årsbasis, selv om dette nok er den største enkeltkirkedagen i året. Det er konfirmasjonsgudstjenestene som har størst deltakelse med 886 000 deltakere. Denne kategorien har også økende i deltakelse, og er en type gudstjeneste, som forekommer i de fleste menighetene.

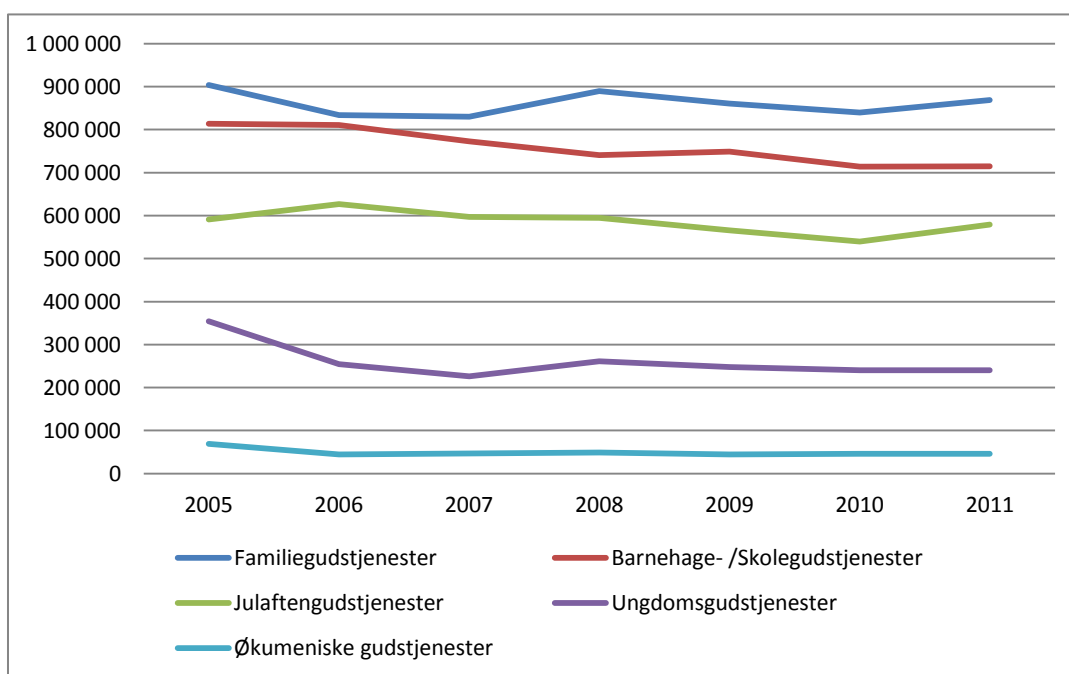
Først på fjerde plass kommer julaftens gudstjeneste, med sine 579 213 deltakere. Det unike med denne kategorien er at gudstjenestene finner sted på samme tid over hele landet. Det er 12 prosent av befolkningen eller 15 prosent av kirkens medlemmer som på samme tid legger ut på kirkevei. Sammen med andre julemarkeringer i kirken, slik som konserter, skolegudstjenester og diverse kulturarrangementer, bidrar disse til at kirken spiller en vesentlig rolle for feiringen av jul i befolkningen. Deltakertallet på julaften har over tid gått noe tilbake, men fra 2010 til 2011 har utviklingen gått i motsatt retning. Denne økningen er det naturlig å knytte til 22. juli-hendelsen. For mange er julen en tid hvor man minnes sine døde. Julen 2011 var en hel nasjon preget av terrorangrepet og det ble holdt spesielle minnesamvær. På denne bakgrunn er det ikke så overraskende at deltakelsen julaften økte med hele 7 prosent fra 2010 til 2011. I 2010 var det gjennomsnittlige julaftenbesøket på 241 personer, mens det i 2011 lå på 258. Dette er en betydelig større økningen enn i det generelle gudstjenestebesøket. Effekten av 22. juli gjør seg bare gjeldende på gudstjenestebesøket for siste halvdel av 2011.

Figur 5 Deltakelse på julaftengudstjeneste 2005 - 2011 (Antall, gj.snitt)

Oppslutningen om de ulike gudstjenestetypene er ganske stabil over tid. I tillegg til juleaftengudstjenester er det særlig gudstjenester for barnehagebarn og skolebarn som opplever et fall over tid. Fra 2010 til 2011 har imidlertid dette også gått noe opp (med 800 deltakere). Fra 2010 til 2011 er det bare ungdomsgudstjenester som har opplevd en liten nedgang. En viktig problemstilling ved data om gudstjenestedeltakelse, gjelder casualgudstjenestene. I årsstatistikken dokumenteres bare antall handlinger (antall begravelser, etc), men ikke antall deltakere. Basert på estimater utgjør frammøte ved kirkelige handlinger 3,5 millioner kirkebesøk, mens frammøte til gudstjenester på søn- og helligdag summerer seg opp til 4,9 millioner besøk og andre gudstjenester står for 1,3 millioner besøk (jfr. Stifoss- Hanssen 2010).

Figur 6 Oppslutning om ulike gudstjenestetyper 2005 – 2011, deltakere. (Antall)

5.3 KIRKEGJENGERES SOSIO-ØKONOMISKE BAKGRUNN

I sommer har det vært en diskusjon i den kristne dagspressen knyttet til kirkegjengernes sosiale profil. Vi har allerede vært inne på at svært mange nordmenn deltar i kirkelige arrangementer i løpet av et år. Fra før vet vi at det ikke er et tverrsnitt av befolkningen som jevnlig går til gudstjenester. Utgangspunktet for den siste tids debatt om spørsmålet er masteroppgaven "Glipper det for folkekirken?", skrevet av Asbjørn Salthe (2012). Han hevder at kirken har sitt sterkeste nedslagsfelt blant middelklassegrupper knyttet til velferdsyrkene, dvs. lærere, sykepleier og sosionomer. Salthe er både opptatt av Den norske kirkes medlemsmasse, de aktive i kirken og kirkemedlemmenes forhold til dåp og konfirmasjon. Antakelsen er blant annet at kirkemedlemmer som unnlater å døpe barna sine utgjør en viktig årsak til at kirkens medlemsmasse synker. I tillegg mener han at Den norske kirke har et svakt fotfeste blant de med lavest og høyest sosial status i befolkningen. Diskusjonen omkring kirkens rekrutteringsgrunnlag og sosiale basis er nært knyttet til spørsmål som inngår i menighetsstatistikken.

I fjorårets tilstandsrapport presenterte vi tall fra en omfattende undersøkelse kalt "Gender and Generations (GGS) fra 2008. Denne undersøkelsen er internasjonal og i Norge administreres den av Statistisk sentralbyrå. Undersøkelsen inneholder både spørsmål om sosiale bakgrunnsforhold og om kirkelig tilknytning. Det som gjør denne undersøkelsen interessant i vår sammenheng er imidlertid det store antall respondenter. Dette gjør det mulig å bryte materialet ned på undergrupper, slik som for eksempel "faste kirkegjengere".

På basis av data fra 3 menigheter i Stavanger bispedømme hevder Salthe (2012) at Den norske Kirken primært rekrutterer deltakere fra midlere sosiale sjikt knyttet til velferdssektoren. Dette kan nok ha noe for seg. Men det er ikke nytt at kirken har sin sterkeste basis i middelklassen. Dette deler kirken med de fleste andre frivillige og ideelle organisasjoner. Det kan likevel være interessant på basis av det tilgjengelige datamaterialet, å gå nærmere inn på hvilke sosiale grupper som er sterkest representert i ulike deler av Den norske kirke.

Nedenfor ser vi nærmere på tre delvis overlappende kategorier av kirkemedlemmer; hele medlemsmassen, de som deltar ofte på gudstjenester (minst hver måned) og de mener barnedåp er et svært viktig anliggende.

Hvilken sosial profil har "kirkefolket"? Er det grunnlag, ut fra representative befolkningsstudier, å påstå at Den norske kirke har en sosial slagside og bare rekrutterer bestemte grupper i befolkningen til sine tilbud, slik som gudstjenestene?

Tabell 27 Fordeling på sosiale bakgrunnsforhold blant ulike grupper i den norske kirke, 2008. (Prosent)

	Medlem av Dnk	Kirkeaktive (Dnk)	Synes dåp er svært viktig (Dnk)	Den norske befolkningen
<i>Kjønn</i>				
Menn	48,8	40,6	42,3	49,3
Kvinner	51,2	59,4	57,7	50,7
Totalt	100	100	100	100
<i>Alder</i>				
18-29 år	13,5	10	8,3	15,4
30-39 år	18,6	12,6	12,1	19,6
40-49 år	20,3	16,8	16,6	20
50-59 år	18,2	18,6	18,1	18,3
60-69 år	17,4	21,1	25,3	16
70 år pluss	12	20,9	19,7	10,7
Totalt	100	100		100
<i>Utdanning</i>				
Kort	20,7	10,6	23,1	20,5
Middels	48	39,7	45,8	45,8
Lang	31,2	49,7	28,4	33,7
Totalt	100	100	100	100
<i>Yrkesnæringer</i>				
Primær-	2,5	2	2,8	2,1
Sekundær-	20,5	10,7	17,5	19,5
Tærtiær-	54,2	56,9	57,2	53,9
Leder/ekspert	22,8	30,3	22,5	24,4
Totalt	100	100	100	100
<i>Inntekt</i>				
Opp til 130	20,4	26,2	23,9	21,2
130-230	19,9	21,1	24,8	19,6
230-320	21,8	20	21,8	21,4
320-420	18,3	17,1	14,7	18,4
420 over	19,6	15,7	14,9	19,4
Totalt	100	100	100	100
<i>Region</i>				
Østlandet	41,8	32	38,4	45,2
Agder	10,4	22	13,1	10,4
Vestlandet	20,8	29,7	22,4	19,6
Trøndelag	15,3	9,2	14,1	14
Nord-Norge	11,7	7,1	12	10,9
Totalt	100	100	100	100
Antall	11762	650	3028	14881

Kilde: GGS 2008

Materialet fra GGS-studien er så omfattende at det går an å studere tre undergrupper nærmere. Vi tar for oss alle som er medlem av Den norske kirke. Dette utgjør i undersøkelsen over 11 000 respondenter eller 79 prosent av totalutvalget. Deretter har vi de såkalt kirkeaktive, som utgjør 650 eller ca 8 prosent av medlemsmassen (de som har svart). Deretter har vi den gruppen kirkemedlemmer som oppgir at "de er svært opptatt av dåp eller en religiøs seremoni i forbindelse med fødsler". Omkring 35 prosent av Den norske kirkes medlemmer mener at barnedåp er "svært viktig". Ytterligere 30 prosent mener en slik religiøs seremoni er "viktig". Bare omkring 15 prosent av kirkens medlemmer gir klart uttrykk for at de mener dåp ikke er viktig.

Sammenliknet med hele befolkningen skiller ikke Den norske kirkes medlemsmasse seg vesentlig ut når det gjelder sosio-økonomisk bakgrunn. De tydeligste utslagene er knyttet til alder. Den yngste aldersklassen ser ut til å være noe underrepresentert, mens den eldste er noe overrepresentert. For de øvrige kategoriene er utslagene små og neppe statistisk signifikante.

Når det gjelder gruppen av kirkelig aktive er det større grunnlag for å snakke om sosiale forskjeller. For det første er kvinner tydelig overrepresentert blant de kirkeaktive. Dette kan ha en viss sammenheng med alder, som også gir utslag i forventet retning. Utdanningsmessig er de kirkeaktive imidlertid klart overrepresentert blant de langtidsutdannede. Dette er et forhold som også har blitt påpekt i tidligere undersøkelser. GGS-dataene tyder ikke på at kirkens kjernetropper står svakt i høyere sosiale lag, snarere tvert imot. 30 prosent av dem det er rimelig å kalle kirkeaktive, tilhører leder/ekspert-sjiktet. Dette er en høyere andel enn vi finner i totalbefolkningen. Derimot synes andelen "arbeidere" å være noe underrepresentert. Inntekstmessig er gruppen av kirkeaktive overrepresentert blant de med lav inntekt og noe underrepresentert blant de med "høy" inntekt, som i dette tilfellet gjelder personlig inntekt over 420.000 2008-kroner. Dermed er det et visst grunnlag for å hevde at kjernen i Den norske kirke ikke består av mange veldig rike. Medlemsmassen totalt sett avviker imidlertid lite fra befolkningsgjennomsnittet på dette punkt. Regionalt finner vi igjen de vanlige skillelinjene med Agder og Vestlandet på topp og Østlandet på bunn.

De av Dnks medlemmer som mener dåp er "svært viktig" skiller seg relativt lite fra befolkningen når det gjelder sosiale kjennetegn. Alder gir utslag i samme retning som vi så for de kirkeaktive. Det samme gjelder inntekt. Derimot gir yrkeskategori ikke utslag og utdanning gir motsatt utslag av det vi finner blant de kirkeaktive. Alt i alt er det lite grunnlag for å hevde at Den norske kirkes medlemmer utgjør en gruppe som karakteriseres av særskilte sosiale kjennetegn. Derimot kan man si at Den norske kirkes *kjernetropper* skiller seg noe ut fra befolkningsnittet.

6 KIRKEN SOM KULTURARENA

I 2005 ble Kulturmelding for Den norske kirke, kalt "Kunsten å være kirke", lagt fram. Samme år ga Kirkemøtet for Den norske kirke positiv tilslutning til meldingen, og fremmet samtidig en rekke forslag til videre oppfølging. På kirkemøtet i 2008 ble satsning på kirkemusikk og kultur vedtatt som ett av fem områder i kirkens visjonsdokument for perioden 2009-2014. Det er også blitt ansatt kulturrådgiver i Kirkerådet samt kulturrådgiver i hvert bispedømme. KIFO har vært involvert i kartleggingen av de ulike kulturtilbud som finnes i Den norske kirke (se "Kultur i kirken", KIFO notat 1/2010).

Ved rapportering av kulturaktiviteter er det viktig å være klar over at disse ikke enkelt kan avgrenses og kategoriseres. Rapporteringen nedenfor er begrenset til kultur i form av spesielle kulturarrangementer, men disse utgjør bare en del av den kulturelle aktiviteten i kirken. En gudstjeneste er også en kulturhendelse, vanligvis med minst én profesjonell musiker som medvirkende (organist/kantor). Korene driver utstrakt musikalsk opplæring, deltar i gudstjenester og holder egne konserter. Musikalske eller andre kulturelle innslag, slik som opplesing eller lignende, er vanlig i gravferder, vigslar og konfirmasjoner. Videre er Den norske kirkes menigheter i tillegg til å være arbeidsplass for profesjonelle, også en del av den lokale amatørkulturen. Dette komplekse bildet av kulturlivet i den lokale kirken er vanskelig å fange inn ved hjelp av årsstatistikken. Riktignok kan menigheten gjennom en åpen rubrikk i skjemaet notere ulike arrangementer med kulturelt preg som har vært gjennomført siste året. Imidlertid er det gjerne slik at denne typen åpne rubrikker, i mindre grad enn faste svaralternativer, oppleves som forpliktende å fylle ut.

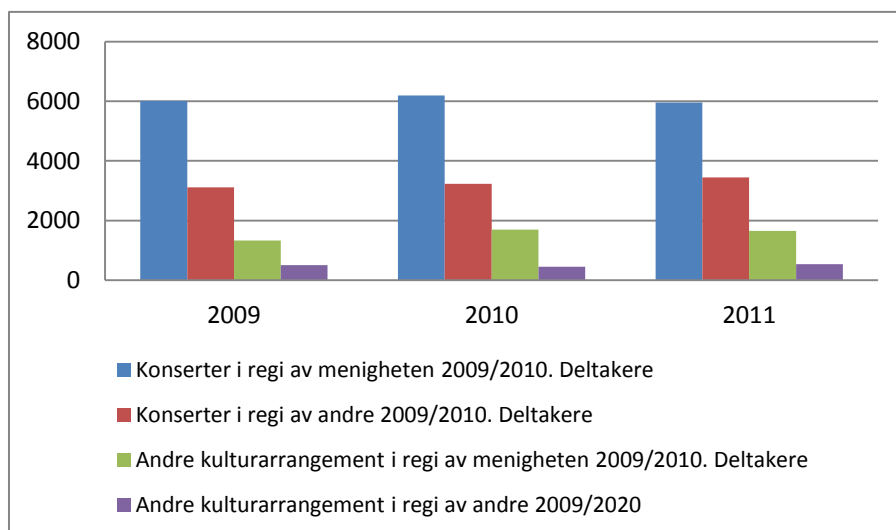
I 2011 var det i alt 1 508 575 deltakere på 11 608 konserter og andre kulturarrangementer i kirkene. Dette representerer en økning på nærmere 100 000 deltakere i løpet av et år, med bare noen få flere arrangementer. Dersom rapporteringene er korrekt innebærer det at konserter i kirkene har økt sin popularitet betydelig på kort tid. Selv om det er vanskelig å trekke linjene bakover stemmer dette med et generelt inntrykk av denne typen arrangementer. Dette gir et gjennomsnittlig frammøte på 129 personer. Tallet er høyt, omtrent på samme nivå som det samlede frammøtet på Rikskonsertene. En spørreundersøkelse om lokalt kulturliv fra 2008 viser at kirkene er den *nest mest* brukte, og den *mest* voksende kulturarenaen i lokalsamfunnene i Norge (gjengitt i KIFO notat 1 – 2010). Dette har ført til bred avisomtale av kirken som kulturarena. Den kirkelige satsingen på kultur har sammenheng med flere faktorer. Ett moment er kirkens eget syn på kultur, som over tid er blitt mer positivt og inkluderende. Et annet moment er kirkens kunstneriske utforming og egnethet. Et tredje element er mangel på andre velegnede lokaler og et fjerde er en stadig økende etterspørsel etter kulturtilbud innenfor en profesjonell ramme.

I 2009 ble den delen av skjemaet som har å gjøre med særskilte kulturtiltak delvis endret. Det er derfor ikke lett å foreta sammenlikning med data fra langt tilbake i tid. Derimot er oppsettet for årene 2009, 2010 og 2011 mulig å sammenlikne. Økningen i antall arrangementer er lavt, men økningen i antall deltakere fra 2010 til 2011 er på over 5 prosent, ifølge den tilgjengelige rapporteringen.

Tabell 28 Konserter og deltakere (antall)

	2005	2009	2010	2011
Konserter i regi av menigh., antall	6 712	6 008	6 194	5 958
Deltakere	839 987	638 883	666 280	612 137
Konserter i regi av andre	-	3 120	3 235	3 452
Deltakere		551 462	598 145	636 845
Andre kult arr i regi av menigh.	1 018	1 329	1704	1658
Deltakere		117 676	146 452	171 853
Andre kult arr i regi av andre	-	513	458	540
Deltakere		83 942	63 532	87 740

Det er særlig konserter i regi av andre enn menigheten selv som har økt det siste året. Også andre kulturarrangementer i regi av andre viser til dels en økning. Dette tyder på at menighetene er blitt mer åpne for å slippe andre kulturaktører til i kirkehuset. For noen vil det kanskje være et tankekor at deltakelsen i kirkens egne kulturarrangementer har gått noe tilbake siste år, parallelt med økningen for andre. Tallene tyder altså på at konserter i regi av andre trekker noen flere deltakere per konsert enn de rene kirkelige konsertene. Her er det trolig de populære julekonsertene i adventstiden som spiller en vesentlig rolle.

Figur 7 Deltakere ved kulturarrangementer 2009/2010 (antall)

Det er ikke mulig å lese ut av årsrapportene hvilke arrangementer og frammøtetall som knytter seg til julefeiringen, slik som f.eks. julekonsertene. Disse har særlig vært gjenstand for diskusjoner og forskning de seneste årene. For kartleggingen av kirkens rolle i samfunnet og forskning på denne, ville det være ønskelig om denne typen opplysninger kunne innhentes. KIFO holder i samarbeid med Universitetet i Agder (UiA) på med et forskningsprosjekt om julekonsertene. I neste års tilstandsrapport vil det derfor være grunnlag for å si noe nærmere om oppslutningen om de kirkelige julekonsertene og om forholdet mellom disse og julekirkegang for øvrig. For 2011 er det bispedømmene Bjørgvin, Hamar, Agder og Nidaros som hadde de fleste konsertene i menighetsregi. Det er generelt sett store variasjoner i antall kulturtiltak gjennomført innenfor hver kategori, når vi tar for oss bispedømmenivået. Dette kan tyde på at det eksisterer noe usikkerhet omkring hvor i skjemaet ulike typer tiltak skal føres.

Årsstatistikken inneholder opplysninger om korvirksomheten i menighetene. Denne har et stort omfang og berøringspunkter med menighetenes gudstjenesteliv, barne- og ungdomsarbeid og annet. Med 1846 kor og 40 330 medlemmer er det i snitt ca. 1,5 kor pr menighet og i gjennomsnitt 22 medlemmer i hvert kor. Samtidig viser erfaringene at kor inngår i mange nettverk i lokalsamfunn, samarbeider med kultur- og musikkskoler og driver opplæring. Dessuten er det grunn til å tro at et stort antall kor i lokalsamfunnene står i et fruktbart samarbeidsforhold til menighetene uten at disse nødvendigvis er menighetenes egne kor. Utviklingen i korvirksomheten viser en viss nedgang fra 2005 til 2011. Muligens kan det være slik at menighetenes kultursatsing er trukket noe bort fra korene og over mot andre former for kulturvirksomhet. I 2010 ble de ulike rubrikkene ved en feiltakelse slått sammen. Dette er grunnen til at 2010-tallene ikke inngår i tabellen.

Tabell 29 Korvirksomheten – kor og medlemmer (antall)

	2005	2006	2007	2008	2009	2011
Kor for barn og unge	1 308	1 269	1 203	1 270	1 216	1 150
Medlemmer	32 162	30 295	28 783	26 761	26 831	25 025
Kor for voksne	847	817	775	806	744	696
Medlemmer	17 874	17 798	17 006	17 351	16 741	15 305

I årsrapporteringene har menighetene som nevnt mulighet til å gi en stikkordsmessig beskrivelse av andre kulturarrangementer med tanke på profil og innhold. I rapporteringen for 2009 ble de åpne rubrikkene gjennomgått med tanke på å lage kategorier for "andre" kulturarrangementer. Disse viser at menighetene rapporterer et mylder av ulike arrangementer fra juletreffester til bispevisitaser. Men svært mange av arrangementene ser ut til å inneholde framføringer. Både rene amatørarrangementer og arrangementer med mer eller mindre innslag av profesjonelle utøvere er representert. Det er dessuten stor grad av blandingsuttrykk, det vil si at arrangementene kan ha en diakonal funksjon, de kan være del av barne- og ungdomsarbeidet, eller ha et gudstjenestepreg.

Det er vanskelig å tenke seg at noen menigheter IKKE har hatt arrangementer som faller inn under en vid forståelse av hva som er et hovedsaklig kulturelt arrangement. Dermed er det et problem at så mange som hver tiende menighet ikke rapporterer noe innenfor kulturfeltet. Dette skaper usikkerhet om verdien av det som rapporteres i de åpne rubrikkene og gjør det vanskelig å benytte seg av materialet i vår sammenheng.

Som nevnt vil et forskningssamarbeid mellom KIFO og UIA kunne gi grunnlag for en mer utførlig beskrivelse av dette feltet i kommende tilstandsrapport. Det såkalte Resep-prosjektet (religion og estetisering) vil forfølge problemstillinger knyttet til estetisering av kirkelivet. Har det skjedd en vektforskyvning fra dogmer og tekster over mot estetikk og sanseopplevelser? Mye tyder på at det legges stadig større vekt på kulturuttrykk i kirken, kanskje skjer det en form for "kulturalisering" av kirken – der det estetisk/kunstneriske fremheves også i selve gudstjenestene. Ideologisk kan det ses som en tilnærming til en religionsform mer preget av erfaring, kropp og sanselighet. Den motsetningen mellom kirke og kultur som tidligere preget deler av norsk kirke- og kristenliv, er det ikke mulig å få øye på i den årlige rapporteringen om virksomheten i Den norske kirkes menigheter. I stedet skjer en tilnærming mellom kirkelige kulturopplevelser og andre former for kulturopplevelser.

7 DIAKONIEN - KIRKENS OMSORGSTJENESTE

Den norske kirke definerer seg som en bekjennende, misjonerende, tjenende og åpen folkekirke (Kirkemøtet 2008). Diakoni har alltid hatt en sentral plass i kirkens selvforståelse. Også blant menigmann blir dette aspektet ved kirken vektlagt. Flere undersøkelser har påpekt at omsorgen for mennesker i nød er noe av det folk flest setter mest pris på ved kirken (jfr. Folkekirke 2000 og ISSP-undersøkelsen om nasjonal identitet 2003). Denne siden ved den kirkelige virksomhet ble ytterligere understreket i tiden etter 22. juli i fjor.

Den norske kirke fikk ny Plan for diakoni fra 1. januar 2008. I den var diakoni definert som inkluderende fellesskap, nestekjærlighet, kamp for rettferdighet og vern om skaperverket. Dette siste aspektet er nytt sammenliknet med tidligere diakoniplaner. I dette kapitlet om kirkens diakoni har vi tatt med en del hvor vi ser nærmere på kirkefolkets omsorg for Moder Jord. Det har tidligere vært påpekt at kirkelig aktive synes å være særlig opptatt av miljøvern. Holder dette stikk til tross for at økonomi og materielle spørsmål på nytt har fått en sentral plass på samfunnets dagsorden? Før vi, ved hjelp av nye surveydata, går nærmere inn på denne delen av diakonien, skal vi gå gjennom de mer tradisjonelle diakonis spørsmålene som inngår i menighetens årsstatistikk.

Innsamlingen av data om diakoni startet i 2005 og kirkestatistikkens rubrikker for diakoni er preget av det opprinnelige fokuset. Det eneste det spørres konkret om er samlivsgrupper, sorggrupper og eldretreff. I tillegg har menighetene hatt anledning til å krysse av for "andre tilbud" og til å beskrive med egne ord hva disse består i. Her kan man også se at fokus i overveiende grad er på tiltak for mennesker i utsatte livssituasjoner. Det har ikke vært lagt så stor vekt på å utvikle innsamlingsvektøyet knyttet til diakoni de seneste årene.

Tabell 30 Diakonale tilbud 2005 – 2011 (Antall)

	2005	2009	2010	2011
Antall menigheter som har samlivsgrupper	142	83	54	108
Antall samlivsgrupper i alt	128	93	128	149
Antall menigheter som har sorggrupper	339	314	533	412
Antall sorggrupper i alt	280	589	716	615
Antall menigheter som har eldretreff	703	691	730	659
Andre diakonale tilbud	-	723	616	226

Når det gjelder diakonale tiltak har fokuset i statistikken altså vært rettet mot samlivsgrupper, sorggrupper og eldretreff. Omkring en tredel av menighetene ser ikke ut til å rapportere noen diakonale tilbud for 2011. Dette er et oppsiktsvekkende høyt tall, selv om det samme gjorde seg gjeldende i 2010. Dette bidrar til å skape usikkerhet omkring de rapporterte tallene.

Det er eldretreff som står sterkest av de diakonale tiltakene som er rapportert. Dette er en virksomhetsform som menighetene gjentar flere ganger i året og som finnes i over halvparten av menighetene. Treff for eldre ser ut til å holde seg rimelig godt i omfang. I 2011 er det 659 menigheter som melder at de har slike treff, en liten nedgang fra foregående år. Sorggrupper holder seg også godt i omfang, men går noe tilbake fra 2010. I 2011 har noe over 400 menigheter sorggrupper. Sorggrupper er et forholdsvis nytt tiltak som har spredt seg til flere menigheter siden rapporteringen

startet i 2005. Dette må bety at det finnes et behov for slike grupper og at dette er et område som det offentlige velferdsapparat ikke dekker fullt ut.

Sorggrupper synes altså å utgjøre et felt hvor det finnes udekte behov. Gruppene retter seg inn mot mennesker som har mistet en av sine kjære. I de senere årene har man også opprettet grupper spesielt for dem som har vært igjennom en skilsmisse og som sliter med å komme over denne. Dette er et økende "marked" og kan bidra til å forklare at antall sorggrupper holder seg høyt over tid. Det hadde vært interessant å se nærmere på ulike typer av sorggrupper dersom dette hadde vært mulig å skille ut i statistikken.

Samlivsgrupper – eller samlivsforberedende grupper – har også vært et satsningsområde innenfor den kirkelige diakonien. På dette punktet rapporteres det et betydelig høyere antall i 2011 enn i 2010. Antall menigheter som oppgir slike grupper er doblet på ett år, samtidig som antall grupper ikke har økt like mye. Dette er så store svingninger fra ett år til et annet at det vekker en mistanke om at rapporteringen ikke er korrekt. Kan hende er det fjorårets tall som ikke er nøyaktige nok. En mer inngående analyse enn det vi kan foreta her ville kunnet avdekke om det er de samme menighetene som tilbyr de ulike tjenestene knytte til diakonifeltet.

Hvis vi ser bort fra kategorien "andre tilbud", ser vi ganske stor grad av stabilitet når det gjelder de diakonale tilbudene. For enkelte tilbud er det imidlertid betydelige variasjoner fra et år til et annet. Med tall for 2012 vil vi lettere kunne avgjøre hva som er "ordinært nivå" når det gjelder samlivsgrupper.

Tjenester knyttet til oppfølging av etterlatte kan det være grunn til å se i sammenheng med statistikken for gravferder. Denne peker på meget høy kirkelig dekning og dermed en tilsvarende kontaktflate mellom kirken og brukerne av tjenester. I tillegg kommer det forhold at eldre mennesker gjerne scorer høyere på religiøs tro, kirkemedlemskap, aktivitet og dermed tilknytning til kirken.

Det er et paradoks at antallet samlivsgrupper ser ut til å øke i statistikken samtidig som det er en nedgang i antall kirkelige vigsler. Samlivsgruppene er imidlertid ikke bare for gifte par. I utgangspunktet var tilbudet rettet mot unge i etableringsfasen (kalt Prep-kurs). Men kursene har etter hvert blitt populære blant eldre par som sliter med samlivet. På tilsvarende vis kan det være en sammenheng mellom antall skilsmisser, som har vært økende, og utviklingen av sorggrupper.

Den siste kategorien i rapportskjemaet, "andre tilbud", kan omfatte slikt som institusjonsbesøk, andakter og besøkstjeneste, og nyere tilbud som turgrupper og dans. Den tilsynelatende kraftige nedgangen i slike tiltak kan skyldes at en slik restkategori lett blir oversett i statistikkskjemaet. En trenger data for flere år for å kunne avgjøre i hvilken grad vi snakker om en varig tendens eller bare om årganger med mangelfull statistikkføring. Det er også viktig å være klar over hva det er som er de rapporterte enhetene. Det dreier seg om *en virksomhet eller aktivitet*. Det er ikke oppgitt antall ganger tilbudet gjennomføres per år eller hvor mange deltakere de ulike tiltakene har.

På grunn av svakhetene ved dokumentasjonen som er omtalt ovenfor er det ikke lett å vurdere tilstanden på diakonifeltet. En god del menigheter har ikke rapportert om diakonale tilbud og mange har ikke rapportert tilbud utover de faste svaralternativene (samlivsgrupper, sorggrupper, eldretreff). Det er grunn til å tro at menigheter som har ansatt en diakon både har et visst omfang på diakonalt arbeid, og rimelig god kvalitet på rapporteringen. Det er også grunn til å tro at noe av variasjonen

som kommer fram i denne rapporten henger sammen med dekningen av diakonstillinger. Det er samtidig viktig å legge merke til at diakoni er et felt der den norske kirke er særlig avhengig av frivillige. Rapporteringen viser at det er nærmere 18 000 frivillige involvert i dette arbeidet, mens for eksempel barne- og ungdomsarbeidet ligger på ca. 17 000 frivillige. Men mange av tilbudene og arrangementene i diakonisektoren er stadig avhengig av ansatte med fagutdanning for å bli utført. Diakoner og prester holder sorgsamtaler, foretar sognebud, og leder i all hovedsak gruppene for sørgende og samlivsgruppene.

Oppsummerende yter nok ikke årsstatistikken den diakonale aktivitet i Den norske kirkes menigheter full rettferdighet, i og med at den primært fanger inn ulike former for samtalegrupper og treffpunkter for mennesker i periodevis mer utsatte livssituasjoner. Rapporteringsformen gjør det vanskelig å si noe utdypende om omfanget av de mangfoldige aktivitetene som diakonien representerer. Som nevnt innledningsvis har også tiltak rettet mot naturmiljøet eller "vern av skaperverket", blitt en integrert del av den kirkelige diakonien. Vi har ikke tilgang til statistikk som forteller hvor mange menigheter som driver en bevisst satsing på dette feltet. Men det er utvilsomt blitt mange etter hvert som dette har utviklet seg til å bli et kirkelig interessefelt. I neste delkapittel skal vi se på i hvilken grad kirkens betoning av miljøvern har satt spor blant de mest aktive innenfor kirken, samt i hvilken grad miljøengasjementet i kirkelige kretser overgår det vi finner i samfunnet forøvrig.

7.1 KIRKEFOLKETS OMSORG FOR MODER JORD NOEN UTVIKLINGSTREKK FRA 1993 – 2011 BASERT PÅ SURVEYDATA – Pål Ketil Botvar

Innledning

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) har tre ganger gjennomført likeartede spørreundersøkelser om befolkningens holdninger til natur og miljø. Undersøkelsene er del av de internasjonale ISSP-prosjektet (International Social Survey Project) og ble utført i 1993, 2000 og 2011. Brutto svarprosent i den siste undersøkelsen var ca. 40. På de to foregående lå svarprosenten opp mot 60.

Ved hjelp av dette survey-materialet er det mulig å konstruere mål som dekker ulike sider av nordmenns miljøvernengasjement. Det er også mulig å se hvordan miljøengasjement varierer med kirkelig tilknytning og kirkelig aktivitet.

Den empiriske analysen vil kunne gi svar på følgende spørsmål:

- Har kirkelig aktive en annen holdning til miljøvern enn befolkningen forøvrig?
- På hvilken måte har kirkefolkets syn på miljøvern endret seg over tid?
- I hvilken grad bidrar kirkegang til å forklare befolkningens holdning til miljøvern?

I analysen vil det bli forsøkt skilt mellom kirkeaktive som er tilknyttet Den norske kirke og ulike frikirkelige miljøer.

Mål på miljøengasjement

På bakgrunn av tidligere studier har miljøengasjement vært delt inn i fem ulike dimensjoner, kalt Miljøbekymring, Offervillighet, Vekst versus vern, Miljøatferd og Generell miljøorientering (jfr. Botvar 1998). De samme dimensjonene er det mulig å lokalisere ved hjelp av det aktuelle surveymaterialet. Vi gjør de teoretiske dimensjonene målbare ved å koble sammen beslektede spørsmål i additive indekser på bakgrunn av faktoranalyser. Spørsmålene er enten formulert som påstander som man skal si seg enig eller uenig i, eller de går på hvor hyppig man utfører et eller annet miljøtiltak.

Variabelen Offervilje dreier seg for eksempel om villighet til å betale en pris for å få et bedre miljø. Variabelen er konstruert som en additiv indeks med verdier fra 0 til 8 på basis av tre spørsmål i spørreskjemaet. Jo høyere verdi på skalaen, jo mer offervillig:

- *Hvor villig ville du være til å betale mye høyere priser for å beskytte miljøet?*
- *Hvor villig ville du være til å betale mye høyere skatter for å beskytte miljøet?*
- *Hvor villig ville du være til å godta en reduksjon i din levestandard for å beskytte miljøet?*

Variabelen Miljøbekymring dreier seg om folks bevissthet om og bekymring for forurensningsproblemer. Variabelen er en additiv indeks med verdier fra 0 til 8, laget på basis av de tre spørsmålene:

- *Hvor farlig for miljøet tror du luftforurensning fra industrien er?*
- *Hvor farlig for miljøet tror du forurensning av norske elver og innsjøer er?*
- *Hvor farlig for miljøet tror du en temperaturstigning på jorden på grunn av drivhuseffekten er?*

Variabelen Vekst versus vern dreier seg om folks vektlegging av økonomiske verdier kontra miljøhensyn (verdier 0-8). Variabelen er konstruert på basis av stillingtaken til de tre utsagnene:

- *Vi bekymrer oss for mye om fremtiden for miljøet, og ikke nok om priser og arbeidsplasser i dag*
- *Folk bekymrer seg for mye om at fremskrittet skader miljøet*
- *For å kunne beskytte miljøet trenger vi økonomisk vekst*

Variabelen Miljøvernaterferd dreier seg om miljøhensyn og tar utgangspunkt i hvordan folk stiller seg til tre utsagn i skjemaet. Jo høyere verdi, jo mer miljøvennlig atferd:

- *Jeg gjør det som er riktig for miljøet, selv om det koster mer penger eller tar lengre tid*
- *Jeg tar meg tid til å sortere glass, metaller, plast, papir og lignende med tanke på resirkulering*
- *Jeg reduserer bruk av bil av hensyn til miljøet*

I tillegg til disse fire indeksene har vi laget en samleindeks som bygger på de fire første. Samleindeksen tar utgangspunkt i gjennomsnittsskårene og har i likhet med de øvrige verdier fra 0 til 8. Alle fem indeksene er tilnærmet normalfordelte. Det vil si at det er god spredning i verdiene, samtidig som et flertall plasserer seg rundt skalaens midtpunkt. Utvelgingen av variabler til indeksene bygger på faktoranalyser.

Svakere miljøengasjement på flere områder

Den første av miljøvernundersøkelsene ble gjennomført i 1993. Den gang sa nesten halvparten av befolkningen (46 prosent) seg villig til å betale høyere priser som et tiltak for å beskytte miljøet. Høsten 2000 var det lagt færre (39 prosent) som ga uttrykk for tilsvarende vilje til å ofre for miljøet. Da den tredje undersøkelsen ble gjennomført, våren 2011, var andelen villig til å betale høyere priser av miljøhensyn sunket ytterligere til 37 prosent.

I 1993 var det 60 prosent av befolkningen som mente at luftforurensning fra industrien var svært farlig. Høsten 2000 var andelen sunket til 54 prosent. Våren 2011 er andelen som mener slik forurensning er svært farlig nede i 49 prosent. Likevel ser det ut til at flere nordmenn enn før tar seg tid til å sortere avfallet sitt. Andelen som alltid sorterer avfallet har steget fra 12 prosent i 1993 til hele 55 prosent i 2011. Også andelen som oppgir at de alltid eller ofte forsøker å redusere bilbruk av hensyn til miljøet har steget noe i perioden 1993 til 2011 (fra 13 til 20 prosent). Endringene knyttet til resirkulering har trolig sammenheng med at stadig flere kommuner legger forholdene til rette for resirkulering og til dels også straffer dem som ikke bidrar på denne måten.

Tar vi for oss perioden fra 1993 til 2000 har to miljømål endret seg i negativ retning, sett fra et miljøsynspunkt, og to endret seg i positiv retning. Samlet har engasjementet for miljøvern blitt noe svekket i perioden. Denne tendensen kom enda tydeligere fram i rapporten skrevet av Botvar i 2001, hvor også et femte mål var inkludert, nemlig Reguleringsaksept. Denne variabelen er ikke mulig å konstruere på bakgrunn av 2011-data og er derfor holdt utenfor analysen.

I perioden fra 2000 til 2011 er det blitt enda tydeligere at miljøengasjementet i befolkningen er svekket (jfr. Tabell 31). Dette gjelder for hele tre av fire miljømål. Grunnen til at målet på Miljøatferd har blitt styrket skyldes først og fremst at det har blitt vanligere (og til dels påbudt) å sortere avfall. Det samlede uttrykket for miljøengasjement går klart tilbake fra 2000 til 2011. Nordmenn er altså mindre villige til å redusere levestandarden av hensyn til miljøet, mindre bekymret for forurensning og mindre kritisk til den rådende vekstfilosofien enn de var i 2000. Utviklingen er enda tydeligere når vi sammenlikner 2011 med tall fra 1993.

Tabell 31 Nordmenns gjennomsnittsverdi på miljøvern-indekser (0-8) i 1993, 2000 og 2010.

Miljøvernindekser:	Befolkning 1993	Befolkning 2000	Befolkning 2011
Offervilje	4.22	3.70	3.64
Bekymring	5.08	4.88	4.70
Vekst vs vern	4.42	4.48	4.27
Miljøatferd	3.46	4.10	4.29
Samlemål	4.30	4.29	4.23

Norsk miljøpolitikk har lenge bygd på tesen om at økonomisk vekst ikke står i noe motsetningsforhold til vernetanken. Gro Harlem Brundtlands uttrykk "bærekraftig utvikling" tar utgangspunkt i at økonomisk vekst er en forutsetning for miljøverntiltak. Gjennom hennes arbeid for FNs miljøpanel har denne måten å tenke omkring miljøvern blitt en del av flere lands politikk. Det er imidlertid mange innenfor miljøbevegelsen som er skeptiske til at det på sikt er mulig å kombinere vern av natur og miljø med satsing på økonomisk vekst. Endringer i befolkningens tenkning om forholdet mellom vekst og miljøvern går frem av Tabell 32.

Tabell 32 Stillingtaken til utsagnet: "For å kunne beskytte miljøet trenger Norge økonomisk vekst". Prosent.

"Vekst med vern"	Befolkning 1993	Befolkning 2000	Befolkning 2011
Sterkt enig/enig	43	35	34
Verken enig eller uenig	25	25	30
Uenig/sterkt uenig	33	41	36
Sum	101	101	100
N	1330	1430	1347

Kilde: NSD

Etter at Gro Harlem Brundtland gikk av som statsminister har nordmenn generelt blitt noe mer skeptiske til utsagnet "For å kunne beskytte miljøet trenger Norge økonomisk vekst". I 1993 var det 43 prosent som sa seg enig i utsagnet, i 2000 var det 35 prosent som støttet utsagnet. I 2011 er andelen som støtter utsagnet nede i 34 prosent. Samtidig er andelen som klart tar avstand gått tilbake siden år 2000, mens andelen usikre har steget. Nordmenn fremstår i 2011 som ganske delt når det gjelder syn på vekst versus vern. Omtrent like mange mener vekst er en forutsetning for vern, som andelen som går mot et slikt utsagn. Det er naturlig å tenke seg at finanskrisen som rammet Europa i 2008 har hatt en negativ virkning på det ideologiske miljøengasjementet.

Skiller de kirkeaktive seg ut når det gjelder holdninger er til miljøvern?

Generelt sett har den norske befolkning beveget seg i anti-miljøvernretning i årene fra 1993 til 2011. Også når vi ser på perioden 2000 til 2011 har det vært en negativ utvikling sett fra et miljøvernsynspunkt. Spiller kirkelig tilknytning noen rolle når det gjelder folks miljøengasjement? Vi skal se nærmere på betydningen av kirkelig medlemskap og kirkelig aktivitet.

"Kirkeaktive" er den gruppen som oppgir at de minst månedlig deltar i gudstjenester utenom ved dåp, vielse og begravelse. I henhold til datamaterialet utgjør dette i underkant av 10 prosent av befolkningen. Sporadiske kirkegjengere er dem som oppgir at de går i kirken "noen ganger i året". I tabell 3 nedenfor tar vi også for oss dem som ifølge datamaterialet går i kirken en gang i året, årlig, samt sjeldnere enn dette eller tilnærmet aldri.

Tabell 33 Forholdet mellom kirkegang og miljøvernindekser (0-8), 2011. Gjennomsnittsskårer

Kirkegang	Offervilje	Bekymring	Vekst - vern	Miljøatferd	Samlemål
Fast	4.18	4.91	4.49	4.58	4.54
Sporadisk	3.73	4.50	4.21	4.57	4.31
Årlig	3.62	4.64	4.15	4.35	4.19
Sjelden	3.59	4.63	4.22	4.29	4.18
Aldri	3.51	4.81	4.28	4.17	4.19
Gjennomsnitt	3.64	4.70	4.27	4.29	4.23

Kilde: NSD

Tabell 33 viser at de kirkelig aktive skårer høyere enn de andre kirkegangsgruppene på alle mål for miljøengasjement. Ut fra samlemålet ser vi at de faste kirkegjengerne, men i noen grad også de sporadiske kirkegjengerne, skårer høyere enn gjennomsnittet. Mønsteret likner i stor grad på det som ble registrert for årene 1993 og 2000 (Botvar 2001), men avstanden mellom de kirkelig aktive og de sporadiske kirkegjengerne synes å øke.

Tabell 34 Kirkeaktives skåre på miljøindekser 1993, 2000 og 2011.

Faste kirkegjengere	Offervilje	Bekymring	Vekst – vern	Miljøatferd	Samlemål	N
1993	4.76	5.12	4.52	3.66	4.52	134
2000	4.48	4.98	4.88	4.42	4.70	123
2011	4.18	4.91	4.49	4.58	4.54	112

I Tabell 34 sammenliknes de kirkelig aktives gjennomsnittsskåre for 1993, 2000 og 2011. Det er først og fremst offervilligheten og verneorienteringen som har blitt svekket. Når det gjelder bekymring er holdningene ganske stabile fra 2000 til 2011. Den konkrete atferden er blitt mer miljøvennlig (som i befolkningen for øvrig). I motsetning til hva vi finner i befolkningen for øvrig synes ikke miljøengasjementet blant kirkelig aktive å ha sunket nevneverdig. Gjennomsnittsskåren for 2011 ligger noe over tallet fra 1993.

Tendensene vi finner blant de kirkelig aktive ser i noen grad ut til å følge de allmenne tendensene i samfunnet. Det er et tegn at det er i de mest ideologiske dimensjonene (offerviljen og vernetanken) at man finner de tydeligste svakhetstegnene. Lyspunktene, sett fra et miljøstandpunkt, er at verneideologien ikke står vesentlig svakere blant kirkeaktive enn den gjorde i 1993 (det samme gjelder samlemålet).

I henhold til datamaterialet fra 2011 er 74 prosent av utvalget medlemmer av Den norske kirke, mens 5 prosent er medlem i andre kristne trossamfunn. Av de som er medlemmer i Den norske kirke er det ca. 8 prosent som faller inn under kategorien "kirkeaktive", mens de frikirkelige gjennomgående er mer aktive enn folkekirkemedlemmer. Andelen aktive er derfor mer likelig fordelt mellom de to gruppene enn størrelsesforholdet skulle tilsi.

Tabell 35 Skåre på samleindeks for miljøorientering, hele befolkningen og grupper med ulik kirkelig tilknytning, 1993, 2000 og 2011 (antall respondenter i parentes)

Grupper:	1993	2000	2011
Befolkningen	4.30 (1366)	4.29 (1430)	4.23 (1366)
Kirkeaktive (alle)	4.52 (134)	4.70 (123)	4.54 (112)
Kirkeaktive (medl av Dnk)	4.52 (97)	4.70 (85)	4.70 (63)
Kirkeaktive i andre samfunn	4.61 (22)	4.72 (33)	4.31 (40)

Kilde: ISSP

En kan merke seg at miljøengasjementet blant aktive i Den norske kirke ser ut til å ha holdt seg ganske stabilt høyt de siste 10 årene. I henhold til datamaterialet har aktive medlemmer av Den norske kirke et sterkere miljøengasjement enn aktive i andre kristne kirkesamfunn. I og med at antall respondenter her er lavt blir tallene imidlertid noe usikre. Antall aktive medlemmer i Dnk har dermed gått noe ned fra 1993 til 2011. Samtidig har gruppen av aktive opprettholdt et høyt miljøengasjement, parallelt med at interessen i den øvrige befolkning har avtatt.

Er miljøengasjementet hos de kirkeaktive motivert av religiøst grunnsyn eller deres kirkelige tilhørighet? Eller er det sosiale kjennetegn ved gruppen av kirkeaktive (folkekirkemedlemmer) som forklarer miljøengasjementet som kommer til syne? I neste del skal vi se nærmere på hva kirkegang betyr i forhold til andre forklaringer på miljøengasjement.

Hvilke faktorer er viktige for utvikling av et miljøengasjement?

Demografiske og sosioøkonomiske faktorer har vist seg å spille en rolle for miljøengasjement. Fra 2000-undersøkelsen kjenner vi til at den "miljøfarlige" forbrukeren typisk sett er en mann under 40 år, som driver eget firma, har relativt høy inntekt, middels utdanning og stemmer på et av høyrepartiene. Den typiske miljøvennlige forbrukeren er derimot en kvinne over 40 år, med høy utdanning, ansatt i offentlig sektor, men med relativt lav inntekt. Hun plasserer seg gjerne til venstre i det politiske landskapet. Bildet representerer en forenkling av virkeligheten, men illustrerer samtidig at miljøholdninger henger sammen med sosiale bakgrunnsforhold som kjønn, alder og utdanningsnivå.

Tabell 36 Skåre på samlet miljøvernindeks (0-8) for ulike grupper i befolkningen, 1993 og 2011.

Sosiale kjennetegn:	1993	2011	Endring
Kvinne	4.44	4.45	0
Mann	4.16	4.00	-
18-24 år	4.43	3.98	-
25-34 år	4.43	4.28	-
35-44 år	4.24	4.35	+
45-54 år	4.36	4.22	-
55-64 år	4.12	4.29	+
65-79 år	4.30	4.14	-
Grunnskole	4.06	3.98	-
Videregående	4.24	4.04	-
Høyere utdanning	4.54	4.40	-

Det er interessant å merke seg at blant kvinner i alminnelighet har ikke miljøengasjementet gått tilbake fra 1993 til 2011. Det er kun blant menn vi finner en slik endring. Blant aldersgruppene er det nedgang å spore i 4 av 6 kategorier. Tydeligst er nedgangen i miljøengasjement blant de unge mellom 18 og 24 år. Blant de mellom 35 og 45 år har det tvert imot skjedd en økning i miljøengasjementet. Det samme gjelder for aldersgruppen 55-64 år. En kan spekulere på om dette har sammenheng med at dette gjerne er tiden da barn og barnebarn melder sin ankomst. Det er blant de middelaldrende, de mellom 30 og 60 år at vi finner det sterkeste og mest varige miljøengasjementet. De med egne barn har en slags "egeninteresse" av å overlevere et godt naturmiljø til neste generasjon. Den registrerte nedgangen blant de aller yngste kan speile et klimaskifte fra ikke-materielle til materielle spørsmål i samfunnet. Slike skifter vil gjerne merkes tydeligst blant de yngste. Vi vet at mange unge er blitt engasjert i samfunns spørsmål etter det som skjedde 22. juli 2011. De politiske ungdomsorganisasjonene har opplevd et tilsig av nye medlemmer. Men det er for tidlig å si om det økte samfunnsengasjementet også har kommet miljøsakene til gode. Blant utdanningsgruppene ser vi en nedgang i engasjementet, i minst grad blant de med høyere utdanning. Miljøengasjementet øker fortsatt med utdanningsnivå.

Som grupper skiller de kirkeaktive seg noe fra gjennomsnittet av befolkningen hva angår sosiale kjennetegn. Kvinner er overrepresentert blant de kirkelige aktive, samtidig som eldre er overrepresentert. Disse to tendensene kan i noen grad utjevne hverandre når det gjelder miljøvernholdninger. Det er samtidig viktig å foreta en analyse med flere faktorer for å avgjøre om kirkegang har en selvstendig effekt på miljøvern etter at en tar hensyn til andre faktorer.

I tidligere undersøkelser har kjønn, alder, utdanning og politisk ståsted vist seg å være viktige forklaringsfaktorer på et miljøengasjement. Vi har tidligere sett at ulike verdidimensjoner også kan

spille en rolle - verdier som ikke nødvendigvis er knyttet til religiøsitet. I undersøkelsen fra 2001 viste det seg at kirkegang hadde selvstendig effekt på miljøengasjement etter at det ble kontrollert for sosial bakgrunn og verdier. I undersøkelsen fra 2011 har vi ikke tilgang til det samme settet av verdispørsmål som i den fra 2000. Men verdidimensjonene politisk ståsted, tro på vitenskapen og postmaterialisme inngår fortsatt som en del av materialet.

Ved hjelp av regresjonsanalysen presentert i tabell 7 får vi frem om kirkegang har selvstendig effekt på miljøengasjement etter kontroll for sosial bakgrunn og verdier. Vi gjennomfører en trinnvis analyse der vi ser hvordan kirkegang påvirkes av at andre variabler trekkes inn i analysen. Den avhengige variabelen er det tidligere omtalte samlemålet for miljøengasjement.

Tabell 37 Trinnvis regresjonsanalyse av sammenhenger mellom sosial bakgrunn, kirkegang, politisk ståsted, verdidimensjoner og miljøorientering. Beta-verdier

Trinn 1		Trinn 2		Trinn 3	
Kjønn (kv=2)	.22**	Kjønn (kv=2)	.18**	Kjønn (kv=2)	.19**
Aldersgrupper	.04	Aldersgrupper	.04	Aldersgrupper	.05*
Utdanningsnivå	.21**	Utdanningsnivå	.20**	Utdanningsnivå	.13**
Kirkelig aktiv	.07**	Kirkelig aktiv	.09**	Kirkelig aktiv	.10**
		Politisk ståsted	-.27	Politisk ståsted	-.25**
				Tro på vitenskapen	.13**
				Postmaterialisme	.14**
R2	.09	R2	.16	R2	.20

Kilde: ISSP 2011

* Signifikans på .05-nivå ** Signifikant på .01-nivå

Koding: Variabelen Kirkelig aktiv er kodet 1=fast kirkegjenger, 0=sporadisk kirkegjenger/lite aktiv. Politisk ståsted er kodet ut fra partitilhørighet langs en venstre - høyreskala (Rødt=1, Frp=9). Postmaterialisme er kodet slik det er beskrevet i Botvar 2001 (lav verdi=materialisme, høy verdi=postmaterialisme).

Vitenskapstro er satt sammen av stillingtaken til utsagnene "Vi stoler for ofte på vitenskapen og ikke nok på tro og følelser" og "Alt i alt er moderne vitenskap til mer skade enn gang" (høy verdi indikerer tro på vitenskap).

Analysen i det første trinnet tar for seg betydningen faktorene kjønn, alder, utdanning og kirkelig aktivitet har på miljøengasjement. Disse fire faktorene forklarer en begrenset del av variasjonen i den avhengige variabelen (9 prosent). Til tross for kontroll for andre variabler har kirkelig aktivitet signifikant betydning for miljøengasjement. Dette forandres ikke ved at vi i trinn 2 introduserer variabelen politisk ståsted og i trinn 3 verdidimensjonene "Tro på vitenskapen", samt "Materialisme versus postmaterialisme".

Modellens samlede forklaringskraft (R2) øker etter hvert som vi introduserer nye variabler i analysen. Modellen benyttet i trinn 3 forklarer til sammen 20 prosent av variasjonen i den avhengige variabelen. Det betyr at en stor del av variasjonen forblir uforklart, samtidig som vi har å gjøre med relevante og betydningsfulle variabler.

Analysen viser at det ikke bare er de kirkeaktives sosiale profil eller politiske verdier som forklarer miljøengasjementet. Det er dermed nærliggende å knytte miljøengasjement til budskapet de tror på

og presenteres for i kirken. Vern om skaperverket har gjennom 1990- og 2000-tallet blitt en integrert del av det kristne kirker står for, med en viss variasjon etter kirkesamfunn.

Gjennomgangen av 2011-materialet viser at kjønn spiller en viktigere rolle enn før for miljøengasjement. Som vi har sett er kvinner like miljøbevisste som før, mens menns engasjement svekkes. Alder er blitt mer krevende å tolke som forklaringsvariabel. Verken de yngste eller de eldste er spesielt miljøvennlige. Et slikt engasjement finner vi først og fremst blant de middelaldrende. Kirkegang fremstår i analysen som en viktigere forklaringsfaktor på miljøengasjement enn alder. Som vi har sett er det imidlertid forskjell på de folkekirkelige og de frikirkeliges miljøengasjement. Dersom undersøkelsen bare hadde tatt for seg folkekirketilknyttede, ville effekten av kirkegangsvariabelen trolig vært sterkere. Dette har antakelig noe å gjøre med betoningen miljøvern har fått i tiltak og dokumenter fra Den norske kirke. Fortsatt spiller utdanning en rolle for miljøengasjement, selv om de høytutdannede som gruppe er mindre miljøbevisste i dag enn de var for 10 år siden.

Politisk ståsted fremstår som variabelen med sterkest forklaringskraft i forhold til miljøvernssyn. Folk som heller mot den politiske venstresiden er mer miljøvennlige enn de som heller mot høyre. Også tro på vitenskap og støtte til postmaterialistiske verdier bidrar positivt til miljøengasjementet. En kunne tenke seg at det var et motsetningsforhold mellom det å tro på at vitenskapen kan løse våre problemer og selv å skulle bidra for å verne miljøet. Noen slik motsetning kommer imidlertid ikke frem i materialet. Det kan være snakk om en optimistisk tro på at det nytter å satse på flere fronter for å løse miljøproblemene. Ikke overraskende viser det seg at støtte til ikke-materialistiske ideer trekker i retning av et miljøengasjement.

Undersøkelsen fra 2011 inneholder ikke like mange spørsmål som 2000-utgaven. Det er dermed noen verdidimensjoner som ikke fanges opp. Gudstro er en av disse. Fra 2001-rapporten vet vi at gudstro går sammen med miljøengasjement. Både i 1993 og i 2000 var det slik at de som trodde fast på Gud, var mer miljøengasjert enn dem som ikke hadde en slik gudstro. Det er ingen grunn til at en slik sammenheng ikke også skulle være til stede i dag, selv om dette ikke direkte kan leses ut av 2011-materialet.

Konklusjon

Selv om det er mulig å finne lyspunkter i materialet, sett fra et miljømessig ståsted, viser de aller fleste funnene at den norske befolkning er blitt mindre opptatt av miljøvern i løpet av 1990- og 2000-tallet.

Rapporten fra 2001 forklarte nedgangen i miljøengasjement med følgende punkter:

- Lite fokus på miljø saker i den offentlige debatten
- Nordmenn merker lite til de globale miljøproblemene
- Det generelle velstandsnivået har økt
- Vi er blitt mer materialistiske og individualistiske
- Nordmenn har beveget seg mot høyre på den partipolitiske skalaen

De fleste av disse punktene har relevans også i dag. Velstandsnivået har økt de siste 10 årene, men den økonomiske usikkerheten er likevel til stede. Euro-krisen og våre nabolands problemer skaper mer usikkerhet. Skepsisen til vekstideologien økte noe gjennom 1990-tallet. I dag fremstår nordmenn

som usikre på hvordan de skal stille seg til problemstillingen vekst versus vern. Flere enn før har ikke noe avklart svar på dette spørsmålet.

Den politiske høyre-dreiningen har vært et trekk siden tidlig på 1990-tallet. Fremskrittspartiet har vokst fra et lite til et stort parti. Høyredreiningen gikk noe tilbake fra 2010 til 2011, men det er for tidlig å avgjøre om dette er et permanent trekk eller en kortvarig svingning.

Undersøkelsen Norsk Monitor har tidligere påpekt at nordmenn stadig blir mer materialistisk orientert. Denne utviklingen stanset imidlertid opp omkring 2003. I boken "Jakten på den norske lykken" (2008) påviser Ottar Hellevik at materialismen fikk et skudd for baugen rundt år 2003. For første gang siden Norsk Monitor startet i 1985 hadde andelen materialister gått tilbake på bekostning av andelen idealister i befolkningen. Denne endringen ga seg utslag i en svak økning i enkelte indikatorer for miljøengasjement fra 2003 til 2007 (Hellevik 2008: 236 ff). Norsk Monitor bekrefter funn gjort i denne rapporten. Fra et topp-punkt i 1989 har nordmenns engasjement for naturmiljøet gradvis blitt svekket gjennom 1990-tallet (Hellevik 2008). I henhold til Norsk Monitor skjedde det en viss nedgang i materialismeorienteringen og en tilsvarende styrking av miljøengasjementet i perioden 2003 til 2007. Også data fra Verdiundersøkelsen 2007, gjengitt i Listhaug og Jakobsen (2008), tyder på at miljøengasjementet ble styrket rundt midten av 2000-tallet. Fra 2008 har imidlertid den internasjonale finanskrisen igjen bidratt til å svekke vernetanken på bekostning av fokus på økonomisk vekst. Dette understrekes i ISSP-undersøkelsene som viser at andelen som er skeptisk til vekstideologien er gått ned fra 41 prosent i 2000 til 36 prosent i 2011.

Religion kan både være en konserverende og en nyskapende kraft i samfunnet (Beckford 1989). I denne rapporten har vi sett at de kirkelig aktive som gruppe fortsatt er mer miljøengasjert enn de som ikke er aktive og plasserer seg over befolkningsgjennomsnittet. Engasjementet kan ikke bare forklares av de kirkeaktives sosiale profil. Kirkegang har en selvstendig effekt på miljøengasjement også nå vi kontrollerer for sosial bakgrunn og politiske verdier. Likevel har de kirkeaktive som gruppe blitt noe mindre miljøengasjert enn de var ved inngangen til 2000-tallet. Når vi kun tar for oss aktive innenfor Den norske kirke er imidlertid miljøengasjementet det samme som i 2000. Stabiliteten blant de aktive i folkekirken står i kontrast til nedgangen i interesse for miljøvern i befolkningen som helhet. Dette antyder at de kirkelig aktive fortsatt kan fungere som en motkultur og stå imot presset fra en stadig mer påtrengende forbrukskultur.

8 RESSURSER - ØKONOMI, PERSONELL OG RESSURSER

Kirkens økonomi består av tre deler: Statlige bevilgninger, som dekker kirkelig administrasjon og lønn til presteskaper, og kommunale bevilgninger, som går til lokalkirkens drift inkludert øvrige ansatte, kirker og kirkegårder. I tillegg til dette kommer ofringer og gaver. Den største utgiftsposten i de kirkelige budsjettene er lønn til ansatte, nest største post er drift, vedlikehold og bygging av kirker og kirkegårder. Dersom man tar bort innslaget av ofringer og gaver, finner man det tilskuddet som ytes til kirken over offentlige budsjetter, og dette er grunnlaget det offentlige bruker til å beregne de ulike tilskuddene til tros- og livssynssamfunn.

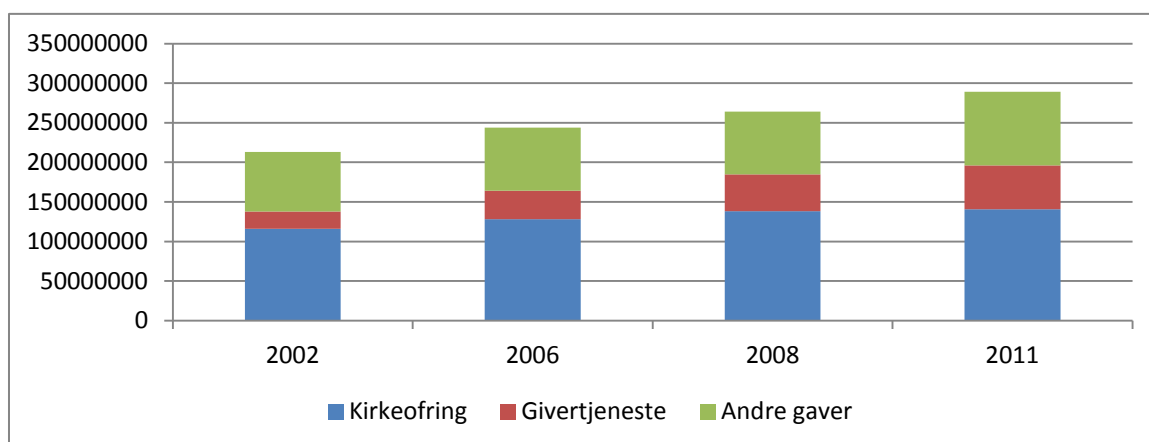
Ofringer og gaver går til prosjekter og tiltak den lokale menigheten ønsker å prioritere, særlig innen diakoni og arbeid for barn og unge, og de bidrar ofte til lønning av medarbeidere. Ofringer og gaver samles også inn til formål utenfor lokalmenigheten, slik som solidaritetsarbeid, misjon og nasjonale tiltak i Norge av ulik karakter. Ofringer og gaver i menighetene har hatt en betydelig vekst i tidsrommet fra 2007 til 2011 (ca. 15 prosent), hvilket overstiger prisveksten i samme periode. Fra 2010 til 2011 falt gaveinntektene med ca. 285 500, og henger sammen med en kraftig nedgang i "andre gaver". I samme periode økte imidlertid "givertjenesten" betraktelig. Kirkeofringene for 2011 ligger også klart høyere enn i 2010 målt i antall kroner. Det er noe usikkerhet knyttet til hva som føres i de ulike kategoriene. Dette gjør at en bør se flere år under ett før en trekker slutninger om endringstendenser.

Tabell 38 Ofringer, andre gaver/innsamlinger og givertjeneste, sum

	Kirkeofring	Andre gaver	Givertjeneste	Sum i kr.
2011	140 809 665	55 355 306	92 804 337	288 969 298
2009	130 354 215	80 657 501	48 885 178	259 896 896
2008	138 213 078	79 515 782	46 449 887	264 178 747
2007	129 837 921	76 916 298	40 999 616	247 753 835

Over tid ser givertjenesten ut til å utgjøre en stadig større andel av de innsamlede midlene i Den norske kirkes menigheter, jfr. Figur 8.

Figur 8 Inntekter fra innsamling 2002, 2006, 2008, 2011. Kroner

Det aller meste av ressursene i Den norske kirke går til personalutgifter. Det er omkring 7 700 ansatte i ulike stillinger i Den norske kirke. Av disse var ca. 1380 prester ansatt av bispedømmerådene. I

fellesrådene var det ca. 4050 årsverk, fordelt på 6300 stillinger. Det er videre ca. 890 kirkemusikere, 250 diakoner og andre diakoniarbeidere, drøyt 400 kateketer og andre pedagoger, og nærmere 400 andre menighetsarbeidere. Innenfor disse stillingene finnes blant annet de ca. 300 stillingene som så langt er opprettet innenfor trosopplæringsreformen. De øvrige som er ansatt av fellesrådene arbeider med administrasjon, økonomi, drift og vedlikehold, blant annet det som har med gravsteder og begravelser å gjøre. Noen menigheter driver også institusjoner, og det er enkelte prester ansatt av de kirkelige fellesrådene.

Menighetenes årsrapport inneholder fem spørsmål om frivillige medarbeidere, innen henholdsvis gudstjenestearbeid, barne- og ungdomsarbeid, diakoni, komiteer og utvalg, og annet f eks dugnader. Rapporteringen viser at til sammen omtrent 120 000 personer bidrar med større eller mindre innsats innenfor disse områdene i løpet av året. Sammenliknet med rapporteringen fra 2010 har det vært en nedgang i frivilligheten på ca 1800 personer. Nedgangen er tydeligst innenfor barne- og ungdomsarbeidet, med over 4000 færre frivillige. Andelen frivillige på barne- og ungdomsfeltet er likevel høyere enn det var i 2008. Nedgangen i 2011 kan ha sammenheng med at innføringen av trosopplæringsreformen har ført til flere faste medarbeidere på dette feltet. Det er imidlertid ingen nødvendighet at flere faste ansatte fører til færre frivillige. I ideelle organisasjoner er det tvert imot vanlig at hver fast ansatt utløser flere frivillige medarbeidere. Men i dette tilfellet kan det tenkes at folk som har arbeidet med barn og unge på frivillig basis har blitt rekruttert til lønnede stillinger og at andelen frivillige dermed går ned, i alle fall midlertidig. Andre tall som presenteres i denne rapporten viser at kirkens barne- og ungdomsarbeid når ut til stadig flere innenfor målgruppen.

Tabell 39 Frivillige medarbeidere 2011. Antall

Bispedømme	Gudstjenester	Barne- og ungdomsarbeid	Diakonalt arbeid	Komite- og utvalgsarbeid	Annet arbeid (dugnad etc.)
1 Oslo	3 031	1 265	1 662	2 148	2 820
2 Borg	3 548	1 743	1 628	1 919	2 309
3 Hamar	3 571	820	1 120	1 364	5 342
4 Tunsberg	2 679	1 347	1 597	1 971	2 484
5 Agder og Telemark	4 163	2 326	2 555	3 100	3 974
6 Stavanger	5 305	3 159	2 369	2 448	3 643
7 Bjørgvin	4 298	2 287	2 086	2 257	3 063
8 Møre	1 904	1 258	1 042	1 163	1 445
9 Nidaros	2 216	1 020	2 002	1 534	3 321
10 Sør-Hålogaland	2 382	1 256	1 015	819	1 877
11 Nord-Hålogaland	1 373	577	683	749	813
Totalt	34 470	17 058	17 759	19 472	31 091

I følge rapporteringen fra 2011 har det vært en liten økning av frivilligheten knyttet til gudstjenester, diakoni og komitéarbeid. Annet dugnadsarbeid har hatt en liten nedgang. Når omfanget av Den norske kirkens frivillighetsinnsats skal vurderes, er det viktig å ha in mente det arbeidet som fremdeles utføres av organisasjoner som ikke direkte er en del av kirken, men som det er rimelig å se i sammenheng med kirkens arbeid. Et eksempel er KFUK-KFUM som omfatter nærmere 50 000 barn og unge og tusenvis av frivillige ledere. Omfanget av disse organisasjonenes arbeid dokumenteres ikke på en måte som gjør at vi kan trekke det inn her.

9 MEDLEMSKAP I DEN NORSKE KIRKE

Ved utgangen av 2011 var medlemstallet i Den norske kirke 3 832 679 (tall er basert på kirkestatistikken til Statistisk Sentralbyrå). Dette er en nedgang på 16 162 medlemmer fra 2010. Medlemstallet i kirken påvirkes av flere forhold, de åpenbare er: At medlemmene får barn som døpes (udøpte barn av medlemmer regnes som "tilhørige"), at medlemmer dør, at noen melder seg ut og at noen melder seg inn.

Tabell 40 Antall medlemmer i Den norske kirke 2005-2011

Bispedømme	Medl.pr	%	Medl.pr	%	Medl.pr	%	Medl.pr	%
	31.12.05	av	31.12.09	av	31.12.10	Av	31.12..11	av
	2005	bef	2009	bef	2010	bef	2011	bef
Oslo	494 162	71	470 376	66,5	468 690	61,1	467 275	59,6
Borg	507 334	84	500 737	73,2	500 023	76,6	500 749	75,5
Hamar	336 615	90,6	327 752	87,2	325 904	86,3	324 651	85,4
Tunsberg	394 453	84,4	384 808	79,1	383 743	77,6	383 132	76,9
Agder og Telemark	358 951	83	344 526	77	343 557	76,1	343 131	75,3
Stavanger	341 572	85,9	341 590	81	342 504	78,5	343 464	77,5
Bjørgvin	496 722	88,8	490 145	83,7	489 044	82,6	489 588	81,8
Møre	224 340	91,6	220 027	86,4	219 011	86,3	218 562	85,2
Nidaros	364 597	90,2	362 413	85,3	361 532	84,8	361 200	83,7
Sør-Hålogaland	215 716	91,3	208 110	90,2	204 961	86,4	204 543	85,8
Nord-Hålogaland	204 261	90,2	198 357	89	196 508	85,1	196 384	84,5
Sum	3 938 723	84,9	3 848 841	79,4	3 835 477	78	3 832 679	76,9

Prosentandelen medlemmer av Den norske kirke i befolkningen har fra 2005 til 2011 sunket fra ca 85 prosent til ca. 77 prosent. Andelen medlemmer varierer med bispedømme. Lavest medlemsandel finner vi i Oslo bispedømme der den nå er kommet under 60 prosent (59,6 prosent). Den høyeste medlemsprosenten finner vi i bispedømmene Sør-Hålogaland, Hamar og Møre. Dette representerer områder hvor Den norske kirke har en sterk stilling i befolkningen, men hvor kirkesynet likevel varierer. Nest etter Oslo følger Agder og Telemark med en relativt lav medlemsandel. Dette er samtidig et område av landet hvor frikirkeligheten står sterkest.

Tabell 41 Antall medlemmer 2011

Bispedømme	Prosent	Folketall	Medlemmer av Dnk
1 Oslo	59,6	784 221	467 275
2 Borg	75,5	663 670	500 749
3 Hamar	85,4	379 938	324 651
4 Tunsberg	76,9	498 136	383 132
5 Agder og Telemark	75,3	455 842	343 131
6 Stavanger	77,5	443 115	343 464
7 Bjørgvin	81,8	598 771	489 588
8 Møre	85,2	256 628	218 562
9 Nidaros	83,7	431 340	361 200
10 Sør-Hålogaland	85,8	238 320	204 543
11 Nord-Hålogaland	84,5	232 437	196 384
Total	76,4	4 982 418	3 832 679

Det er tydelig at medlemsprosenten henger sammen med innvandring og flerkulturalitet. Innvandring utgjør en betydelig del av folkeveksten i Norge. Selv for innvandrere med kristen kulturbakgrunn vil det ofte være mer nærliggende å søke medlemskap i en frikirke enn i Den norske kirke. Medlemstallet i Den norske kirke vil dermed fortsette å synke parallelt med veksten i innvandring og folketall. Fra 2007 til 2008 økte det faktiske antall medlemmer av Dnk. Likevel gikk den relative andelen ned på grunn av folketilveksten. I 2009 og 2011 var det en tendens til økt utmelding av Den norske kirke, sammenliknet med 2008 og 2010. Dette har sammenheng med kirkevalget som ble avholdt disse årene. Innføringen av kirkelige valg parallelt med politiske valg har vært kontroversielt og medført en del protester. Det er imidlertid færre utmeldinger i 2011 enn det var i 2009. Dette har trolig sammenheng med at koblingen mellom valgene er blitt mer akseptert og at de som reagerte mest negativt på dette allerede hadde meldt seg ut (jfr. Schmidt 2011).

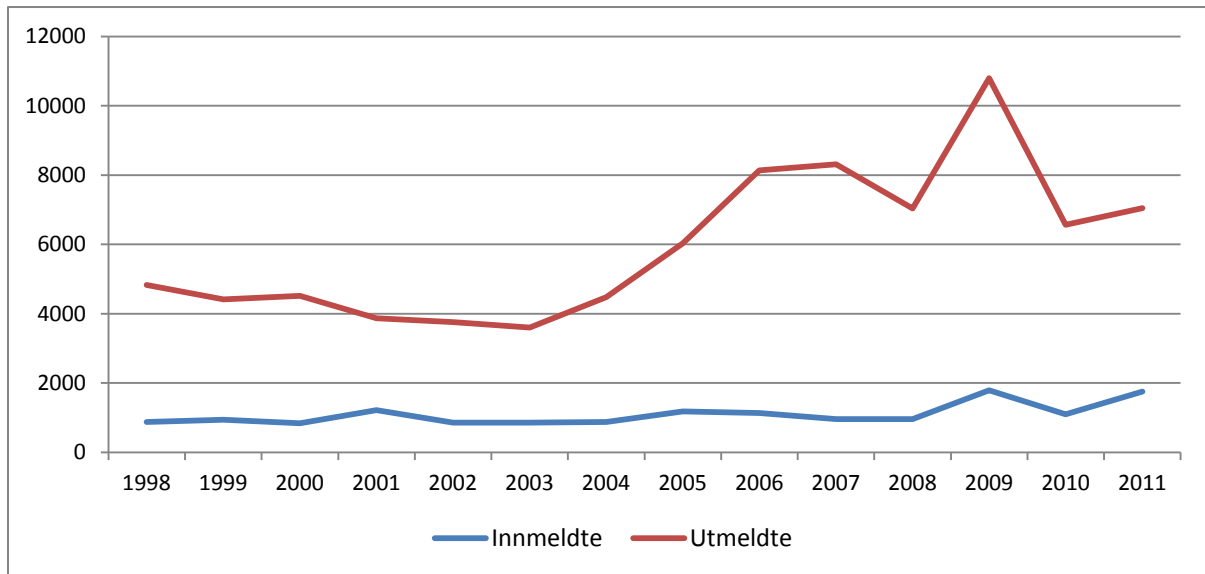
Tabell 42 Antall innmeldte og utmeldte 2011

Bispedømme	Antall innmeldte	Antall utmeldte
1 Oslo	259	1 524
2 Borg	206	825
3 Hamar	140	433
4 Tunsberg	175	749
5 Agder og Telemark	226	691
6 Stavanger	186	652
7 Bjørgvin	178	750
8 Møre	107	307
9 Nidaros	127	645
10 Sør-Hålogaland	78	237
11 Nord-Hålogaland	73	234
Total	1 755	7 047

Andelen utmeldte og andelen innmeldte er høyere i 2011 enn i 2010. Begge økningene kan henge sammen med kirkevalget som ble gjennomført i september 2011. Men en kan ikke se bort fra at disse

bevegelsene også kan knyttes opp mot det som skjedde etter 22. juli. Den norske kirke har fått ros for sitt bidrag i minne- og sorgmarkeringene. Samtidig har enkelte reagert negativt på Den norske kirkes sentrale rolle i markeringene og at livssynspluralismen i liten grad ble synliggjort. En kan ikke se bort fra at noen av ut- og innmeldingene kom som en reaksjon på det som skjedde i etterkant av 22. juli 2011.

Figur 9 Inn og utmeldte 1998 - 2011

LITTERATUR

- Beckford, James A. 1989. *Religion in Advanced Industrial Societies*. London: Unwin Hyman.
- Botvar, Pål Ketil 1998. Gud og grønne skoger. En undersøkelse av sammenhenger mellom religiøsitet og miljøvernengasjement. *KIFO-rapport* nr. 8. Trondheim: Tapir.
- Botvar, Pål Ketil 2001. Grønn vekkelse? Kirkefolkets forhold til miljøutfordringene. *KIFO-notat* 2001. Oslo: KIFO Stiftelsen Kirkeforskning.
- Botvar, Pål Ketil 2012. Frivillighetens nye ansikt. Kronikk. *Dagsavisen* 20. januar 2012.
- Botvar, Pål Ketil og Ulla Schmidt 2010. *Religion i dagens Norge. Mellom sekularisering og sakralisering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Botvar, Pål Ketil og Sivert Skålvoll Urstad 2011. Tilstandsrapport for Den norske kirke 2011. *KIFO-notat* 3/2011. Oslo: KIFO Stiftelsen Kirkeforskning.
- Botvar, Pål Ketil og Sivert Skålvoll Urstad 2012. Fra vann til vin? Bruk av rusmidler blant aktive i kristne ungdomsmiljøer. *KIFO-notat* 3/2012. Oslo: KIFO Stiftelsen Kirkeforskning.
- Bromander, Jonas 2011. *Svenska kyrkans medlemmar*. Stockholm: Verbum.
- Casanova, Jose 1994. *Public Religions in the Modern World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Edland-Gryt, Marit (red.) 2011. *Rusmidler i Norge 2011*. Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning.
- Festinger, Leon 1957. *A Theory of Cognitive Dissonance*. Evanston: Row, Peterson and Company.
- Fuglseth, Kåre og Elisabet Haakedal. 2012. Samarbeid på tvers. Samarbeidet mellom Den norske kyrkja og offentlege institusjonar innan utdanning og kultur. Evalueringsforskning på trosopplæringsreformen. Rapport 2. *KIFO-Notat* 2/2012. Oslo: KIFO Stiftelsen Kirkeforskning.
- Habermas, Jürgen 2005. *Religion in the public sphere*. The Holberg prize seminar.
- Hellevik, Ottar 2008. *Jakten på den norske lykken*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hibell, Björn, Ulf Guttormsson, Salme Ahlström, Olga Balakireva, Thoroddur Bjarnason Anna Kokkevi, Ludwig Kraus 2012. *The 2011 ESPAD Report*. Stockholm: The European School Project on Alcohol and Drugs.
- Human-Etisk Forbund 2011. *Konfirmasjon 2011 – Vestfold har flest*. Tilgjengelig fra: <http://www.human.no/Fylkes-og-lokallag/Vestfold/Aktuelt1/2011/Konfirmasjon-2011---Vestfold-storst/> [Hentet 9. februar 2012]
- Høeg, Ida Marie og Irene Trysnes 2012. Menighetenes samvirke med hjemmet. Evalueringsforskning på trosopplæringsreformen. Rapport 1. *KIFO-Notat* 1/2012. Oslo: KIFO Stiftelsen Kirkeforskning.
- Innst. S. nr 200 (2002-2003). Innstilling til Stortinget fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen*.
- Kirkerådet 2010. *Gud gir – vi deler. Plan for trosopplæring i Den norske kirke*. Oslo: Kirkerådet.

Kitterød, Randi Hege og Kristin Horn Bringedal 2012. De fleste små barn går i barnehage. I *Samfunnsspeilet 1: 2–12*.

Leganger-Krogstad, Heid. 2008. Pedagogisk innhold og utvikling, I *Kunnskap, opplevelse og tilhørighet. Evaluering av forsøksfasen i Den norske kirkes trosopplæringsreform*, Otto Hauglin, Håkon Lorentsen, Sverre Dag Mogstad (red.), 123–142. Bergen: Fagbokforlaget.

Listhaug, Ola og Tor Georg Jakobsen 2008. *Norske meninger om miljø – lokalt og globalt*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Lov om Den norske kirke (kirkeloven). LOV 1996-06-07 nr 31.

NOU 2000:26. "... til et åpent liv i tro og tillit". Dåpsopplæring i Den norske kirke. Fra et utvalg oppnevnt ved kgl.res. av 16. juli 1999. Avgitt til Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet 10. oktober 2000. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.

Når tro deles. Styringsgruppas rapport fra Trosopplæringsreformens forsøks- og utviklingsfase 2003 – 2008. U.å. Oslo: Kirkerådet v/Styringsgruppa for Trosopplæringsreformen.

Salthe, Asbjørn 2012. *Glipper det for folkekirken? En undersøkelse av oppslutning om dåp og konfirmasjon i tre menigheter i Den norske kirke sammenholdt med levekår og sosiale forhold*. Masteroppgave i praktisk teologi. Misjonshøgskolen i Stavanger.

Schmidt, Ulla 2011. Kirkevalget 2011. Evaluering. *KIFO-Notat 4/2011*. Oslo: KIFO Stiftelsen Kirkeforskning.

Statistisk sentralbyrå 2012. KOSTRA kirke 2011: Flere til gudstjeneste. Tilgjengelig fra: http://www.ssb.no/kirke_kostr/ [Hentet 19. juni 2012].

Stifoss-Hanssen, Hans 2011. Tilstandsrapport for Den norske kirke 2010. *KIFO-Notat 2/2010*. Oslo: KIFO Stiftelsen Kirkeforskning.

Stølsbotn, Kristin 2002. Undersøkelse om verdier, natur og miljø 2000. *Rapport 120*. Bergen: Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste.

Vårt Land 2012: Rekordvekst for Den norske kirke, 20. juni.

Vårt Land 2012. En kirke for lærere og sykepleiere, 22. august.

Wollebæk, Dag, Bernard Enjolras, Kari Steen-Johnsen og Guro Ødegård 2011. *Hva gjør terroren med oss som sivilsamfunn?* Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

Øia, Tormod og Åse Strandbu 2010. 15-åringer – hvem drikker? En undersøkelse av tiendeklassinger i Oslo 2009. *NOVA rapport 1/10*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA)

Aagedal, Olaf og Helene Egeland 2010. Kultur i kirken. En kartlegging av kulturaktiviteter i to bispedømmer i Den norske kirke. *KIFO-notat 1/2010*. Oslo: KIFO Stiftelsen Kirkeforskning.

Oversikt appendiks tabeller

Tabell A 1 Totalt antall gudstjenester og gudstjenestedeltakere 2010 - 2011	ii
Tabell A 2 Antall gudstjenester og gudstjenestedeltakere søn – og helligdager 2010 - 2011	ii
Tabell A 3 Antall gudstjenester og gudstjenestedeltakere utenom søn- og helligdag 2010 - 2011	iii
Tabell A 4 Antall gudstjenester med nattverd og nattverdsdeltakere 2010 - 2011.....	iii
Tabell A 5 Gudstjenester og antall gudstjenestedeltakere julaften 2010 - 2011.....	iv
Tabell A 6 Antall menigheter med diakonale tilbud 2011.....	iv
Tabell A 7 Antall konserter og konsertdeltakere, i menighetens regi og i regi av andre 2011	v
Tabell A 8 Andre kulturtilbud og deltakere, i menighetens regi og i regi av andre 2011	v
Tabell A 9 Antall kor og medlemmer (barn, ungdom, voksne) 2011	vi
Tabell A 10 Antall medlemmer 2011.....	vi
Tabell A 11 Antall innmeldte 2011	vii
Tabell A 12 Antall utmeldte 2011.....	vii

Tabell A 1 Totalt antall gudstjenester og gudstjenestedeltakere 2010 - 2011

Bispedømme	Guds- tjenester 2010	Deltakere 2010	Gj.snitt delt 2010	Guds- tjenester totalt 2011	Deltakere 2011	Gj.snitt delt 2011	Endr. gudstj % 2010/11	Endr. delt. % 2010/11
Oslo	6266	615 373	98	6 245	643 368	103	-0,3	4,5
Borg	6552	618 671	94	6 606	639 807	96,9	0,8	3,4
Hamar	6345	474 716	75	6 281	476 118	75,8	-1	0,3
Tunsberg	5878	525 963	90	5 849	546 128	93,4	-0,5	3,8
Agder og Tele.	7072	709 058	100	7 078	734 317	103,7	0,1	3,6
Stavanger	6188	745 877	121	5 911	757 180	128,1	-4,5	1,5
Bjørgvin	9279	848 460	91	8 876	846 643	95,4	-4,3	-0,2
Møre	3933	416 532	106	3 938	430 426	109,3	0,1	3,3
Nidaros	5404	495 468	92	6 142	536 948	87,4	13,7	8,4
Sør-Hålog.	4175	313 498	75	4 137	319 069	77,1	-0,9	1,8
Nord-Hålog.	4560	337 369	74	4 517	335 257	74,2	-0,9	-0,6
Sum	65 652	6 100 985	92,9	65 580	6 265 261	95,5	-0,1	2,7

Tabell A 2 Antall gudstjenester og gudstjenestedeltakere søn – og helligdager 2010 - 2011

Bispedømme	Guds- tjenester søn- og helligdag 2010	Deltakere 2010	Gjennomsn. Deltak. 2010	Gudstjenester søn- og helligdag 2011	Deltakere 2011	Gjennomsn. Deltak. 2011	Endr. delt.% 2010/11
Oslo	4 189	456 533	109	4 098	482 205	118	5,6
Borg	4 945	497 922	100,7	4 920	503 744	102	1,2
Hamar	4 883	379 793	77,8	4 803	384 055	80	1,1
Tunsberg	4 582	428 899	93,6	4 586	443 995	97	3,5
Agder og Tele.	5 763	595 486	103,3	5 674	611 400	108	2,7
Stavanger	4 524	602 181	133,1	4 380	611 316	140	1,5
Bjørgvin	6 791	685 607	101	6 658	677 366	102	-1,2
Møre	3 219	344 499	107	3 215	356 446	111	3,5
Nidaros	4 360	396 748	91	4 283	402 867	94	1,5
Sør-Hålog.	3 255	258 707	79,5	3 243	261 934	81	1,2
Nord-Hålog.	3 173	249 740	78,7	3 142	249 703	79	0,0
Sum	49 684	4 896 115	98,5	49 002	4 985 031	102	1,8

Tabell A 3 Antall gudstjenester og gudstjenestedeltakere utenom søn- og helligdag 2010 - 2011

Bispedømme	Gudstjenester utenom søn- og helligdag 2010	Deltakere 2010	Gjennomsn. deltak. 2010	Gudstjenester utenom helligdag 2011	Deltakere 2011	Gjennomsn. Deltak. 2011	Endr. delt.% 2010/2011
Oslo	2 077	158 840	76,5	2 147	161 163	75	1,5
Borg	1 607	120 749	75,1	1 686	136 063	81	12,7
Hamar	1 462	94 923	64,9	1 478	92 063	62	-3,0
Tunsberg	1 296	97 064	74,9	1 263	102 133	81	5,2
Agder og Tele.	1 309	113 572	86,8	1 404	122 917	88	8,2
Stavanger	1 664	143 696	86,4	1 531	145 864	95	1,5
Bjørgvin	2 488	162 853	65,5	2 218	169 277	76	3,9
Møre	714	72 033	100,9	723	73 980	102	2,7
Nidaros	1 044	98 720	94,6	1 859	134 081	72	35,8
Sør-Hålog.	920	54 791	59,6	894	57 135	64	4,3
Nord-Hålog.	1 387	87 629	63,2	1 375	85 554	62	-2,4
Sum	15 968	1 204 870	75,5	16 578	1 280 230	77	6,3

Tabell A 4 Antall gudstjenester med nattverd og nattverdsdeltakere 2010 - 2011

Bispedømme	Gudstjenester m/nattverd 2010	Deltakere 2010	Gjennomsn. deltak. 2010	Gudstjenester m/nattverd 2011	Deltakere 2011	Gjennomsn. deltak. 2011	Endr. delt.% 2010/2011
Oslo	3 726	192 854	52	3 725	201 415	54	4
Borg	2 977	118 788	40	3 056	127 062	42	7
Hamar	2 595	67 099	26	2 561	72 762	28	8
Tunsberg	2 479	93 070	38	2 583	102 566	40	10
Agder og Tele.	2 921	145 264	50	2 977	158 116	53	9
Stavanger	2 576	151 222	59	2 579	161 522	63	7
Bjørgvin	4 181	145 328	35	4 172	151 244	36	4
Møre	1 751	66 646	38	1 804	71 856	40	8
Nidaros	2 070	59 625	29	2 165	65 482	30	10
Sør-Hålog.	1 845	43324	23	1 933	44293	23	2
Nord-Hålog.	2 172	50 608	23	2 092	52 182	25	3
Sum	29 293	1 133 828	39	29 647	1 208 500	40,8	7

Tabell A 5 Gudstjenester og antall gudstjenestedeltakere julaften 2010 - 2011

Bispedømme	Julaftengudstjenester 2010			Julaftengudstjenester 2011			Endr. delt.% 2010/11
	Antall gudstjenester 2010	Deltakere 2010	Gjennomsn. deltak. 2010	Antall gudstjenester 2011	Deltakere 2011	Gjennomsn. deltak. 2011	
Oslo	169	59 457	351,8	174	63 176	363	6,3
Borg	232	55 064	237,3	230	59 751	260	8,5
Hamar	224	44 154	197,1	222	47 718	215	8,1
Tunsberg	229	53 184	232,2	225	56 621	252	6,5
Agder og Tele.	247	65 691	266	250	69 522	278	5,8
Stavanger	213	61 326	287,9	208	65 211	314	6,3
Bjørgvin	308	70 045	227,4	306	77 118	252	10,1
Møre	135	33 490	248,1	137	36 621	267	9,3
Nidaros	204	43 776	214,6	203	45 861	226	4,8
Sør-Hålog.	145	29 863	206	149	30 159	202	1,0
Nord-Hålog.	148	26 737	180,7	144	27 455	191	2,7
Sum	2 254	542 787	240,8	2 248	579 213	258	6,7

Tabell A 6 Antall menigheter med diakonale tilbud 2011

Bispedømmekode	Sokn m ekteskapsgrupper	Sokn m sorggrupper	Sokn m eldretreff	Sokn m andre diakonale tilbud
Oslo	35	69	54	52
Borg	23	67	62	36
Hamar	39	82	62	36
Tunsberg	53	91	77	54
Agder og Telemark	43	78	72	34
Stavanger	24	65	45	39
Bjørgvin	37	100	63	53
Møre	38	64	53	36
Nidaros	12	77	55	16
Sør-Hålogaland	12	57	32	24
Nord-Hålogaland	8	33	15	12
Total	324	783	590	392

Tabell A 7 Antall konserter og konsertdeltakere, i menighetens regi og i regi av andre 2011

Bispedømme	Antall konserter i men regi	Antall deltakere i men regi	Antall kons i regi av andre	Antall delt på kons i regi av andre
Oslo	553	63 365	487	98 495
Borg	462	52 213	328	51 896
Hamar	439	39 609	295	50 752
Tunsberg	692	76 151	260	39 858
Agder og Telemark	667	74 508	252	62 870
Stavanger	436	53 942	300	63 731
Bjørgvin	720	74 144	441	78 590
Møre	310	38 686	204	40 796
Nidaros	391	50 438	408	77 054
Sør-Hålogaland	419	33 840	276	39 434
Nord-Hålogaland	869	55 241	201	33 369
Total	5 958	612 137	3 452	636 845

Tabell A 8 Andre kulturtilbud og deltakere, i menighetens regi og i regi av andre 2011

Bispedømme	Antall andre kulturtilbud i men.regi	Antall deltakere i andre k-tilbud i men regi	Antall andre kulturtilbud ikke i men.regi	Antall delt på andre kulturtilbud ikke i men.regi
Oslo	196	21861	83	14830
Borg	158	23154	66	7776
Hamar	155	11414	54	6521
Tunsberg	154	12270	39	3636
Agder og Telemark	186	19954	61	6775
Stavanger	250	29961	36	8459
Bjørgvin	166	16869	32	3737
Møre	71	7656	23	3689
Nidaros	116	14165	79	23773
Sør-Hålogaland	151	6179	38	6094
Nord-Hålogaland	55	8370	29	2450
Total	1658	171853	540	87740

Tabell A 9 Antall kor og medlemmer (barn, ungdom, voksne) 2011

Bispedømme	Kor, korgrupper for barn og unge, antall grupper	Kor, korgrupper for barn og unge, antall medlemmer	Kor, korgrupper for voksne/familiekor, antall grupper	Kor, korgrupper for voksne/familiekor, antall medlemmer
Oslo	113	2 431	65	1 691
Borg	132	2 485	72	1 590
Hamar	74	1 445	62	1 242
Tunsberg	112	2 609	66	1 598
Agder og Telemark	170	4 119	92	2 317
Stavanger	128	3 367	84	1 680
Bjørgvin	182	3 667	98	1 939
Møre	71	1 457	43	886
Nidaros	64	1 376	44	1 019
Sør-Hålogaland	65	1 399	45	926
Nord-Hålogaland	39	670	25	417
Total	1 150	25 025	696	15 305

Tabell A 10 Antall medlemmer 2011

Bispedømme	Prosent	Folketall	Medlemmer av Dnk	N – kommuner (medlemstall/folketall)
Oslo	59,6	784 221	467 275	3
Borg	75,5	663 670	500 749	38
Hamar	85,4	379 938	324 651	48
Tunsberg	76,9	498 136	383 132	33
Agder og Telemark	75,3	455 842	343 131	48
Stavanger	77,5	443 115	343 464	26
Bjørgvin	81,8	598 771	489 588	59
Møre	85,2	256 628	218 562	35
Nidaros	83,7	431 340	361 200	49
Sør-Hålogaland	85,8	238 320	204 543	44
Nord-Hålogaland	84,5	232 437	196 384	44
Total	76,4	4 982 418	3 832 679	427 (faktisk 430)

Tabell A 11 Antall innmeldte 2011

Bispedømme	N-sokn	Antall
Oslo	72	259
Borg	116	206
Hamar	158	140
Tunsberg	113	175
Agder og Telemark	139	226
Stavanger	91	186
Bjørgvin	183	178
Møre	98	107
Nidaros	131	127
Sør-Hålogaland	87	78
Nord-Hålogaland	64	73
Total	1 252	1 755

Tabell A 12 Antall utmeldte 2011

Bispedømme	N-sokn	Sum
Oslo	72	1 524
Borg	116	825
Hamar	158	433
Tunsberg	113	749
Agder og Telemark	139	691
Stavanger	91	652
Bjørgvin	183	750
Møre	98	307
Nidaros	131	645
Sør-Hålogaland	87	237
Nord-Hålogaland	64	234
Total	1 252	7 047